

T.C.

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**II. MEŞRUTİYET'TEN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASAL HAYATINDA
DARBELER VE DARBE GİRİŞİMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAĞMUR AVCIBAY

DANIŞMAN

DOÇ. DR. İSMAİL AKBAL

AKSARAY 2018

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**II. MEŞRUTİYET'TEN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASAL HAYATINDA
DARBELER VE DARBE GİRİŞİMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAĞMUR AVCIBAY

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. İSMAİL AKBAL**

AKSARAY 2018

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Yağmur
Soyadı : AVCIBAY
Bölümü : Kamu Yönetimi
İmza :
Teslim tarihi : 05.09.2018

TEZİN

Türkçe Adı: II. Meşrutiyet'ten Günümüze Türk Siyasal Hayatında Darbeler ve Darbe Girişimleri.

İngilizce Adı: Coups and Coup Attempts in Turkish Political Life since II. Constitutional Monarchy.

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı:

Yağmur AVCIBAY

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

..... tarafından hazırlanan "A. Meriçbey'in
Gönüllü Tekt Sıyralı Hayatında Dinele ve Dinele başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri
tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi.....
.....Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: (Unvanı Adı Soyadı) Doç. Dr. İsmail NEREL
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı) Siyaset ve Sosyal Bil. ASÜ

Üye: (Unvanı Adı Soyadı) Doç. Dr. H. Özgür KANAR
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Üye: (Unvanı Adı Soyadı) Dr. Öğr. Üyesi M. Faruk ÖZGİNAR
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı) Yönetim Bilimleri, ASÜ (Kamu Yönl.)

Tez Savunma Tarihi: 16/11/2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 10/01/2019 tarih ve 2019/02-6 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin

Adı Soyadı

İmza

Yapmur AUCUBAY
K. Akar

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

Sevilay

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana zamanını ayırıp sabırla ve ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden geleni yapan, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm kıymetli danışman hocam Doç. Dr. İsmail AKBAL'a teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum.

Teşekkürlerin az kalacağı diğer üniversite hocalarımdan da bana 4 yıllık üniversite hayatım boyunca kazandırdıkları her şey için ve beni gelecekte söz sahibi yapacak bilgilerle donattıkları için hepsine teker teker teşekkürlerimi sunuyorum. Ve son olarak benden hiçbir zaman desteğini ve güvenini esirgemeyen ve beni bugünlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren bu hayattaki en büyük şansım olan aileme sonsuz teşekkürler.

Yağmur AVCIBAY

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. MEŞRUTİYET'TEN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASAL
HAYATINDA DARBELER VE DARBE GİRİŞİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Yağmur AVCIBAY

Aksaray 2018

ÖZET

Meşrutiyet dönemi siyasi tarih açısından önemli bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Batıcılık fikri bu dönemde yani XVIII. yüzyılda Osmanlı'nın Batı karşısında duraklamasından sonra ortaya çıkmış olup aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bir politikası haline dönüşmüştür. Batıcılık fikri devletin siyasi alanında da çok fazla etki göstermesiyle birlikte II. Meşrutiyet döneminde yeni bir ivme kazanmış ve Osmanlı'nın geleceğini belirlemiştir. Osmanlı Devleti'nin neden geri kalmış olduğu üzerinde düşünen aydınlar Meşrutiyet ile devletin ve toplumun her alanında yenileşme olacağı inancını geliştirmişlerdir. Bu aydınların bir araya gelip örgütlendiği kuruluş da İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde toplumu ve devleti yönlendiren en etkin güç İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkasıdır. İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet sonrasında yönetimi ele geçirme çabalarına girişmiştir ve beş yıl çaba gösterdikten sonra yönetimi ele geçirmeyi başarmıştır. Bu dönem 1908 yılından Bab-ı Âli Baskını'nın yapıldığı 1913 senesine kadar olan dönemi ifade etmektedir.

II. Meşrutiyet Türk siyasi hayatı açısından bir dönüm noktası olmuştur. Yönetimde meydana gelen değişim, sadece bürokraside değil toplumun tüm tabanında hissedilen ve ilerleyen yıllarda Türk tarihini etkileyen olaylar zincirinin de ilk halkasını oluşturmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile artık siyasi partiler aktif olarak mücadele içerisine girmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin birçok milleti içerisinde barındırması ve son yıllarda farklı ideolojilerin etkisinde kalması oluşan siyasi yapılanmada kendisini göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nden kurumsallaşmış olan bürokratik yapı devralmış ve bu yapı yeni düzenin ve yeni yönetimin temeli olmuştur. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti II. Meşrutiyet'ten itibaren oluşmaya başlayan farklı çatışmaları da

Osmanlı Devleti'nden miras almış ve ilerleyen zamanlarda siyasi alanda bu yansıma açıkça ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen düzene uyum sağlamak için çok partili hayata geçmiştir. Bu süreç Demokrat Parti başa geldiğinde ekonomik, siyasal ve sosyal bir dönüşüm yaşamış ancak 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile kesintiye uğramıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ideoloji ile Demokrat Parti yönetimi, en büyük muhalefeti devletin silahlı gücünü elinde bulunduran askeri yapıdan görmüştür. Devlet yönetiminin ordu tarafından zıt bir ideoloji olarak görülmesi aslında II. Meşrutiyet'ten bu zamana kadar gelen ideolojik farklılıklardan dolayıdır. 1961 Anayasası ile çoğulcu ve özgürlükçü bir toplum yapısına uygun toplumsal düzenlemeler yapılması darbenin meşruiyetinin her kesim tarafından kabullenilmesi amacı etrafında gelişmiştir. Böylece yasama, yürütme ve yargıda değişiklikler yapılmış ve bürokrasinin tekrardan etkin hale gelmesini sağlamıştır.

1961 Anayasası'nda yer alan özgürlükçü ortam Türk siyasal hayatında çok seslilik meydana getirmiştir ve bu durumda sosyalist, dinci ve milliyetçi partilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak tüm bu durumlar, toplumsal buhranı ve çatışmayı da kaçınılmaz kılmıştır. Yaşanan bu olaylar beraberinde 12 Mart 1971 Muhtırası ile önlenmek istenmiş olup ancak askerin müdahalesi ile iktidar partisi yerini farklı iktidarlara bırakmıştır.

12 Eylül darbesi Türk modernleşme çabasının ordu üzerindeki etkisinin oluşturmuş olduğu kurumsal kimliğin cumhuriyete teslim etmesi sonucunda ordu da bunca geçen yıl içinde değişim ve dönüşüme uğramıştır. 12 Eylül ise yaşanan bu değişim ve dönüşümün farklı bir yüzüdür.

2016 yılında ise Türkiye yeniden 15 Temmuz günü askerî darbe girişimi ya da darbecilerin verdiği Yurtta Sulh Harekâtı isimli bir darbe girişimi ile karşı karşıya kalmıştır. 15-16 Temmuz 2016 tarihleri arasında Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yer alan ve kendilerini Yurtta Sulh Konseyi olarak tanımlayan bir grup asker tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan askerî darbe girişiminde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin resmî internet sitesi ve TRT'de yayınlanan bildiride ordunun yönetime el koyduğu açıklanmış olup ülkede sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiği açıklanmıştır. Darbe girişimi, Türkiye' nin siyasi tarihinde 12 Eylül 1980 askerî darbesinin ardından 36 yıl sonra gerçekleştirilmiş olan ilk askerî darbe girişimi olarak kayıtlara geçmiştir.

Bilim Kodu: 113204

Anahtar Kelimeler: Darbe, Meşrutiyet, Türk Siyasal Hayatı, İttihat ve Terakki.

Sayfa Adedi: 122

Danışman: İsmail AKBAL

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

COUPS AND COUP ATTEMPTS IN TURKISH POLITICAL LIFE
SINCE II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

Postgraduate Thesis

Yağmur AVCIBAY

Aksaray 2018

ABSTRACT

The period of constitutional monarchy is considered as an important period in terms of political history. In the 19th century, the Ottomans emerged after the pause in the West, and at the same time became a policy of the Ottoman State. Although westernization has shown a great deal of influence in the politics of the intellectual state, He gained a new impetus during the Constitutional period and determined the future of the Ottoman Empire. The intellectuals who think about why the Ottoman Empire was backward have developed the belief that the Constitutional Monarchy will revolutionize the state and all spheres of the society. In the second constitutional period, the most effective force that directs the society and the state is the Organization of Union and Progress. Union and Terror During the period from 1889 to 1908, it tried to put the constitutionality back into force and struggled, but when it was declared legitimate, it did not interfere with the state administration. Ittihat ve Teraki After the Second Constitutional Era, he attempted to take over the administration and after five years of effort he managed to take over the administration. This period refers to the period from 1908 to the 1913 year when the Bab-i Al-i raid was made.

The Republic of Turkey took over a bureaucratic structure that was institutionalized from the Ottoman Empire and this structure was the basis of the new order and the new administration. After the Second World War, the Republic of Turkey was able to adapt to the changing plan and passed a multi-party dream. This process was interrupted by the military coup of May 27, 1960, when the Democratic Party came to power, which had experienced an economic, political and social transformation. With the 1961 Constitution, appropriate social arrangements were made for a pluralistic and libertarian society. Within this framework, legislative, executive and judicial changes were made and the bureaucracy became effective again.

With the libertarian atmosphere in the 1961 Constitution, it has brought multinationalism to the Turkish political life and, in this case, ensured that socialist, extremist and ultra-nationalist parties come to Meydan. But all these situations, the social crisis and conflict are inevitable.

These events were intended to be prevented by the March 12, 1971 Memorandum, but with the intervention of the military, the ruling party has left its place to guided powers.

As a result of the September 12th coup d'état of the institutional identity of the Turkish modernization struggle created by the influence on the army, the army changed and transformed in the last year. On September 12th, this change and transformation is a different face. In 2016, Turkey again tried to realize the Peace Operation of the Yurtta in the name of the military coup initiative or the coup d'état of July 15th. The military coup attempt to be carried out by a group of soldiers in the Turkish Armed Forces within the framework of the Turkish Armed Forces between 15-16 July 2016 has been described as the official website of the Turkish Armed Forces and the announcement of the army in the TRT, It is declared that it is declared a ban on leaving the road. The coup attempt went on record as Turkey's first attempted military coup in political history 36 years after the September 12, 1980 military coup d'état.

Science Code: 113204

Key Words: Coup, Constitutional, Turkish political Life, İttihat ve Terakki.

Page Number: 122

Supervisor: İsmail AKBAL

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Doğrudan Müdahale Yöntemleri	4
1.1.1. Darbe.....	4
1.1.2. Darbe Girişimi	6
1.1.3. Kalkışma	6
1.2. Dolaylı Müdahale Yöntemleri.....	6
1.2.1. Post-Modern Darbe.....	6
1.2.2. Muhtıra.....	6
1.2.3. E-Muhtıra.....	7
1.3. Militarizm.....	7
1.4. Otoritarizm.....	10
1.5. Pretoryanizm.....	10
İKİNCİ BÖLÜM	12
OSMALI'DAN CUMHURİYET'E ASKERİN SİYASETE MÜDAHALESİ	12
2.1. 1808 II. Mahmut'a Yönelik Darbe Girişimi	14
2.2. 30 Mayıs 1876 Darbesi	16
2.3. Çerkez Hasan'ın Darbe Girişimi.....	19
2.4. Çırağan Baskını/ Darbe Girişimi	19
2.5. Prens Sebahattin'in Darbe Girişimi	21
2.6. Rumeli Kalkışması.....	23
2.7. 31 Mart Vakası: Askerin Gerici Darbesi	25
2.8. Hareket Ordusu'nun Karşı Darbesi.....	33
2.9. II. Meşrutiyet Sonrası Pretoryanizm Gerekçeleri: Ahmet Samim ve Zeki Bey Cinayetleri.....	35
2.10. Babıali Baskını: 1913 Askeri Darbesi.....	36
2.11. 1913 Muhalefetin Karşı Darbe Girişimi ve Mahmut Şevket Paşa Suikastı.....	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43

1920-1980 ARASI DARBE GİRİŞİMLERİ VE DARBELER	43
3.1. Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Başkaldırısı	44
3.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi	49
3.2.1. Tek Partiden Çok Partili Demokrasiye Geçiş Süreci	49
3.2.1.1. Çok Partili Hayata Geçişin İç Nedenleri.....	50
3.2.1.2. Çok Partili Hayata Geçişin Dış Nedenleri	52
3.2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesinin Nedenleri	55
3.2.2.1. Demokrat Parti'nin Parlamento İçi Muhalefeti Sindirme Girişimleri.....	59
3.2.2.2. 1957 Tarihli Seçim Yasası.....	59
3.2.2.3. Demokrat Parti'nin Baskı Politikaları Sonucunda Gelişen Olaylar.....	60
3.2.2.3.1. Üniversitelere Karşı Baskı Politikaları ve Öğrenci Olayları.....	60
3.2.2.4. Basına Karşı Baskı Politikası.....	61
3.2.2.5. Sendika ve Konfederasyonlara Karşı Baskı Politikaları.....	62
3.2.2.6. Yargı Mensuplarına Karşı Baskı Politikası.....	62
3.2.2.7. Baskı Politikalarında Son Aşama: Tahkikat Komisyonu.....	63
3.2.3. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Gerçekleşme Süreci.....	60
3.2.4. 27 Mayıs Darbesi'nin Sonuçları.....	65
3.3. 1962 Darbe Girişimi.....	67
3.4. 1963 Darbe Girişimi.....	69
3.5. 12 Mart 1971 Muhtırası	70
3.6. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi.....	71
3.6.1. 12 Eylül'ün Nedenleri.....	71
3.6.2. 12 Eylül'ün Sonuçları	74
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	77
1980'DEN GÜNÜMÜZE DARBE GİRİŞİMLERİ.....	77
4.1. 28 Şubat 1997 MGK Bildirisi: Post-Modern Darbe	77
4.1.1. 28 Şubat'ın Nedenleri	77
4.1.2. 28 Şubat'ın Sonuçları.....	79
4.2. AKP Dönemindeki Darbe Girişimleri	80
4.2.1. Sarıkız- Yakamoz- Ayışığı ve Eldiven	80
4.2.2. 2007 Yılı E-Muhtıra.....	82
4.2.3. 2013 Yılında Yaşanan Gezi Parkı Olayları.....	83
4.2.4. 17-25 Aralık Operasyonları	84

4.2.5. 15 Temmuz 2016 Kalkışması ve FETÖ' nün Etkisi.....	86
SONUÇ VE TARTIŞMA	90
KAYNAKÇA.....	94
EKLER.....	101

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BÇG	Batı Çalışma Grubu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DAEŞ	Devlet'ül Irak ve Şam
DP	Demokrat Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
MBK	Milli Birlik Komitesi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
PDY	Paralel Devlet Yapılanması
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı

GİRİŞ

Darbe, mevcut hükümetin bir grup tarafından ani ve şiddet yoluyla devrilmesi olarak açıklanabilir. Darbenin temel ön şartı, silahlı kuvvetlerin, polisin ve diğer askeri unsurların tamamının veya bir kısmının kontrolüdür. Çoğunlukla temel sosyal, ekonomik ve politik değişim için çalışan çok sayıda insan tarafından yapılan bir darbe, sadece hükümetin önde gelen personelinin ani bir şekilde değiştirilmesine neden olan üstten gelen bir iktidar değişimidir. Darbe, bir ulusun temel sosyal ve ekonomik politikalarını değiştirir ve aynı zamanda rakip siyasi gruplar arasında iktidarı önemli ölçüde etkiler.

Hem Osmanlı Devleti'nde hem de Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan darbeler bürokrasinin ya da askerî erkânın kendisini halktan ve siyasi iradeden üstün görme gücü çerçevesinde açıklanabilir. Özellikle askeri bürokrasi temel aldığı bazı ilkeler çerçevesinde siyasi yönetimleri her zaman tehdit unsuru olarak görmüş ve kendine göre yeri geldiğinde müdahale etmiştir. Yapılan birçok askeri darbe girişimi ülkede çıkan çatışmaları bahane etmiştir.

Türk siyasal hayatında askerin siyasete müdahalesi, siyaseti vesayet altına alması Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir miras olarak gelenek halinde geçmiştir. Modern Cumhuriyetin kuruluş aşamasında etkin role sahip olan silahlı kuvvetler kendilerini Cumhuriyetin ve Atatürk ilkelerinin bekçisi olarak görmeye başlamıştır. Mustafa Kemal ve İnönü dönemlerinde, onların askeri kişiliklerinin de etkisiyle siyasal hayata müdahale etmemişlerse de çok partili hayata geçildikten sonra sık sık siyasal sisteme müdahale etmeye başlamışlardır. Askerin siyasal sisteme yaptığı müdahaleler Osmanlı döneminde alışık olunan bir durumdur. Osmanlı döneminde Yeniçeriler daha sonra modernleşme dönemiyle birlikte farklı isimler altında askerler, askeri ayaklanma ya da darbeler şeklinde siyasal sisteme müdahale etmeye başlamışlar ve bu müdahaleler genelde padişah değişimi ile sonuçlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise sisteme yapılan bu müdahaleler 1960 darbesi ile başlamış ve sonrasında kurumsal değişikliklere ve askerin sistem üzerinde vesayet kurması ile sonuçlanmıştır.

Çalışmada yöntem olarak literatür tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli ile çalışma yapılırken 1908-2016 yılları arasında yapılan darbe girişimleri monografik olarak incelenmiştir. Monografik çalışma ele alınan belli bir konunun başlangıç ve bitiş tarihlerinin sınırlandırılmasıyla yapılmaktadır. Bu amaçla çalışmada Osmanlı Devleti'nden günümüze yaşanan darbeler ve darbe girişimleri ele alınmış, birçok kaynak incelenmiş ilgili literatürde yer alan bilgiler değerlendirilmiştir. Osmanlı'dan günümüze yaşanan olaylar retrospektif açıdan ele alınmıştır.

Hassas ve önemli bir konu olan darbe girişimleri demokrasi ile yönetilen tüm ülkeler açısından kabul edilmez bir durumdur. Tarihimiz açısından birçok önemli olayların öncesinde ve sonrasında meydana gelen bu girişimler çalışma kapsamında alan yazımı taranarak bilgiler toplanmış ve bu bilgiler objektif bir temelde değerlendirilmiştir. Birçok acıların yaşanmasına neden olan darbeler ve darbe girişimlerinin nedenleri, süreçleri ve sonuçları açısından derin bir analizi gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nden günümüze parlamenter rejime yönelik müdahaleler ele alınmış, bu müdahalelerin neden ve sonuçları bağlamında geniş bir analiz gerçekleştirilmiştir. Söz konusu müdahaleler analize tabi tutulduğunda darbe ve darbe girişimlerinin ortak birtakım nedenlerden kaynaklandığı ve benzer sonuçlar doğurduğu varsayımından hareket edilmiştir. Ancak Cumhuriyetten önceki dönemindeki müdahaleler ile Cumhuriyetten sonrakiler arasında neden ve sonuçlar bağlamında farklılaşma olduğu hipotezinden hareketle çalışmanın varsayımı oluşturulmuştur. İşte bu çalışmanın amacı darbelerin ve darbe girişimlerinin neden ve sonuçlar bağlamında her iki dönemdeki farklılıklarını ortaya koymaktır.

Türk siyasi hayatında dönüm noktası olan II. Meşrutiyet'ten 15-16 Temmuz 2016'da gerçekleşen kalkışmaya kadar olan süreç içerisinde meydana gelen darbe ve darbe girişimlerini incelediğimiz çalışmanın birinci bölümünde darbe, askeri darbe, muhtıra, kalkışma ve ilişkili kavramlar ele alınmıştır. Aynı zamanda militarizm, otoritarizm ve pretoryanizm konularına yer verilerek çalışmanın çerçevesinde üzerinde durulacak kavramsal yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e askerin siyasete müdahalesi konusu ele alınmıştır. Bölüm kapsamında 1808 II. Mahmut'a karşı yapılan darbe girişimi, Abdülaziz'e yapılan darbe girişimi ve Hasan Çavuş'un darbe girişimleri tarihsel bütünlük içerisinde ve bilimsel bir bakış açısıyla ortaya konulmuştur. Aynı zamanda darbe tarihi

açısından önemli olan Çırağan Baskını ve Ali Suavi Cinayeti, 31 Mart Vakası ve Askerin Karşı Devrimci Müdahalesi ve Hasan Fehmi Bey Cinayeti, Ahmet Samim, Zeki Bey Cinayeti, Babıali Baskını ve Mahmut Şevket Paşa Cinayetlerine detaylı olarak çalışma içerisinde yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan 1920-1980 arası darbe girişimleri ve darbeler konusu içerisinde Çerkez Ethem isyanı, tek partiden çok partili demokrasiye geçiş süreci, iç ve dış nedenleri, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 askeri darbeleri incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde ise 1980'den günümüze darbe girişimleri ele alınmıştır. Bu kapsamda 28 Şubat 1997 MGK bildirisi: Post-Modern darbe, AKP dönemindeki darbe girişimleri, Sarıkız- Yakamoz- Ayışığı ve Eldiven, 2007 yılı E-Muhtıra, 2013 yılında yaşanan Gezi parkı olayları, 17-25 Aralık operasyonları ve 15 Temmuz Türkiye askeri darbe girişimi ve FETÖ' nün etkisi konuları detaylı olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise değerlendirmeler yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmada öncelikli olarak askerlerin demokrasiye müdahale yöntemleri olarak nitelendireceğimiz kavramların açıklanması gerekmektedir. Bu kapsamda darbe, askeri darbe, muhtıra, darbe girişimi, kalkışma gibi kavramların açıklanması gerekmektedir. Askerlerin siyasal sisteme müdahale yöntemlerini doğrudan müdahale yöntemleri ve dolaylı müdahale yöntemleri olarak ikiye ayırmak mümkündür.

1.1. Doğrudan Müdahale Yöntemleri

Ordunun siyasal sisteme doğrudan müdahale yöntemleri darbe, darbe girişimi ve kalkışma olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

1.1.1. Darbe

Darbe, Türk Dil Kurumu tarafından “bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi” olarak tanımlanmıştır. Siyaset bilimci, Samuel P. Huntington'ın 1968'de yayınladığı Değişen Toplumlarda Siyasal Düzen adlı kitabında tanımlandığı üzere, genellikle üç farklı darbe çeşidi bulunmaktadır(Huntington, 1968: 25).

Birincisi “Devrim darbesi” olarak adlandırılan darbedir. Bu darbe çeşidi devrimci bir grup-sivil, asker veya siyasi muhalefetten oluşur. Hükümeti devirip kendilerini yeni liderler olarak konumlandırmayı amaçlamaktadırlar. Rusya’da komünistlerin Çarlık rejimini yıkarak gerçekleştirdikleri Bolşevik Devrimi, devrim darbesinin bir örneğidir(Huntington, 1968: 29).

İkinci tip darbe ise “vesayet darbesi” olarak isimlendirilmiştir. Bir seçkin elit, başka bir elitin gücünü eline geçirdiğinde vesayet darbesi meydana gelir. Bir cumhurbaşkanı veya kralın yerinden indirilmesi durumunda, müdahaleyi gerçekleştiren ordu mensubu genellikle eylemin ulusun daha geniş bir iyiliği için olduğunu söyleyerek durumu haklı göstermeye çalışır. Eski Mısır Cumhurbaşkanı Mohamed Morsi'nin General Abdel Fattah el-Sisi

tarafından tutuklanması bazıları tarafından bir koruyucu darbe olduğu şeklinde adlandırılmaktadır.

Üçüncü tip darbe ise “Veto darbesi”dir. Veto darbesi, radikal bir siyasi değişimden statükoyu korumak için ordu müdahale ettiği zaman ortaya çıkmaktadır. Buna örnek olarak, Peru Cumhurbaşkanı Alberto Fujimori, ülkenin yasama organını geçici olarak dağıtma niyetinde olduğunu açıkladıktan sonra 1992 yılında bir müdahale ile görevinden alınmasıdır.

Yukarıda verilen açıklamalar doğrultusunda darbe; devletin ordu üyeleri ya da bir ulus üstü bir hükümet kurumu tarafından ele geçirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Modern tarihin en dikkate değer örneklerinden birisi 1799 yılında Napolyon Bonapart'ın Fransız hükümetini devirmesidir. Ayrıca hükümetin küçük bir grup tarafından ani ve şiddet yoluyla devrilmesi olarak da açıklanabilir. Darbenin temel ön şartı, silahlı kuvvetlerin, polis ve diğer askeri unsurların tamamının veya bir kısmının kontrolüdür.

Ordu, devletin milli savunması ile ilgili bir kurum olması nedeniyle elinde silah gücü bulunduran bir siyasal kurumdur. Bu güç onun baskı grubu olarak yer almasında önemli etken olmaktadır. Demokratik bir yönetimde ordunun devlet içerisinde güç olarak kendini konumlandırması, kuvvet kullanma yoluyla sivil iktidarlara ve siyasi karar alma mekanizmasına müdahale etmesi askeri darbe olarak nitelendirilmektedir(Devran, Yusuf, ve Özcan, 2017: 7-20).

Huntington (2006) darbeleri nitelendirirken, hükümet darbesi olarak tanımladığı bazı darbelerin ortak özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1) Darbeler; şiddet veya şiddet kullanma tehdidiyle hukuk dışı yollardan gerçekleştirilir.

2) Darbelerde kullanılan şiddet genellikle azdır.

3) Darbelerde katılımcıların sayısı fazla değildir.

4) Darbelerde katılımcılar zaten siyasal sistemin içerisinde güç tabanını ellerinde bulundurmaktadırlar.

Ordu, devlet mekanizması içerisinde elinde bulundurduğu silahlı kuvveti halkın sivil iradesine karşı kullanmak yoluyla gerçekleştirdiği bu eylemler aslında bir hükümet darbesinden çok halkın iradesine yapılan bir etkidir. Bu eylemler yoluyla devletin gerçek sahibi imajını vermekte ve halkın iradesine karşı otoriter bir güç olarak ortaya çıkmaktadır.

1.1.2. Darbe Girişimi

Darbe TDK'ye göre“ Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi” olarak tanımlanırken, bu eylemin gerçekleştirilmeye çalışılması da darbe girişimi olarak tanımlanmaktadır. Genellikle elinde silahlı güç bulunduran bir kurumun zorla hükümeti ve siyaseti tasfiye girişimidir(TDK, 2017).

1.1.3. Kalkışma

Ülkede gücü elinde bulunduran grubun zorla yönetimi ele geçirmek için faaliyete geçmesi olarak tanımlanabilir. TDK'de kalkışmanın açıklaması “İsyan, ayaklanma, kıyam” olarak verilmektedir. İsyan ve ayaklanma devlet otoritesine karşı yapılan bir işlemdir. Bu kalkışma genellikle hükümetin ele geçirilmesi amacıyla yapılmaktadır (TDK, 2017). Kalkışma siyasal otoriteye karşı yapılan ve demokratik olmayan yöntemlerin kullanıldığı bir girişimdir. Kalkışmadan arzulanan şey devletin kurumlarını illegal bir şekilde ele geçirmek ve kalkışmanın amaçları doğrultusunda karışıklık çıkarmaktır. Kalkışmada istenilen ülke çapında karışıklık çıkarmak ve elde edilen bu karışıklık ile siyasal yönetimin otoritesinin ortadan kalktığını ve artık iş yapamaz hale geldiğini göstermeye çalışmaktır. Amaç insanların siyasi otoriteye ve devlet yönetim organlarına karşı bir güvensizliği aşlamak ve bu yolla isyan başlatmaktır.

1.2. Dolaylı Müdahale Yöntemleri

Askerin siyasal sisteme doğrudan müdahale yöntemlerinin yanısıra dolaylı müdahale yöntemleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki Post-modern darbedir.

1.2.1. Post-modern Darbe

Post-modern darbe, silahlı kuvvetler üst yönetiminin sivil yönetime karşı doğrudan etkide bulunmadan dolaylı olarak yaptığı darbe şeklidir. Bu tür darbelerde, askeri bir yetkilinin o sırada rahatsız olduğu ekonomik, siyasal, sosyal durum üzerine açıklamalar yapması, askerlerin hoşuna gitmediğini söyleyerek iktidarı uyarması veya birkaç askerin eylemde bulunması ile gerçekleşir. 28 Şubat olayı, post-modern darbe olarak kabul edilmektedir.

1.2.2. Muhtıra

Muhtıra kelimesi sözlük anlamında “Herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacıyla yazılan yazı” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca “Bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, memorandum, nota” gibi ikinci bir anlamı da bulunmaktadır. Kelime anlamının uyarmak olması ve askeri organlar tarafından verilmesi bu terimin genel kullanımı ile birlikte bir baskı aracı haline getiren bir uygulama olmasını sağlamıştır. Devletin bir kurumunun devletin yönetim mekanizmasına verdiği bir uyarı yazısı olarak karşımıza çıkan bu işlem anlamı açısından bakıldığında bir müdahale mekanizması olarak kullanılmaktadır (Devran, Yusuf ve Özcan, 2017: 7-20).

1.2.3. E-Muhtıra

Son dolaylı müdahale yöntemi e-muhtıra’dır. E-muhtıra ilk defa Türkiye’de rastladığımız bir muhtıra türüdür. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin 27 Nisan 2007 gecesini internet sitesi aracılığıyla 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün, meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçilmesi süreci ile ilgili yayınladığı bildiri e-muhtıra olarak tanımlanmaktadır (www.darbeler.com). Ana muhalefet partisi CHP’nin Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili ilk oylamayı Anayasa Mahkemesi’ne götürdüğü gece saat 23:17 itibarıyla Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde yayınlanan basın açıklamasında, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) laikliğin savunucusu olduğu” hatırlatılarak; bu konunun kararlılıkla sürdürüleceği ve gerektiğinde bu görevin eksiksiz yerine getirileceği sert bir şekilde dile getirilmiştir. Bu bildiriyi daha önceki askeri vesayet bildirilerinden ayıran ve ona “e” takısı eklenmesine neden olan özellik kullanılan aracın farklılığıdır. Yani elektronik ortamdan duyurulması ve doğrudan siyasal iktidara değil halka duyurulmasıdır.

1.3. Militarizm

‘Militarizm’ fikri, günümüz akademik çalışmalarında belirsiz bir konuma sahiptir. Akademik olarak marjinal anlamlara sahip olan bu kavram stratejistler ve onlarla birlikte birçok tarihçi tarafından askeri iktidara karşı politik muhalefetle olan ilişkileri nedeniyle üzerinde fazlaca çalışılan bir konu olmamıştır. Günümüz sistemlerini ve politikalarını tanımlamak için nadiren kullanılan bu kavram, özellikle darbelerin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Andrew Bacevich militarizmi, ‘ekonomik, politik ve ideolojik alanlarda askeri güce aşırı derecede güvenmek’ olarak tanımlamaktadır (Bacevich, 2003: 26).

Daha geniş anlamda ise 'savaşı ve savaş hazırlığını normal ve arzu edilen bir sosyal faaliyet olarak gören bir dizi tutum ve sosyal uygulama' olarak tanımlamaktadır. Anlamı ideolojiyle sınırlamak sosyolojik açıdan aydınlatıcı değildir. Temel fikir, askeri biçimlerin sivil alana taşınmasıdır ve bu sadece bir 'zihniyet' veya 'tutum' meselesi değildir. Dahası, taşınan askeri formlar, basit bir anlamda 'savaşı yüceltmek' anlamına gelen 'askeri kurumları ve sivil hayatın egemen tutumlarını belirleme yollarını' zorunlu olarak elinde tutmayabilir. Bu nedenle, sıfatları eleyerek ayırt edebileceğimiz tüm bu ideolojiler için ortak bir tanım gerektirir. Dahası, dar bir ideolojik tanım, ideolojinin bir parçası olduğu toplumsal ilişkilerden ayrılmaktadır. Militarizmin temel anlamı, askeri uygulamaların nasıl ele alındığı değil, genel olarak toplumsal ilişkileri nasıl etkilediği açısından belirtilmelidir. (Bacevich, 2003: 16-17)

Militarizm, sadece savaş fikirleri güçlü olduğunda değil, askeri ilişkiler toplumsal ilişkileri ve uygulamaları çok fazla etkilediğinde gelişir. Bu nedenle, Shaw, militarizmin, toplumsal ilişkilerin askeri ilişkilerle genel olarak nüfuz edildiğinde meydana geldiğini belirtmektedir. (Shaw, 1991: 30)

Militarizm, bir devletin, ulusun güçlü olabilmesi ve çıkarlarını geliştirebilmesi nedeniyle güçlü bir askeri güce sahip olmasına büyük önem veren bir inanç sistemi olduğu da iddia edilmektedir. Bunun önemli kanıtı ise I. Dünya Savaşı'nın temel nedenleri arasında militarizmin oynadığı roldür.

Militarizm teriminin diğer bir tanımlaması ise, genellikle ordunun toplumdaki aşırı etkisi olarak ifade edilmektedir (İnsel, 2017: 65). Bu bakış açısından militarizm üzerine tanımsal zorluklar ortaya çıkmaktadır, çünkü bu terim, bir takım ayrı fenomeni kapsayan etkili kriterlerin açıklamasıdır. Bunlar arasında şunlar sayılabilir:

- (a) Yüksek düzeyde askeri harcamalar
- (b) Ülke içi toplumsal ilişkilerin militarize edilmesi
- (c) Savaşa eğilimler ve uluslararası ilişkilerde güç kullanımı
- (d) Nükleer silahlanma yarışı

Militarizm, askerlerin doğrudan baskısı ya da hiyerarşi, disiplin ve ulusal çıkarın aşılması için ideolojik bir yolla zorlayıcı bir şekilde kullanılabilir. Kùltürlerde savaşın, kahramanlığın ve itaatin, büyük politik güce sahip imajların askeri imgeleriyle dolup taşar. Sadece bir

kuvvet kullanımı değil, aynı zamanda milliyetçi bir ideolojinin oluşturulması ve bir ulusal vatandaşlık da içeren bir rol etrafında toplumsal bir oluşumun korunması için silahlı kuvvetlerin yönetimi ele geçirmesi olarak da ifade edilebilir.

1.4. Otoritarizm

Demokrasi, otoritarizm, çatışma, rejimin çökmesi ve darbeler siyaset bilimcileri tarafından çok fazla incelenmeye tabi tutulan konulardır. Demokratik olmayan rejimler her zaman rakip gruplara karşı bir miktar baskı uygulamaktadır. Bu baskı, çoğunlukla, devletin askeri birimleri tarafından uygulanmaktadır. Hem tarih hem de günümüz dünyasında demokratik olmayan rejimlerin yaygınlığına karşın, tipik bir varsayım olan “ordu, elitler gibi bazı sosyal grupların eksiksiz bir temsilcisi” dir, söylemidir. Çok sayıda demokratik olmayan rejimler ordunun desteğiyle kuruldukları için bu sorun önemlidir; çünkü ya demokratik bir rejime karşı darbe ya da daha sonraki demokratik hükümet karşısında ortaya çıkan askeri diktatörlük örnekleri de vardır. Demokrasi, özellikle vatandaşlar için çok önemli olan ve zengin seçkinler için pahalı olan kamu mallarının sağlanmasına ilişkin yeniden dağıtım politikalarına yol açmaktadır. Sonuç olarak, elinde bulundukları bir oligarşiden başlayarak, seçkinler demokrasiye geçiş yapmaya isteksizdirler. (Hobsbawm, 2001: 220).

Demokratik yönetimler her zaman darbeleri önlemek ister; ancak bu mümkün olmayabilir. Özellikle, askerler, fırsat doğduğunda, demokrasiyi orduyu kullanarak kendilerine göre sistemi düzenleyebileceklerini keşfetmişlerdi. İnsanlık tarihinin çoğu toplumlarında neredeyse tüm siyasi rejimler askeri, dini, ekonomik ve krallık gücünü birleştirmişlerdir. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa devletlerinde askeri ve sivil güçlerin ayrılması ve profesyonel bürokratik silahlı kuvvetlerin geliştirilmesi, çağdaş askeri yönetim anlayışını doğurmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana askeri yönetim hemen hemen sadece sözde gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşti. Başlangıçta 1950'lerde ve 60'larda etkili olan modernleşme teorileri, başlangıçta Ortadoğu, Afrika ve Asya'nın (ve Latin Amerika'nın) yeni bağımsız uluslarının askeri yapı üzerinde sivil kontrolü elinde bulunduran kapitalist demokrasilere dönüşeceğinden emindi. Bu beklentiler, 1960'lı ve 70'li yıllarda yüksekliğe ulaşan bir askeri darbe dalgasıyla kesilmişti. Devlet aygıtının bir parçası olmasına rağmen, askerler zorlama araçlarını kontrol etmeleri nedeniyle yüksek bir göreceli özerkliğe sahiptirler. Hiyerarşik olarak yüksek komutanlar, genç subaylar ve askere alınan personel arasında bölünürler ve farklı hizmet kolları (genellikle ordu, donanma ve hava kuvvetleri)

arasındaki yatay rekabet yoğun olabilir. Dahası, çoğunlukla sınıf, bölge ve cinsiyet çizgileri boyunca bölünürler. Etnik açıdan bölünmüş toplumlarda, büyük etnik gruplar arasındaki askeri istihdam oranlarındaki değişim, silahlı kuvvetlerin başkalarına karşı bir etnik grup tarafından oluşturulduğu veya temsil edildiği şeklinde sonuçlanabilir. Askeri yönetim, müteakip askeri darbelerin ve darbe teşebbüslerinin olasılığını artırır. (Shaw, 1991: 30).

Askeri yöneticiler, önceki sivil kurumlar başarısız olduktan sonra darbe vasıtasıyla iktidara gelirler. Önemli güçlerin yokluğunda, ordunun zorlama fiziksel araç üzerindeki tekeli, sivil hükümetleri kolayca ele geçirmelerine neden olmaktadır. Bu rejimlerin toplumsal temelleri genellikle dardır. Bazı askeri yöneticiler geçici görevliler olarak hareket ederler ve ülkelerini sivil kurallara geri döndürmek için girişimde bulunurlar. Bunun aksine, başkaları güçlerini kalıcı olarak kurmaya çalışırlar. Askeri otoritarizmin üç alt türü bulunmaktadır.

İlki, kişisel askeri otoriterliktir. Bu rejimler, "güçlü bir adam" ın etrafında toplanır. Birçok Latin Amerika ülkesinde, bu tür askeri otoriterlikler bulunmaktadır.

İkinci alt kategori, kurumsal askeri otoriterliktir. 1960'larda Brezilya ve Arjantin gibi bazı Latin Amerika ülkeleri daha "modern" askeri rejimlerin ortaya çıkmasına tanık olmuştur. Bu ülkelerde, askeri birimler iktidarı kurumsal olarak darbe sonucu ele geçirmiştir. Bu türdeki yapılar resmi çıkar grupları ve partileri düzenleme yoluna gitmişler ve baskılayıcı bir yapı kurmuşlardır.

Üçüncü alt kategori, tek taraflı bir sistemin oluşturulması yoluyla otoritesini kalıcı bir şekilde belirleyen sosyalist askeri otoriteryanizm alt türüdür. Diğer rejim kurallarının aksine, bu rejimlerin sosyalist ve alt sınıfsal bir yönü vardır(Shaw, 1991: 31).

1.5. Pretoryanizm

Pretoryanizm, bir ülkedeki silahlı kuvvetlerin aşırı ya da kötü niyetli politik etkisi anlamına gelmektedir. Türkiye, küresel ölçekte, soğuk savaş sonrası dönemde sivil-asker ilişkilerinde bir paradoksa sahiptir. Demokratik yönetime geçiş 1970'li yılların güneyindeki Avrupa ülkelerinde ve 1980'lerde Latin Amerika'da büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Farklı bir bağlamda, eski Doğu Avrupa ülkelerindeki askeri kurumlar, ciddi sorunlar yaşanmadan 1990'lı yıllarda büyük ölçüde sivil kontrol altına alınmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinin aksine Türk siyasetinde ordunun pretoryanizm karakterinin belki de en fazla görünür hale geldiği dönem 28 Şubat'ın gerçekleştiği 1996-1997 yılları olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yeri ve rolü çeşitli faktörlere bağlanabilir. Yapısal olarak, ordu,

devletin 1980'li yıllara kadar sivil toplumun az gelişmiş bir toplumdaki yeri ile yakından ilişkilidir. Türkiye'de devletin önemli bileşeni olan askeri yapı, iki özerkliğe sahiptir. Birincisi, Türkiye'deki güçlü bir devlet geleneği sayesinde, ordu, toplum karşısında kendi özünde ayrı bir özerklik sürdürmektedir. İkincisi, devlet içinde sivil politikacılara karşı ve diğer bürokratik kurumlara karşı özerk bir statüye sahiptir (Huntington, 2002: 56).

Türk ordusu sadece kurumsal olarak özerk değildir ayrıca prosedürleri sivil kontrol ve incelemeye de tabi değildir. Özerk durumuna dayanarak, Türk ordusu, sivil otoriteyi kontrol etmek için ordunun kendi kendine varsayıldığı işlevi ifade etmek için kullanılan praetrik özellikleri temsil etmektedir. Askeri subaylar, siyasi arenaya girmek veya hâkim olmak için tehdit veya güç kullandıklarında pretoryan askerler haline gelmişlerdir. Siyasi sistemin Pretoryan özelliklere sahip olması için belirli şartlar vardır: Bunlar, sivil hükümetin etkisizliği, sivil rejimin meşruiyetinin olmaması, siyasi sistemin bozulması, özellikle rejimler ya da hükümetler zayıf ve istikrarsız olduğunda ordunun siyasi sürece müdahale etme eğilimidir. Her zaman ideolojik olarak motive olmuş, ülkeyi kendi uygar dünyaya yükseltmek için kutsal bir görevi olan bir misyona sahip bir kurum olmuştur. Ancak modernleşme misyonu, özellikle 1990'lı yıllarda giderek artan praetor karakteriyle aşırı derecede güçlenmiştir. Ordu, bu misyonu yerine getirmek için, sivil hükümetleri sahnenin arkasından kontrol etmek ve bazı kritik bürokratik kurumlara nüfuz etmiştir. Bu nedenle, Peter Feaver "sivil-askeri sorun" olarak adlandırdığı şey, Türk siyasi hayatında 2000'li yılların başlarında çözülmemiştir, çünkü ordu, sivilleri son 40 yıldır kontrol altına almıştır. Askeri darbeler dizisi, Türk siyasi sisteminin yapısını belirlemiş ve sivil-asker ilişkileri ve iç ve dış politikada karar organı olarak ordu rolüyle ilgili önemli etkilere sahip olmuştur (Feaver, 2009: 68).

İKİNCİ BÖLÜM

OSMALI'DAN CUMHURİYET'E ASKERİN SİYASETE MÜDAHALESİ

Osmanlı Devleti'nin çözülüş sürecine girmesiyle birlikte ordunun önceki dönemlerden farklı olarak toprakları koruma ve padişahın bu topraklara hükmetmesinde anahtar rol oynama işlevini yitirdiği bilinmektedir. Zayıflayan siyasal otoriteye koştur olarak, orduda siyasallaşmanın vücut bulduğu ve klasik dönemde padişahın otoritesine tabi olan ordunun bu konumundan sıyrıldığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda yeniçerilerin eylemlerine işaret etmek klasik dönemdeki ordu-siyaset ilişkilerinin seyrinin önemli ölçüde değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yönetime muhalefetin yoğunlaştığı yıllarda yeniçeri saflarındaki isyanlar padişahların tahttan indirilmesine hatta ölümüne yol açmıştır. Modernleşmenin başlatıldığı kurum olan ordunun, Osmanlı'da bir orta sınıf (burjuvazi) yokluğunun da etkisiyle anayasanın ilanı ve meşrutiyetin ilanında öncülük ettiği bilinmektedir. Osmanlı mirası, modern Türkiye tarihindeki ordu-siyaset ilişkilerinin anlaşılmasına yardımcı olması bakımından önem taşımaktadır.

Giderek sultana karşı isyancı ve kimi zaman ulema ile birleşerek reform karşıtı bir çizgi benimseyen yeniçeri ordusunun II. Mahmut tarafından 1826'da lağvedilmesi sonrasında klasik dönemin kurumsallaşma yapısı özellikle ordu bağlamında büyük ölçüde değişime uğramıştır. Örneğin 1841'de örgütlenme açısından yerel komutanları olan eyalet orduları teşkil edildi. Merkezi bürokrasi de güçlendirilerek ordu saflarındaki siyasileşme (yeniçeri zihniyeti) bertaraf edilmeye çalışıldı. Ancak ilerleyen dönemde açılan askeri okullar, yine yönetime muhalif askerlerin çıkmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan Harbiye Mektebi askerlerin politizasyonuna kapı aralayan bir okul olarak değerlendirilmektedir. Askerlerin siyasallaşmasına rağmen, teknik yönden güçlenen ordunun yine zamanın en önde kurumu olduğu bilinmektedir.

Tanzimat döneminde asker – sivil ilişkileri bağlamında önemli bir olay olarak değerlendirilen Kuleli Olayı, (1859) ordu ve siyaset arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından dikkate değerdir. O yıl, kendilerine “Fedailer Cemiyeti” diyen bir grup Sultan Abdülmecit'i devirmek ve icap ederse katletmek için bir komplo girişiminde bulundular. Adı geçen cemiyet, bazı alt ve orta rütbeli subaylardan oluşan 40 – 50 kişilik bir örgüttü.

Aynı yıl içerisinde komplocular tutuklandılar. Fedailerin düşünce itibariyle liberal oldukları ileri sürülüyor. Bu nedenle 1876 anayasal hareketinin öncüleri olarak görülüyorlar. Diğer bir görüşe göre ise fedailer bu dönemde, azınlıklara verilen ödünlere muhalif olan gençlerdir. II. Abdülhamit Dönemi'nde ordunun, hem teşkilat yapısında hem de teknik donanım bakımından çağdaş bir görünüm kazandığı bilinmektedir. Fakat yönetime dolaylı da olsa özellikle ordu saflarından muhalefet güçlenmekteydi. Alaylıların yönetimce kayırılması muhalefeti daha da görünür hale getirmeye başladı. Askerler arasında terfi yolsuzlukları gibi şikâyetlerin artması ve bunların giderek rejime duyulan güvensizlikle çakışması Osmanlı ordusunu aktif politikanın içine sürükleyen çok önemli bir unsur olarak belirtilmektedir. Ayrıca yeni okullardaki pozitivist eğitim tarzı askeri öğrencileri adeta harekete geçmeye sevk ediyordu. İstibdat rejimine hoşnutsuzluklarını perçinleyen bu eğitim tarzı ile askerler, kendilerini değişimin öncüleri olarak görmeye başlamışlardır. 1889'da Mekteb-i Tıbbiye'de kurulan İttihad-i Osmanlı Cemiyeti bu tepkilerin vücut bulduğu örgüt niteliğindeydi. 1895 itibariyle bu yapılanma Fransa'da kendine Jön Türkler adını vermişti. 1876 – 1908 arası ordu - siyaset – devlet odaklı bir okumada ordunun dominant rolünün oluşum süreci göze çarpmaktadır. Şöyle ki, 1876'da olduğu gibi muvazzaf subayların desteği olmadan, sultanın otoritesine karşı durmak çözülme dönemi de olsa zordu. Ancak açılan askeri okullar kanalıyla mektepli subay kesiminin yoğunluk kazanan istibdat karşıtı duruşu ve siyasileşmesi sebebiyle yönetime muhalif sesler ordu desteğiyle vücut bulabilmekteydiler(Burak, 2011: 47-50)

Bu dönemde orduyu siyasileşmeye iten sebeplerin başında iktisadi ve sosyo-politik nedenlerin olduğu görülmektedir. Maaşların düşüklüğü, yönetimin alaylı subayları kayırması, terfi şikâyetleri ile siyasal, toplumsal ve yönetsel zapt-u rapt hali askerleri hoşnutsuz kılmaktaydı. İTC – ordu ilişkilerine değinmek gerekirse, cemiyetin ordusu değil de ordunun cemiyeti söz konusuydu. Cemiyet adeta orduya bağımlı gibiydi, ancak küçük rütbeli subaylar arasında asker - sivil ilişkilerinin seyri farklıydı. Bu kişilere göre, cemiyete mensup olmak sivil ve asker üyeler arasında bir statü üstünlüğü hasıl etmiştir. Özellikle zabitler, bu duygunun etkisiyle normal dönemlerde asla yapamayacakları faaliyetlere girişmişlerdi. Örneğin bu zabitler, Meşrutiyet'i ilan etmek için önce dağa çıkıp, sonra sokağa dökülmüşlerdir. Kışlarına dönmeye de mesafeli duran bu zabitler için kışla zaten hürriyet olmadan, istibdat yıkılmadan dönülecek bir yer değildi(Alkan, 2001: 51)

Bu dönemde politik bütünlüğü olmayan ordunun iktidarı büyük oranda Mahmut Şevket Paşa'nın elindeydi. 1909'daki isyancı hareket (31 Mart Vakası) bu komutan tarafından

bastırılmıştı. Ancak Mahmut Şevket Paşa, ordunun politizasyonunu desteklemiyor ve isyanın İTC adına değil, ülke adına bertaraf edildiğini özellikle vurguluyordu. Ordu, bu tarihten sonra esas olarak mesleki gerekçelerle hareket ederken cemiyet, meşrutiyeti savunmaktaydı. Bu olayla ilgili bir değerlendirme ise şöyledir: Hareket Ordusu'nun isyanı bastırması sultanın işine gelmiştir, ancak liberaller arasında ordunun ani hareketi endişe yaratmıştır. (Ahmad, 1985: 21-22)

II. Meşrutiyet Devri'nde ordu – siyaset ilişkilerinin bir başka önemli olayı da 1912'de gerçekleşen Halaskar Zabitan Hareketi'dir. Kendilerine “Kurtarıcı Subaylar” diyen bir grup, seçimlerin yenilenmesini ve ordunun siyaset yapmamasını talep ediyordu. Sundukları beyannamede aslında kendileri de siyaset yapmaktaydılar, örneğin meşruti esaslara dayalı bir yönetim talep ediyorlardı. Bu hareket neticesinde ittihatçı kesimce desteklenen Sait Paşa hükümeti çekilmek zorunda kaldı.

Çalışmanın bu bölümünde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e askerin siyasete müdahalesi ele alınmıştır. Ayrıca 1808 II. Mahmut'a karşı yapılan darbe girişimi, Abdülaziz'e yapılan darbe girişimi ve Hasan Çavuş'un darbe girişimi, Çırağan Baskını, 31 Mart Vakası ve Askerin Karşı Devrimci Müdahalesi ve Hasan Fehmi Bey Cinayeti, Ahmet Samim, Zeki Bey Cinayeti, Babıali Baskını ve Mahmut Şevket Paşa Cinayeti detaylı olarak anlatılmıştır.

2.1. 1808 II. Mahmut'a Yönelik Darbe Girişimi

29 Mayıs 1807'de Sultan III. Selim'in tahtan indirilmesi ve IV. Mustafa'nın tahta geçmesi sonrasında, reforma muhtaç olan Nizam-ı Cedit ordusu ve Osmanlı Devleti'ni modernize etme çabası aniden durma noktasına gelmiştir. Osmanlı iktidar sınıfında tepki hâkimdi. Yeniçeriler, IV. Mustafa döneminde (1807-1808) eski düzene karşı koymaya cesaret eden herkesi yok etmeye çalışmıştır. Hayatta kalmayı başaran Selim'in destekçileri, Selim'i kurtarmak ve reformlarını yapmak için Bayraktar Mustafa Paşa'nın liderliğine katılmıştır. Bayraktar, orduyu İstanbul'a getirmiş; ancak saraydan ayrılmadan Selim suikasta kurban gitmiştir. Amaçlarını gerçekleştirmek için Bayraktar Mustafa ve taraftarları, reform fikirlerinden birçoğunu (28 Temmuz 1808) destekleyen Selim'in kuzeni II. Mahmut'un (1808-1839) tahta çıkmasına yardım etmiştir.

II. Mahmut, Selim'den çok daha güçlü ve çok daha başarılı bir reformcu olarak birçok başarıya imza atmıştır. En önemli uygulaması ise 1826'da kendisine isyan eden ve artık köhnemiş bir yapıda olan Yeniçeri birliklerini ortadan kaldırmasıdır. Bu olay Osmanlı ve

Türk tarihi açısından önemli bir gelişmedir. II. Mahmut döneminin önemli olaylarından birisi olan Vaka-yı Hayriye olayı; Yeniçeri ordusu ortadan kaldırılarak yerine modern bir ordu kurmaya dayanıyordu. Yeniçeri subaylarının iş birliğinden sonra II. Mahmut, iktidar sınıfının üst düzey görevlilerini bir araya getirdi ve imparatorluğun kurtarılması için askeri modernleşmeyi destekleyen bir deklarasyon imzalamalarını sağladı. Yeni ve ayrı bir askeri güç düzenlemek yerine padişah, reformu Yeniçeri birliğinin altında “Eşkinçi Ocağı” isminde 150 kişiden oluşan seçkin bir birlik oluşumu şeklinde yapmak istedi. Bununla birlikte, geleneksel Yeniçeri Ocağı’na tabi olacaklar ancak komuta ve terfi tamamen hiyerarşi içindeki kademelerine göre düzenlenmiş olacaktı. Bu birimin mali desteği ayrı bir hazineden ziyade Osmanlı devleti hazinesi tarafından ödenecek; ancak bu birimde yer alan askerler diğer yeniçeri ocaklarının da bu yeni oluşumun içerisine katılmasını sağlamak amaçlı daha yüksek maaş alacaktı. Operasyon için gerekli ekstra fonlar, mevcut vergi sisteminin modernizasyonu ve sonuç olarak tımar sisteminin kaldırılması, böylece tüm gelirlerin hazineye gelmesi önemli olaylardı. Yeni birliğin kayıtları hazırlanmaya başladı. Her birinin temsilcileri İstanbul'daki Et Meydanı'nda silah, üniforma ve subay almak için çok sayıda üst düzey görevli bulundular ve eğitim çalışmaları başlatıldı (Tursun, 2013: 89).

Yeniçeriler henüz haber almamıştı. Aslında padişahı daha önce desteklemeyi kabul eden bazı subaylar, yeni orduyu yok etmek ve ayaklanmayı organize etmek için gizlice çalışmaya başladılar. Bunu haber alan II. Mahmut, modernize edilmiş ve kendisine sadık olan eski kolordu, özellikle topçu birlikleri ve Boğazı koruyan garnizonları uyardı. Yeni kuvvetin açılmasından sadece iki gün sonra Yeniçeriler çorba kazanlarını devirdiler ve isyan etmeye başladılar. Bu Osmanlı padişahına karşı yapılan bir askeri darbe girişimiydi. İsyancılar grubu ve destekçileri kentin her yerine dağılmış durumdaydı. Buna karşılık veziriazam, sadık askerlerini çağırdı ve hükümetin önde gelen üyelerine ve Ulema sınıfına, padişahı desteklemek üzere Topkapı Sarayı'nda toplanmalarını istedi. Asiler, yeni birliklerin kaldırılmasını talep ediyordu ve 14 Haziran günü “Gâvur Sultana ölüm” naraları ile gösterilere başladılar. Ancak padişaha bağlı olan diğer ocakların sadakatlerini bildirmeleri sonucu kendi kışlalarına çekilmek zorunda kaldılar. II. Mahmut bu fırsatı değerlendirerek Yeniçerileri ortadan kaldırmak için bu kışlaları top ateşine tuttu. Yaklaşık 6000’den fazla asi Yeniçeri askeri öldürüldü.

İstanbul'da ve imparatorluk çevresinde kalan Yeniçerileri aramak için güçlü önlemler alındı. Yeniçeri birliğinin imhası o kadar sorunsuz yürütüldü ki, padişah ve danışmanları kendisine bağlı diğer kurumları da sona erdirmek konusunda cesaretlendiriliyordu. Bektaşilikten

beslenen Yeniçeri ocağının tamamen ortadan kaldırılmak istenmesi ile Bektaşî dergâhları ve liderleri tatbikata uğradı. İmparatorluk boyunca takipçileri dağıldı ve mülklerine el koyuldu; camiye, okullara, kervansaraylara, hastanelere ve benzeri amaçlarla kullanmak üzere Ulema 'ya devredildi.

Yeniçeri ve müttefiklerinin ortadan kaldırılması, Osmanlı Devleti tarihinde büyük önem taşımaktadır. İlk kez eski bir kuruluşu yıkarak, yeni kurumlar çerçevesinde reformlar gerçekleştirildi. Bunlardan biri ise Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasıdır.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye, özellikle 19.yüzyılda Avrupa ve Rusya'ya karşı başarılı olamayan ve milliyetçi ideolojinin etkisi ile düzenli olarak meydana gelen iç isyanlarla da başa çıkamayan Osmanlı Devleti'nin daha güçlü ve yenilikçi bir askeri yapılanma kurmak istemesiyle ortaya çıkan bir yapılanmadır.

600 yıllık dönemde üç kıtada fetihler yapan; ancak zaman içinde bünyesine katılan ve askerlikle ilişkisi olmayan kitlelerin menfaat kaygısı güderek takındıkları tutumlar sebebiyle her türlü reform ve yeniliğe karşı çıkan Yeniçeri Ocağı'nı kanlı bir baskınla ortadan kaldıran II. Mahmut, böylece otoritesine karşı çıkabilecek en büyük baskı grubunu bertaraf etmiştir. Daha sonra ise çağın askeri teknikleriyle donatılmış yeni bir askeri yapıya sahip Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı verilen bu yeni ordu kurulmuştur (Gökçe, 2017: 191-213).

2.2. 30 Mayıs 1876 Darbesi

Sultan Abdülaziz, 8 Şubat 1830'da Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) küçük oğlu olarak dünyaya geldi. Babası öldüğünde 9 yaşındaydı. Kardeşi Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) hükümdarlığı döneminde padişahın gözetiminde ve denetiminde yaşıyordu. Bu nedenle, hayatı güvende, ancak özgürlüğü sınırlıydı. Özellikle dil, spor, güreş ve müzik gibi alanlarda mükemmel eğitimler aldı. Sultan Abdülaziz'in kardeşi Abdülmecid'in 25 Haziran 1861'de 39 yaşında beklenmedik şekilde ölümü üzerine 31 yaşında 32. padişah olarak tahta çıktı. Abdülmecid'den sonra hak ve reformları güvence altına alan Tanzimat Fermanı'nın geçerliliğini ilan etmek, padişah olarak ilk başarılarından biriydi (Öztuna, 2008: 45).

Dış ülkelerle başarılı ilişkiler kurmak Sultan Abdülaziz için önemli bir hedefti. Diplomatik ziyaretler için denizasırlı yolculuk yapmak Osmanlı sultanları için bir gelenek değildi. Ancak Abdülaziz bu geleneği değıştirdi, Doğıu ve Batı'ya sadece kendisi için değil, aynı zamanda

Abdülmecid'in oğulları V. Murad (1876) ve II. Sultan Abdülhamid (1876-1909) dâhil olmak üzere yakın çevresi ile bazı büyük devlet ziyaretleri düzenledi. Abdülaziz, ilk ziyaretini 1863 yılında Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Mısır'a yaptı. 1867 yılında Fransa'da III. Napolyon, İngiltere'de Kraliçe Victoria, Belçika'da Kral Leopold ve Avusturya'da İmparator François Joseph'i ziyaret ederek Avrupa'daki bir Osmanlı padişahının ilk ve kapsamlı seyahatlerini gerçekleştirdi (Yavuz, 2002: 89).

Abdülaziz Osmanlı Devleti'nin ilk demiryolu projelerinden birini başlattı. 1871 yılında İstanbul'da Sirkeci Tren İstasyonu'nun ilk bölümünü tamamladı. 1871'de Âli Paşa'nın ölümüyle birlikte, Abdülaziz nitelikli devlet adamlarından yoksun bir döneme girmişti. 1875'te yaşanan mali kriz dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni de etkilemişti. 1876'da Balkanlar'daki bağımsızlık hareketleri Osmanlı Devleti'nin daha fazla sorun yaşamasına neden oldu. Devlet için en iyi stratejinin siyasi sistemi "anayasal monarşiyeye" dönüştürmek olduğu düşünülüyordu. Ancak, bu Sultan Abdülaziz'in yerini Abdülmecid'in oğlu V. Murat'a bırakması ile mümkün olabilirdi.

Sultan Abdülaziz'in Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak yükseltme gayreti ve manevi yönlerini pekiştirme gayreti, bazı Osmanlı bürokratlarını rahatsız ediyordu. Bunun nedeni ise devlet bürokrasisinin güçlenme girişimlerine rağmen Sultan'ın etkisini artırma çabasıdır. Ayrıca bürokrasinin Batıcılık yaklaşımları bunda etkili rol oynamaktadır. Buna ek olarak, Sultan Abdülaziz'in Rus yanlısı politikaları ve zamanın İngiliz donanmasına rakip olan, Kızıldeniz'deki İngiliz filosunun geçişini engelleyen bir güce ulaşılan Osmanlı donanması, İngiltere'nin yayılcı politikalarını engellemekteydi. İslam Birliği'ni kurmayı amaçlayan cesur ve dindar bir hükümdar olan Sultan Abdülaziz, o dönemde Avrupa'da yaygın olan materyalist hareketlerin yayılmasını önlemek için büyük bir mücadele yürütüyordu. Bütün bu çabalar, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni parçalama planını engelliyordu. Bu çevreler, muhaliflerine destek vererek Abdülaziz'i etkisiz hale getirme konusunda bir çözüm bulmaya çalıştı. Abdülaziz'in politikalarından rahatsız olan bürokratlardan biri olan Sadrazam Mithat Paşa, Padişaha karşı muhalefet başlatarak Abdülaziz'in tahttan indirilmesi konusunda çalışmalar yapıyordu. Bu planın ilk aşaması olarak, medrese öğrencileri arasında bir isyan patladı ve öğrencilerin dersleri boykot ederek sokaklara çıkmaları sağlandı (Şeyhanlıoğlu, 2015: 42).

10 Mayıs 1876'da sabahleyin Fatih, Süleymaniye ve Beyazıt medreselerinin öğrencileri sokaklara dökülerek yürüyüşe başladılar. Öğrenciler, net bir şekilde hükümet değişikliği

talep ediyorlardı. Böylece Sultan Abdülaziz'in potansiyel taraftarları hükümetten uzaklaştırılmaya ve cunta yönetimi ile değiştirilmeye çalışıldı. Bu arada, Ege'den ayrılan İngiliz savaş gemileri, Çanakkale Boğazı'na kadar çoktan varmıştı. Bu da İngilizlerin darbeye açıkça destek verdiğini gösteriyordu. Darbecilere engel olamayacağını anlayan Sultan Abdülaziz darbe plancılarının taleplerini kabul etti ve ardından Mithat Paşa Sadrazam vekili olarak atandı. Böylece, Sultan Abdülaziz tahtan indirildi ve cunta yönetimi kurulmuş oldu. Bu arada Mithat Paşa, şeyhülislama tahttan indirmeyi yasal hale getirecek fetvayı vermesini emretmişti. 30 Mayıs 1876'da gerçekleşen darbe sonrasında Şeyhülislam olarak atanan Hayrullah Efendi, 31 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'in hal kararını kabul etti.

Serasker Hüseyin Avni Paşa askere çağırdığı 300 askeri akademi öğrencisini askeri bir tatbikata hazır olarak Suriye'de hazır tuttu; onlara suikast girişimlerini önlemek üzere görevlendirildiklerini ve kimsenin saraya girmesine veya buradan çıkmasına izin vermemelerini emretti. Sabah saat 4:00 civarında bu askerler ve askeri akademi öğrencileri sarayı çevreledi. Dünyanın en büyük ve en gelişmiş savaş gemilerinden oluşan İngiliz filosu, Dolmabahçe Sarayı kıyılarına demir atmıştı. Her şey planlanmıştı; saray hem karadan hem de denizden koptu ve böylece tahttan çekme kararı verildi. Darbeden sonra, Abdülaziz, eşleri ve çocukları ile birlikte yağmur altında teknelere bindi ve Topkapı Sarayı'na götürüldü. Soğuk, boş bir odada, yağmurla ıslanmış kıyafetlerini değiştirmelerine izin verilmeden bekletilmişlerdi. Bu arada Sultan Abdülaziz'in ve aile üyelerinin tüm kişisel eşyaları ele geçirildi.

Darbeden dört gün sonra Topkapı Sarayı'na taşınan Sultan Abdülaziz, odasında Kuran okuyordu. 4 Haziran'da Hüseyin Avni Paşa tarafından Feriye Sarayı'nda bahçıvan olarak çalışmak üzere istihdam edilen sekiz güreşçi Sultan Abdülaziz'in odasına girdi. Sultan Abdülaziz güçlü bir adamdı ve bir süre için onu şehit etmek isteyenlere karşı savaşıyordu. Ancak onları mağlup edemedi beyaz saplı küçük bir ustura ile bileklerini kestiler ve intihar süsü verildi. Bazı kaynaklarda bu şekilde verilen olayın açıklaması bazı kaynaklarda Padişahın intihar ettiği şeklinde ifade edilmiştir. Sultan Abdülaziz'in ölümü bir intihar olarak kayıt altına alınmış olsa da aslında Sultan Abdülaziz'in şehit edildiği ve ölümünün bir intihar gibi görüldüğü gerçeği, mahkeme kayıtları ve Mahkeme'nin ifadeleri ile doğrulanmıştır (Yavuz, 2002: 89).

2.3. Çerkez Hasan'ın Darbe Girişimi

Sultan Abdülaziz'in askeri cuntanın gerçekleştirdiği bir darbe ile tahttan indirilmesinden beş gün sonra Abdülaziz'in ikinci karısının Nesrin veya Neş'erek Hanımın vefatı gerçekleşti. Neş'erek Hanımın kardeşi, aynı zamanda padişahın kayınbiraderi olan ve Padişahın büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'nin yaverliğini de yapan Çerkez Hasan 15 Haziran 1876'da Mithat Paşa'nın evinde yapılan bakanlar kurulu toplantısını bastı. Baskın esnasında hem Hüseyin Avni Paşa'yı hem de Hariciye Vekili Raşid Paşa'yı öldürdü ve birkaç kişiyi de yaraladı. Olay sonrası yakalandığında verdiği ifadesinde bütün olayı kendisinin planladığını ve Abdülaziz'in ölümünden Hüseyin Avni Paşa'yı ve Raşid Paşa'yı sorumlu tuttuğunu bu yüzden bakanlar kurulunu basıp böyle bir eylem gerçekleştirdiğini söyledi (Dânişmend, 1972: 80-122). Nihayetinde, Çerkez Hasan Divan-ı harpte yargılanarak, rütbeleri geri alındı ve idamına karar verildi. 19 Haziran 1876 Cumartesi günü sabaha karşı Beyazıt Meydanı'nda bir dut ağacına asılarak idam edildi. Cesedi iki gün orada kaldıktan sonra Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi (Uzunçarşılı, 1945: 89-105).

Çerkez Hasan'ın yaptığı bu baskının arka planında meşrutiyet karşısında bir tavır alan Hüseyin Avni ve Raşid Paşalardan kurtulmak isteyen Mithat Paşa'nın bir rolü olduğu söylenmektedir. Mithat Paşa, Hüseyin Avni ve Raşid Paşa'dan kurtulmak için Çerkez Hasan'ı dolduruşa getirdiği ve bu nedenle böyle bir olayın vukua geldiği de ifade edilmektedir. Mithat Paşa Osmanlı Devleti'ne meşrutiyetin getirilmesi için çalışmalar yapmakta idi. Bu girişimlerinde ise Hüseyin Avni Paşa bazı engeller çıkarmaktadır. Sonuç olarak meydana gelen olayda Hüseyin Avni Paşa ölmüştür ve bundan menfaat elde edebilen tek kişi Mithat Paşa'dır (Uzunçarşılı, 1945: 89-105).

2.4. Çırağan Baskını/ Darbe Girişimi

Çırağan Vakıası, II. Abdülhamit'e karşı yapılan darbe girişimlerinin ilki olması nedeniyle önemlidir ve Üsküdar Cemiyeti tarafından sarıklı devrimci olarak anılan Ali Suavi'nin önderliği altında gerçekleştirilen darbe girişiminin adıdır. II. Abdülhamit'in Meclis-i Mebusan'ı tatil etmesinin ardından tekrar parlamentoyu hayata geçirmek ve hapiste bulunan V. Murat'ı tekrar tahta geçirmek amacıyla düzenlenmiştir. Olayda İngiliz ajanları ve bürokratları da önemli roller üstlenmişlerdir.

Darbe girişiminin baş aktörü olan Ali Suavi, 1839 yılında İstanbul Cerrahpaşa'da doğmuş, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişmiş yazar, düşünür ve gazetecidir. Eğitimi

sonrasında Bursa Rüştîyesi'nde müdürlük görevinde bulunmuş ve tavırları nedeniyle Bursa'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Hacca gitmesinin ardından Sami Paşa vasıtasıyla Filibe Rüştîyesi'ne öğretmen olarak atanmış, Sofya'da da görevlerde bulunmuştur. Daha sonra bazı gazetelerde yazdığı muhalif görüşleri nedeniyle Paris'e kaçmak zorunda kalmıştır. 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin ilanı sonrası yurda dönmüştür.

1876 yılında ilan edilen ve Osmanlı Devleti'nde bugüne kadar seçilmiş bir yasama organı oluşturmayan Müslüman dünyasındaki ilk yazılı anayasa olma özelliğine sahip olan Kanun-i Esasi, siyasi olarak, on dokuzuncu yüzyıl reformlarının doruk noktasıdır. Bu reformlar, silahlı kuvvetler ve sivil bürokrasinin modernizasyonu, daha modern bir vergi sistemi, laik eğitimin (laiklik) ortaya çıkışı ve birçok laik yasanın kabul edilmesi gibi geniş kamusal yaşam alanlarını etkilemiş ve yerel yönetimleri kısmen temsil eden kesimleri etkilemiştir. Bu reformların ardındaki itici güç, "Genç Osmanlılar" olarak adlandırılan üst düzey bürokrat ve aydınlardan oluşan bir gruptu. Bu grup, Avrupa tarzı bir anayasal monarşiyi devleti parçalama ve çöküşten kurtarmanın tek yolu olarak gördü (Lewis, 1987: 170-174). Bu grubun faaliyetleri sonucu II. Meşrutiyet'e geçilmiş ve anayasa hazırlama çalışmalarına başlanmıştır.

Nitekim II. Abdülhamit, Anayasa taslağının hazırlanması için Mithat Paşa'nın başkanlığında bir komisyon kurulmasını emretti. Komisyon, sivil görevlilerin 5'i Hristiyan olmak üzere 16 sivil, 10 ulema (Osmanlı dini kurumunun üyeleri) ve 2'si asker olmak üzere 28 üyeden oluşuyordu. Komisyon, Mithat Paşa liderliğindeki reformcular ile padişahın ayrıcalıklarını korumaya çalışan muhafazakârlar arasında bölünmüştü. İlk anayasalcı dönem, anayasal hükümette kısa ama değerli bir deneyim sağlamıştır. Parlamento usulleri Osmanlı geleneğinden uzak olsa da milletvekilleri yeni duruma çabucak adapte olmuşlardır. Mebusan Meclisi'nin ilk oturumu 19 Mart 1877'de açıldı ve 28 Haziran'da sona erdi. Milletvekillerinin Anayasa uyarınca seçilmesine ilişkin henüz bir kanun bulunmadığından, Milletvekilleri, Geçici Seçim Yönetmeliği (Talimat-i Muvakkate) uyarınca seçildi.

İlk Mebusan Meclisi'nin hazırladığı Milletvekillerinin Seçilmesi Hakkında Kanun henüz yürürlüğe girmediğinden ikinci oturumun toplanması geçici yönetmelik kapsamında tekrarlandı. İkinci oturum, 13 Aralık 1877'den 14 Şubat 1878'e kadar, özellikle Türk-Rus savaşının yürütülmesine ilişkin milletvekillerinin eleştirel ifadelerinden hoşnut olmayan II. Abdülhamit tarafından tatil edildi ve 30 yıllık bir dönem başladı. İşte istibdat dönemi olarak

adlandırılan bu geçiş aşaması, başka bir ifadeyle meşrutiyetin iptali ve Kanun-i Esasi'nin askıya alınması darbe girişimlerinin temel tetikleyicisidir. Bunlardan ilki de Ali Suavi'nin darbe girişimidir. Aslında dönemin fırtınalı başlangıçları, Abdülhamit'in tutumlarının gelişmesinde ve genel olarak Osmanlı Devleti'nin entelektüel, idari ve siyasi tarihinin gelişmesinde son derece etkiliydi. Sultan Abdülhamid'in konumunun kırılganlığı, hükümdarlığının ilk yıllarında meydana gelen iki başarısız darbe ile daha da vurgulanmıştır. Birçok yazar Abdülhamit'i paranoyakla suçladı, ancak endişelenmek için bir nedeni vardı. Ona karşı yapılan komploların ilk ve en önemlisi şkdar Topluluğu tarafından sarıklı devrimci Ali Suavi'nin nderliği altında düzenlenen Çırağan Baskını'dır (Eraslan, 1996: 64).

şkdar Topluluğu, Çırağan Sarayı'nın dışında, etkili bir şekilde hapisanede bulunan padişah Murad'ı tekrar yönetime getirmeyi amaçlayan ve 20 Mayıs 1878'de Ali Suavi'nin başında olduğu 250 kişilik bir grup Çırağan Sarayı'na baskın düzenledi. Kısaca bu saldırının amacı Kanuni Esasi'yi tekrar hayata geçirmek, V. Murat'ın serbest bırakılması ve tahta tekrar çıkmasıydı. Darbe girişimi başarısız oldu ve Abdülhamit'e sadık kuvvetler ayaklanmayı bastırdı. Bu arada ayaklanma esnasında darbeyi bastırmaya gelen Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa'nın vurduğu bir sopa darbesiyle Ali Suavi olay yerinde öldü Ali Suavi'nin yandaşlarından kırk ya da elli kişi öldürüldü ve hayatta kalanlar tutuklanarak yargılandılar. Bu başarısız darbe girişimi tarihe Çırağan Baskını/Vakıası olarak geçmiştir. Birçok devlet adamı ve yüksek rütbeli bürokrat arasında görevden alınma ve i sürgün cezalarına neden oldu. Olay İngiliz Büyükelçisi Lord Layard ve sekreterinin yanı sıra Masonların da Ali Suavi'nin arkasında oldukları iddia edildi; ancak bu tür bir ilişki hiçbir zaman ispatlanamadı (Eraslan, 1996: 65).

2.5. Prens Sebahattin'in Darbe Girişimi

II. Abdülhamit'in yeğeni olan Prens Sabahattin “Teşebbüs- şahsi ve dem-i Merkeziyet” düşüncesinin öncüsüdür. Abdülhamit'in yeğeni olan Prens Sabahattin, babasının ölümünden dolayı dayısını sorumlu tutmakta ve ona karşı kin beslemekte idi. Bu yüzden II. Abdülhamit'e muhalif olanlarla işbirliğine gitmiş ve darbe girişimine kadar varan bir sürecin merkezinde yer almıştır. Nihayetinde Prens Sabahattin dönemin bazı simaları ile II. Abdülhamit'i tahtan indirmek için bir darbe girişiminde bulunmuş; ancak başarılı olamamıştır (Ernest, 2004: 97).

I. Jön Türk Kongresi'nde II. Abdülhamit'e darbe yapmak için destek bulamayan Prens Sabahattin, Arnavut dostları İsmail Kemal ve Recep Paşa ile darbe yapmaya karar vermişti. Malta'da yapılan ilk darbe planına göre, Trablusgarp Valisi Recep Paşa sultana karşı bir askeri darbe gerçekleştirmek üzere Selanik gibi önemli bir merkezi askeri kuvvetlerle ele geçirecek, bu yolla Avrupa'nın dikkati bu bölgeye ve olaylara çekilecek ve Padişah'a darbecilerin istekleri dayatılacaktı (Kuran, 1945: 155). Darbeci ekip kendi arasında yaptığı görüşmelerde Prens Sabahattin İstanbul'un dışında yapılması planlanan bir darbe girişiminin, Padişah'a zaman kazandıracağını ve bu nedenle yapılacak bir faaliyetin mutlaka Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'da yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu şekilde süren görüşmelerde darbenin nereden başlaması gerektiği konusunda da bazı tartışmalar yaşanmıştır. Bir vapurun kiralanması veya satın alınması ile işe başlanması düşünüldü. Bu vapura Recep Paşa'nın komuta ettiği bir alay piyade ve iki batarya topçu birliği Trablusgarp'tan tatbikat bahanesi ile bindirilecek ve Sultana saldırmak için İstanbul'a intikal ettirilecekti. Aynı zamanda İstanbul'daki birliklerde kullanılarak intikal eden birlikler güçlendirilecekti. Planlamanın en önemli safhası ise Trablusgarp'tan tatbikat bahanesi ile intikal edecek birliğin Çanakkale'deki askerler ve memurlar tarafından engelleme ihtimalinin olmasıydı. Bu sorunun Recep Paşa'nın komuta ettiği askerler tarafından Selanik, Bolayır, Dedeoğlu ve Saroz Körfezi gibi merkezlerin ele geçirilmesi ile aşılması planlandı. Recep Paşa'nın komuta ettiği askerler Çanakkale Boğazı'nı kontrol altına alacak ve İngilizler'in filosundan da destek istenecekti. Daha sonra askerler bir İngiliz ticaret gemisine bindirilecek, Yeşilköy ile surların arasında bir yerde karaya çıkarılacak ve İstanbul'daki diğer birlikle birleşerek saray ele geçirilecekti. Yapılan planlara göre askeri faaliyetleri Şevket Bey üstlenmişti. Siyasi ve mali organizasyonunu ise Sabahattin, İsmail Kemal ve Fazlı Bey yapacaktı. Recep Paşa darbe girişimi hakkında Paris'teki İngiliz elçisi Sir Edmond Manson'a bilgi vermek ve destek istemek için İsmail Kemal'i görevlendirdi. "İngiliz elçisi Sir Edmond Manson, İsmail Kemal'e İngiliz dışişlerine ulaştırılmak üzere bazı mektuplar vermiş ve İsmail Kemal Londra'da daimi müsteşar Lord Sanderson ile görüşerek İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Landsdowne'dan yardım sözü aldı (Ağababa, 2007: 293-295).

Darbe bütün ayrıntıları ile planlanmıştı; fakat daha sonra darbeciler arasında çıkan tartışmalar sonucunda Recep Paşa darbeciler arasından ayrılmış, böylece darbe eylem safhasına geçmeden sona ermiştir. Darbe girişiminin akim kalması nedeniyle Prens Sabahattin ve arkadaşları Paris'e dönmüşlerdir. Ancak faaliyete geçmese de bu darbe

girişimi Prens Sabahattin'e yüklü bir faturaya mal olmuştur (Birecikli, 2012: 683-694). Başka bir ifadeyle darbe girişiminin akim kalması nedeniyle Prens Sabahattin ve arkadaşları Paris'e geri dönmüşlerdir. Başarısızlık nedenleri ne olursa olsun bu girişim Prens Sabahattin'e hayli para ve zaman kaybına neden olmuştur.

2.6. Rumeli Kalkışması

Abdülhamit'in baskıcı politikaları, genellikle 'Jön Türkler' olarak adlandırılan yeni bir anayasa yapımı muhalefetine ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bu grup çoğunlukla yeni entelektüel ve bürokratik sınıfın üyelerinden oluşuyordu. Zürcher'in işaret ettiği üzere Abdülhamit'in en büyük zafiyeti, genişleyen eğitim kurumlarının ürettiği yeni nesil bürokratların ve subayların, Osmanlı aydınlarının sadakatini bozmamalarıydı (Zürcher, 1999: 45).

Muhalefeti temsil eden tek örgüt, 30 yıllık istibdat döneminde çoğunlukla Avrupa'da faaliyet gösteren İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) idi. 1908'de Makedonya'daki bazı askeri birliklerin patlak vermesi ve hükümetin bastıramamasından sonra Abdülhamit 23 Temmuz 1908'de Anayasayı yeniden ilan etti. 1909'da Abdülhamit'in görevden alınmasının ardından, İTC tarafından egemen olunan Parlamento, 3 Ağustos 1909'da kapsamlı anayasa değişikliklerini kabul etti. Değişikliklerin amacı Sultan'ın imtiyazlarını sınırlamak, Parlamento'nun güçlerini genişletmek ve böylece Osmanlı Devleti'ni nihayetinde Batı tarzı bir parlamento monarşisi haline getirmektir (Tanör, 2003: 159-164).

II. Meşrutiyet'i hayata geçirmeyi amaçlayan bu girişim, genel özelliği itibariyle bir halk hareketi değil, askerî bir kalkışmadır. Bu kalkışmaya, ordunun hemen hepsi katılmamışsa da devletin en kritik sınırlarını koruyan III. Ordu'daki orta ve alt rütbeli subaylar ve bir kısım askeri birlikler, kalkışmayı yürüten ana kesimdir (Alkan, 2001: 91). Bu kesim, İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında organize olmuş ve güçlenmiştir. 1908 yılındaki bu hareketin, askeri kanadı olmakla birlikte, temelde siyasal bir faaliyetin neticesi olarak ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet'i, daha önceki askeri ihtilallerden ayıran neden geniş bir toplumsal temele oturmuş olmasıdır. Mayıs 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti, çalışmalarını gizli şekilde yürütmekten vazgeçip, Avrupa'nın büyük devletlerine Cemiyetin varlığını ve nüfuzunu açıklama kararı almıştır. Cemiyet tarafından, Avrupalı Devletlere, Makedonya'daki karışıklığı ancak Cemiyetin çözebileceği ve Avrupa'nın

sonuç vermeyen ıslahat çabalarından vazgeçmesi gerektiği söylenmiştir (Ahmad, 2012: 16-20).

Hareketin başlıca yöneticileri olan alt ve orta rütbeli mektepli subayların gizliliklerini riske sokan hafiyelerin sindirilmesi yoluyla planlarının ilk aşaması başlamıştır. Bu amaçla en etkili hafiyelerden Albay Nazım Bey saldırıya uğramış ama öldürülememiştir. 5 Temmuz'da Resne Garnizonu isyan ederek, 200 asker ve 20 kadar subay, bölgenin tabur komutanı olan Binbaşı Resneli Niyazi Bey'in emrinden firar edip dağa çıkmıştır (Ahmad, 2012: 16). Niyazi Bey ve adamları yanlarına sadece askerleri değil, sivil görevlileri de almışlardır. Niyazi Bey'in isyanından sonra, birçok düşük rütbeli subaydan başka, Hilmi Paşa'nın kurmay heyetinden Binbaşı Enver Bey de isyan hareketini destekleyip katılmıştır (Ahmad, 2012: 20). 6 Temmuz'da ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Manastır'da aktif rol almaya başlamış ve süreci etkin olarak yönlendirmiştir.

Yaşanan isyanın boyutuyla ilgili bilgi almak için II. Abdülhamit bölgeye soruşturma heyetleri göndermiş; ancak, bir sonuç alamamıştır. 7 Temmuz'da Şemsi Paşa asileri yakalamakla görevlendirildiyse de padişaha bir rapor dahi yazamadan suikasta uğramıştır. Ardından, Şemsi Paşa'nın yerini alması için Mareşal rütbesinde Osman Fevzi Paşa gönderildiyse de isyan artık Kesriye, Kuşevo ve Oşrida garnizonlarına kadar ilerlemiş bulunuyordu. İsyancıların üzerine yürümek üzere toplanmış taburlar merkezin emirlerine itaat etmeyi kabul etmemiştir. Bu sırada, isyan hakkında bilgi toplamaya çalışan birçok hafiye öldürülmüştür. Daha sonra Mareşal Osman Fevzi Paşa da şehrin orta yerinde kaçırılmıştır. İsyanın büyümesi üzerine telaşa düşen Padişah, kitlesel terfiler, gecikmiş maaşların ödenmesi, af vaatleriyle birçok taviz vererek Anadolu'daki birliklerin gelmesi için zaman kazanmaya çalışmıştır. 16 Temmuz'da Anadolu'daki 28 yedek tabura derhal seferberlik emri verilmiştir (Karal, 1988: 122- 123).

Bu askeri birliklerden 11 tanesi, 20-22 Temmuz'da Selanik'e ulaşmış; ancak, devrime öncülük eden bir şehre geldiklerini anlayınca Manastır'a götüren trene binmeyi reddedip, kardeşleri olarak adlandırdıkları isyancı askerlerle hedeflerinin ortak olduğunu bildirmişlerdir. Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti, Arnavutların çıkardığı Firzovik Olaylarına da kendi siyasi istekleri doğrultusunda yön vermeyi başararak, bölge halkı adına çekilen bir telgraf aracılığıyla, İstanbul Yönetimi'nden Anayasa'nın yürütülmesi ve Millet Meclisi'nin tekrar toplantıya çağırılması ricasında bulunulmasını sağlamıştır.

Askerî ve sivil desteği arkasına almayı başaran Cemiyet; ordu, cins, mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün halk adına çektiğini bildirdiği bir telgrafla Anayasa'nın yürürlüğe konması ve Mebuslar Meclisi'nin toplantıya çağırılması talebinde bulunmuştur. Olumlu bir cevap alınamaması üzerine Manastır merkezde top atışlarıyla meşrutiyet devrinin başlangıcı duyurulmuştur. Manastır ve Firzovik'teki bu olaylar, diğer Cemiyet merkezlerini de harekete geçirmiş, Yıldız Sarayı'na peş peşe telgraflar çekilmiştir. Nihayet, Serez'den gelen bir telgrafta gerekirse başka bir padişah adayının padişah olarak tanıtılacağından bahsedilmesi, Yıldız Sarayı'nda beklenen etkiyi uyandırmıştır. II. Abdülhamit, Sait Paşa'yı sadrazamlığa getirmiş, Bakanlar Kurulu Sait Paşa başkanlığında toplanmıştır. Kurulda saltanat değişikliği konusunun da konuşulacak olması nedeniyle Şeyhülislam Bakanlar Kuruluna katılmamıştır. Bakanlar Kurulu herhangi bir karara varamayınca, önce ulemadan Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ve Ebülhüda'nın görüşlerini alan II. Abdülhamit, Kanunu Esasi'nin tekrar yürürlüğe konması için emir vermiştir (Karal, 1988: 123- 124).

Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra, nasıl bir yol izleyebileceklerini tespit etmemiş olan İttihatçılar, Kanun-u Esasi'nin ilan edilmesini gerçekleştirdikten sonra yönetimi eski rejimin yetiştirdiği idarecilere bırakmak zorunda kaldılar. Kendilerini genç, tecrübesiz ve yeterli görmedikleri için doğrudan iktidara el koymamışlardır. İktidara açıkça el koymanın sonucunda düzenin bozulacağı endişesiyle hükümeti, en azından bir süreliğine Osmanlı seçkinlerine bırakmaya karar verdiler. Ayrıca Said Paşa başkanlığında kurulan hükümete karşı da herhangi bir tavır takınmamışlardır (Ayaz, 2015: 112).

2.7. 31 Mart Vakası: Askerin Gerici Darbesi

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte fikirlerin özgürce ifade edilebileceği inancı toplumun her kesiminde mevcuttur. Fikirlerin özgürce ifade edilebilir olması, demokrasi için önemli bir gelişmedir. Fikri açıdan çeşitliliğin sağlanmasıyla beraber Meşrutiyeti ilan ettiren ve saltanatın yönetimdeki etkisini azaltan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefet de ortaya çıkmaya başladı. Söz konusu muhalefet zamanla büyümüş ve darbe faaliyetine dönüşmüştür. Muhalif olanların çıkardığı 31 Mart vakası bir darbedir; karşı darbedir. Meşrutiyete karşı gerçekleşen bu darbe olayıyla birlikte Türk siyasi tarihinde ilk defa 'irtica' kelimesi kullanılmıştır. 31 Mart darbesi, bir grup askerın II. Meşrutiyet'e ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı gerçekleştirdiği, önce askerî sebeplerle, daha sonra dinî, siyasi ve sosyal gerekçelerle genişlemiş bir darbe girişimidir. Alaylı subayların ordudan

tasfiye edilmesini engellemek, mektepli subayları ordudan atmak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni siyasal iktidardan uzaklaştırmak, şeriat usullerini hâkim kılmak gibi sebepler darbe girişiminin somut hedefleridir. Başka bir ifadeyle darbeci askerler, meşrutiyetle sorunları olduklarından değil, İttihatçı politikalardan rahatsızlık duyduklarından böyle bir eyleme başvurmuşlardır. Kitleleri harekete geçirmek için, İttihatçıların laik uygulamaları ve bazı dini hassasiyetlere karşı yeterince duyarlı davranmadıkları yönündeki toplumsal algı kullanılmış ve isyancıların sloganı “şeriat isteriz!” olmuştur (Ahmad, 2013: 33).

31 Mart darbesi öncesinde yaşanan olaylara ya da 31 Mart'ın sebeplerine değinmek yerinde olacaktır. Başka bir ifadeyle 31 Mart Vakası Jön Türklerin, anayasa çerçevesinde bütün etnik unsurları içine alan aynı hak ve sorumluluklara sahip bir Osmanlı kurma girişimleri sonrasında meydana gelen olayları yansıtmaktadır. Askerî sebeplerle ortaya çıktıktan sonra dinî, siyasi ve sosyal gerekçelerle genişlemiş bir ayaklanma olmuştur. Bu ayaklanma, askeriye içerisinde alaylı ve alt rütbeli (çavuş, nefer) askerler ile ilmiyenin birlikteliğinden güç almıştır. Meşrutî yönetimin tekrar kurulmasını sağlayan seyfiye şimdi de onu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskısından kurtararak, bürokrasi basamaklarını ulemaya açmak istemiştir. 31 Mart Vakası'ndan sonra ise, seyfiye mensupları, politikacıları kanun ve nizamı korumada başarısız bularak siyasi hayatta sürekli olarak artan bir rol üstlenmişlerdir. Askeriye içerisindeki memnuniyetsizliklerin 31 Mart Vakası'nda büyük bir ayaklanmaya dönüşmesinden önce, İTC'ye ve İttihatçı mektepli subaylara karşı öfkeyi artıran bir dizi olay yaşanmıştır.

31 Mart'ın habercisi ilk olayın 6 Ekim 1908'de gerçekleşen Kör Ali Olayı olduğunu söylenebilir. 'Kör Ali' etrafına topladığı kişilerle Yıldız Sarayı'na giderek meyhanelerin ve tiyatroların kapatılmasını, fotoğraf çekilmesinin yasaklanmasını ve kadınların sokakta serbestçe gezmesinin önlenmesini istiyorlardı. Ali Cevat Bey, Abdülhamid'e gelenlerin ciddiye alınacak bir topluluk olmadıklarını iletir. Bu olay Kör Ali için son değildir. Dönemin gazetesi Tanin'e göre Kör Ali, Avrupai tarzda giyinmiş kadınlara saldırmıştır, bu hadise üzerine kendisine yakalama kararı çıkarılmıştır. Meşrutiyet'e karşı hareket ettiği için Kör Ali hakkında idam kararı verilmiştir (Ortaylı, 2014: 55-57).

İkinci hadise ise Avcı Taburları'nın İstanbul'a gelmesidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri, devlet işlerini yürütecek kadrolara sahip olmamaları ve halk arasında saygınlığını ve etkinliğini koruyan II. Abdülhamid'in varlığından duydukları korku nedeniyle, kendilerini İstanbul'da rahat hissedememektedirler. İttihat ve Terakki Cemiyeti,

iktidarlarını ve can güvenliklerini korumak için ve İstanbul'da bulunan askerlere güvenilemediğinden, Meşrutiyet'i korumak amacıyla Eylül ayı sonlarında III. Ordu'dan 'Üç Avcı Taburu'nu Mecidiyeköy'deki Taşkışla'ya yerleştirmiştir. Selanik'ten getirilen bu taburlara, o günlerde meşrutiyetin 'sadık bekçileri' ve dolayısıyla da cemiyetin destekçisi olarak bakılıyordu. Avcı Taburları'nın İstanbul'a gelmesi İttihat Terakki ve Kamil Paşa Hükümeti arasındaki güç dengelerini değiştirdi. Çünkü gelen ordu İttihat ve Terakki yanlısıydı. Avcı taburları Kamil Paşa'ya rağmen İstanbul'da kalıp bazı olaylara müdahale etmişlerdir (Ortaylı, 2014: 57).

Üçüncü hadise Taşkışla olayıdır. İkinci Fırka askerlerinden olan ve Taşkışla'da bulunan bazı alaylardan, 87 asker Cidde'ye gönderilmek için seçilmiştir. Taşkışla Olayı; seçilen bu askerlerin 31 Ekim 1908 Cumartesi günü, Cidde'ye gönderilmelerine karşı çıkmaları, tezkerelerinin verilerek askerlikten ayrılmak istemeleri ve kendi yerlerine de yeni askerlerin alınmasını istemeleri üzerine çıkmıştır. Bu olay iki gün sürmüştür. Selanik'ten getirilen avcı taburları, verilen emir üzerine 80 asker üzerine ateş etmiş ve bunlardan üç çavuş şehit olmuştur. Mahmut Muhtar Paşa şehit olan askerlerin naaşlarını Yıldız civarındaki taburlara ibret olsun diye darağacına asmak istemiştir. Bu hareket üzerine, Sadrazam Kâmil Paşa, Harbiye Nâzırı Ferik Ali Rıza Paşa ile Mahmut Muhtar Paşa'nın Mabeyn-i Hümayûn'a gelmeleri istenmiştir. Mahmut Muhtar Paşa, diğerlerinden önce Mabeyne gelmiş ve Mabeyin Başkâtibi Ali Cevat Bey'e niçin çağırıldığını sormuştur. Ali Cevat Bey, kendisinin vermiş olduğu emrin görüşülmesi için davet edildiğini söylemesi üzerine, Mahmut Muhtar Paşa, *"kendisinin vermiş olduğu bir kararı kimsenin değiştirme ve ertelemeye yetkisi olamayacağını ve her ne olursa olsun, ben bunları sürüye sürüye buraya getireceğim ve asacağım"* diyerek Ali Cevat Bey'e sert bir dille karşılığını vermiştir. Daha sonra Sadrazam ve Harbiye Nâzırı'nın huzurunda da aynı şeyleri tekrar eden Mahmut Muhtar Paşa, aksi takdirde istifa edeceğini söylemiştir. Sonunda, Mahmut Muhtar Paşa bu ısrardan ve öldürülen askerlerin asılması isteğinden vazgeçmiş ve geri adım atmak zorunda kalmıştır. Taşkışla Olayı; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, herhangi bir karşı koyma durumunda orduyu kullanarak bastırmakta kararlı olduğunu ve bundan da çekinmeyeceğini göstermiş olması bakımından önemli bir olaydır (Kara, 1996: 78- 80).

Başka bir önemli hadise de Cemiyeti Hafiye eski başkanlarından İsmail Mahir Paşa'nın öldürülmesidir. Sultan'ın eski yaverlerinden olan Ferik İsmail Mahir Paşa İttihatçılar hakkında bilgi sahibidir. Ali Cevat Bey Fezleke 'sinde, kendisine emir verilmediği halde, bir gün Mahir Paşa'dan, saraya gelmesi için emir aldığını, fakat yalnız başına çıkmak

istemediği için memur gönderilmesini isteyen bir telgraf aldığını, kendisine böyle bir emir göndermediği için şüphelendiğini, yaptığı araştırmada ne Yıldız'dan ne de diğer merkezden böyle bir telgraf çekilmediğinin anlaşıldığını yazmakta ve bunu takiben 'Gece yaşanan mesele için görüşmek üzere gelmeniz gereklidir' ibaresinin yer aldığı, Harbiye Nazırı imzalı bir tezkere alır ve uşağı ile beraber Harbiye Nazırı'nın konağına gitmek üzere hanesinden çıktığı sırada bir asker tarafından rovelverle öldürülür" demektedir. Mahir Paşa 2 Aralık 1908 tarihinde öldürülür. Bu hadiseden iki gün sonra 4 Aralık 1908 tarihinde harbiye öğrencileri Cuma selamlığına dâhil edilmiştir fakat öğrenciler 'padişahım çok yaşa' duasına katılmamışlardır. II. Abdülhamit bu durumdan rahatsız olmuş ve harbiye öğrencilerinin bir süre Cuma selamlığına gelmemelerini istemiştir.

Meclis-i Mebusan 17 Aralık 1908'de görkemli bir şekilde açılmıştır. Meclis'in açılış konuşmasını II. Abdülhamit adına Başkâtibi Ali Cevat Bey yapmıştır. Mebuslar nutku saygı ile dinlediler ancak konuşmanın büyük kısmında tepki vermemişlerdir. Nutkun sonunda padişahın artık ülkenin Meşrutiyet ve Kanun-ı Esasi ile idare edileceğine dair yemin ettiği kısmında ise alkışlamışlardır. Meclis-i Mebusan açılışı ardından 28 Aralık'ta toplandı ve yapılan oylama sonucunda Meclis-i Mebusan başkanı Ali Rıza Bey seçildi. Padişah, yüksek oyu alan üç kişiden istediği ismi başkanlığa atayacaktı. Padişah 25 Aralık'ta meclis başkanı olarak Ali Rıza Bey'i atamıştır. Ali Rıza Bey, konuşmasında hiçbir partinin tarafında olmayacağına vurgu yapmıştır (Tursun, 2013: 33-35).

Bu arada hükümette Kıbrıslı Kamil Paşa vardı. Kâmil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin arasında sorunlar vardı. Bu sorunların en önemli sebebi; Cemiyetin, Hükümet işlerine karışmaya kalkışmasıdır. Kamil Paşa'nın atamalarına müdahaleleri önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunun yanında Bulgar Prenslığı'nin krallığını ilan ettikten hemen sonrasında 6 Ekim'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal ettiğini açıklaması, Osmanlı Devleti ve Kâmil Paşa Kabinesi için olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu etkinin üzerine 12 Ekim'de Girit halkının, Girit Adası'nı Yunanistan'a ilhak kararı alması, Kâmil Paşa Kabinesi'nin mağlubiyeti olarak görülmüştür. Kamil Paşa bu durum üzerine 14 Şubat 1909'da Meclisin vermiş olduğu "âdem-i itimad" oyları ile düşürüldü. Kamil Paşa'nın yerine Hüseyin Hilmi Paşa atanmıştır (Yıldız, 2006: 29-43).

Hüseyin Hilmi Paşa'ya hükümetin teslim edilmesinin ardından, basın tarafından bir muhalefet kampanyası başlatıldı. En katı gazetelerden biri olan Serbesti'nin editörlerinden Hasan Fehmi 6 Nisan'da Galata köprüsünde bir iddiaya göre muhalif yayınları nedeniyle

İttihatçılar tarafından öldürüldüğü iddia edildi. Bir faili meçhul bir cinayettir. Ertesi gün cenazesi İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde kitlesel bir gösteri haline geldi.

Hasan Fehmi Bey 1874 yılında dünyaya gelmiştir. Serbesti gazetesinde başyazar olarak çalışmaktaydı. Mülkiye mektebinde öğrenim gören Hasan Fehmi Bey Abdülhamid döneminde istibdat yönetimine karşı çıktığı için Mısır'a sürgüne gönderilmişti. Daha sonra Mısır'dan Paris'e geçmiş ve burada İttihat ve Terakki üyeleri ve Prens Sabahattin ile tanışmıştır. Bu yakınlaşma sonrasında İttihatçıların gazetesi olan Meşveret'te yazılar yazmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İstanbul'a dönmüş ve Mevlanzade Rifat'ın Serbesti gazetesinde yöneticilik yapmaya başlamıştır. Hasan Fehmi ittihatçıların kurduğu yeni yönetimle yakın çalışmayı beklerken İttihatçılar kendisini dışlamıştır. Hükümete yönelik sert yazıları ile bilinen Hasan Fehmi birçok kez tehdit mesajları almıştır. (Ayaz, 2015: 112) Amacı yeni yönetim ile çalışmaktır, ancak beklediği olmamıştır. Hasan Fehmi Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sevmediği isimler arasında yer almıştır. Dönemin muhalif yazarlarından birisi olmuş ve yazılarında İttihat ve Terakki yönetimine karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. Muhalif yazılarından dolayı gazeteye tehdit mektupları gönderilmiş ancak; Hasan Fehmi Bey yazılarında eleştirilerine devam etmiştir. Bunun sonucunda 6 Nisan 1909'da öldürülmüştür. Ölümünden İttihatçıları sorumlu tutan yaklaşık kırk bine yakın muhalif gruplar Sultanahmet'te bulunan Meclis-i Mebusan binasına yürümüştür. Cenazeden beş gün sonra meydana gelen 31 Mart ayaklanması ile Hasan Fehmi Bey cinayeti arasında bir ilişki olduğu iddia edilmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif olarak bilinen Serbesti Gazetesi'nin başyazarı olan Hasan Fehmi Bey 6 Nisan 1909 tarihinde Galata Köprüsü üzerinde arkadaşı Şakir Bey ile yürürken katledilmiş ve arkadaşı da yaralanmıştır. Cinayet faili meçhul olarak kalsa da İttihat ve Terakki'nin yaptığından şüphe edilmektedir. Hasan Fehmi Bey'in cenazesi oldukça kalabalık bir kitle tarafından kaldırılmış ve Sultan II. Abdülhamit'in özel izni ile II. Mahmut türbesine gömülmüş ve mezarı başında konuşmalar yapılmış, cenaze töreni İttihat ve Terakki aleyhine bir miting havasında geçmiştir (Tursun, 2013: 42).

Hasan Fehmi Bey'in cenazesinden sonra da askerlerin ayaklanması ile olaylar başlamıştır. Rumi takvime göre Martın 30'unu 31'ine bağlayan gece, Taşkıışla'da bulunan ve İttihatçıların "nigehban-ı hürriyet" (hürriyetin bekçileri) diye adlandırdıkları 4. Avcı Taburları, 2:45'te toplu bir harekete teşebbüs etmişler; kendilerine engel olmak isteyen subayları hapseden askerler, Taşkıışladaki diğer arkadaşlarıyla silahlı olarak yola çıkmışlar ve 3:45'te Ayasofya'daki Meclis-i Mebusan binasının önüne gelmişlerdir. 13 Nisan'da (31

Mart) Taşkışla'daki 4. Avcı Taburu, Resneli Niyazi Bey'in yanında Meşrutiyet için dağa çıkan askeri birlikte yer almış olan Hamdi Çavuş önderliğinde ayaklanan askerlerin ellerinde bir beyaz, bir kırmızı ve birçok yeşil bayrak vardı. Kısa bir zamanda Kılıç Ali Kışlası neferleri, Yıldız'daki 5'inci, 6'ncı ve 7'nci alay eratı da kendilerine katılmışlardır. Ayaklananların sayısı üçbini aşmıştır (Akşin, 2015: 52).

Askerler, mektepli subayları öldürdükten ya da hapsettikten sonra Ayasofya önlerine gitmişlerdir. Diğer askeri birliklerin, İlmiye sınıfının alt derecesinden ulemanın ve medrese öğrencilerinin katılımıyla isyan büyümüştür. İsyancılar Meclise yani Sultanahmet'e yürümüşlerdir. Yolda rastladıkları mektepli subayları öldürmüşlerdir. Şikâyetlerini söylemek için Meclise geldiklerinde karşılarında muhalif mebusları bulmuşlardır; çünkü İttihatçı mebuslar o gün meclise gelmemişlerdir. İsyanın başlangıcından Meclis önündeki gösterilere kadar, mektepli subaylardan yirmisi, bir bakan ve iki de milletvekili öldürülmüştür (Ahmad, 2013: 33). Bu arada Meclis'e geldikleri zaman mebuslar kendilerini sükûnetle karşılamışlar ve taleplerini dinlemişlerdir. Sonucunda, Meclis onların taleplerini karşılamayı taahhüt etmiş ve isyancı askerleri bağışlamıştır. Ayaklanan askerlerin Meclisten isteklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa hükümetten çekilecekler.
2. Milletvekillerinden Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey ile İkinci Başkan Talat (Talat Paşa), Hüseyin Cahit, Rahmi ve Dr. Bahaeddin Şakir bey sınır dışı edilecekler.
3. Şeriat hükümleri uygulanacak.
4. Mektepli subaylar ordudan uzaklaştırılacak ya da yerleri değiştirilecek. Alaylılardan açığa çıkarılanlar yeniden orduya dönecekler.
5. Yukarıda sayılanlar yapıldıktan sonra isyan duracak ve dolayısıyla hiç kimse hakkında takibat yapılmayacak (Güresin, 1998: 49).

Talepleri yerine getirilen isyancılar Seyfiye ve İlmiye mensupları birlikte sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır. Askerler affedildiğini öğrenip bu kez II. Abdülhamit'in yanına Yıldız Sarayı'na yürümüşler ve Abdülhamit de cama çıkıp onlara el sallayarak, dağılmalarını istemiştir. Yönetimin, isyancıların talepleri doğrultusunda düzenlenmesiyle, uzun süre hariciye nazırlığı yapmış olan Ahmet Tevfik Paşa sadrazamlığa getirilmiş ve meclis tarafından şeriata uyma kararı alınmıştır. Böylece, İttihatçı asker ve sivil bürokratlar, özellikle başkentte ağır bir darbe aldıklarından güçlerini toplamak üzere Rumeli bölgesine çekilmişlerdir (Ahmad, 2013: 33-35).

Kalkışma başarılı olmuş, isyancıların talepleri doğrultusunda yönetim kadroları yeniden belirlenmiş Hüseyin Hilmi Paşa istifa etmiş; Ahmet Tevfik Paşa sadrazamlığa getirilmiş ve Meclis tarafından şeriatı uyma kararı alınmıştı. Böylece, İttihatçı asker ve sivil bürokratlar, özellikle başkentte ağır bir darbe aldıklarından güçlerini toplamak üzere Rumeli bölgesine çekilmişlerdi. Netice itibariyle muhalifleri bünyesinde toplayan Ahrar Fırkası'nın ve fırkanın lideri Prens Sabahattin'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı yürüttüğü bu kalkışma, daha sonradan bu fırkanın kontrolünden çıkmış ve kanlı bir harekete dönüşmüştü. İsyân sonucunda, mektepli subaylardan yirmisi, bir bakan ve iki de milletvekili öldürülmüştü. Kalkışmadan üç gün sonra Meclis-i Mebusan 16 Nisan 1909 tarihinde en yaşlı üye sıfatı ile Ali Naki Bey başkanlığında toplanmıştır. İlk görüşmeler gizli yapılmış ve Meclis-i Mebusan tarafından yayınlanacak beyanname üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Meclis, mevcut durumu ve 31 Mart'ın statüsünü benimsemiş ve olayı bir oldu-bitti olarak değerlendiren ve doğal sürece geçmeyi tercih etmiştir.

2.8. Hareket Ordusunun Karşı Darbesi

Haberler Rumeli'ye ulaştığında Rumeli'de bulunan askeri birlikler gerici darbeye karşı darbeye cevap vermek için hazırlıklara başlamışlardı. Ayaklanmayı haber alan Rumeli hemen bazı önlemler almıştır. Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezareti'ne telgraf çekmiş, bu telgrafta Selanik'te söylentiler dolaştığını, bu yüzden ahali ve ordunun heyecan içerisinde olduğu ve İstanbul'a gitmek için hazırlıkların başladığını bildiriyordu. Mahmut Şevket bu telgrafla İstanbul'a yürüneceğini resmen bildirmiş oldu. Mahmut Şevket'in telgrafına Harbiye Nazırı Ethem Paşa tarafından cevap verilmiştir. III. Ordu'dan gönderilen 2. Ve 4. Avcı Taburları'nın önayak olmasıyla başlayan karışıklığın kabine değişikliği ile sonuçlandığı, Adliye Nazırı ve Lazkiye Mebusunun hatayla ölümünden başka bir olay olmadığı ve Kanun-i Esasi'nin emniyette olduğunu bildiriyor bu yüzden İstanbul'a yürümekten kaçınmaları gerektiğini tavsiye ediyordu.

Mahmut Şevket paşa'nın yönetimindeki hareket ordusu, İstanbul Çatalca'da (Yeşilköy) yığınak yapmaya başladı. Hareket ordusunun iki taburunun Çatalca'ya vardığı haberi hükümete ulaştığında bir tedirginlik yaşandı. 31 Martçılar ve Hareket ordusu karşılaşırsa kanlı çarpışmalara yol açacağından korkuluyordu. Tophane Nazırı Hurşit Paşa'nın heyeti, Hareket ordusuyla görüşmek için Çatalca'ya gitti. Hareket ordusunu durdurma çabaları işe yaramamıştır. Selanik Defterdarlığı, Maliye Nazırı'na çektiği bir telgrafla, kabine gayri

meşru kurulduğu için, Nezaretin hiçbir emrini yerine getirmeyeceğini bildiriyordu. Hareket ordusu ilerlemeye devam edip Ayastefanos ve Bakırköy'ü işgal etti. Hareket ordusu devam ederken Tıbbiye, Harbiye, mektepli subaylar, Hukuk, İlmiye öğrencileri Hareket ordusuna gönüllü olarak katılmışlardır. Hareket ordusu mensubu giderek çoğalıyordu. İsyanın dokuzuncu günü Rami ve Davutpaşa kışlalarının askeri de Hareket Ordusu'na katıldı.

Olayların vehim bir hal alması üzerine II. Abdülhamit ile Başkâtibi Ali Cevat, Harbiye Nazırı ve II. Fırka'nın kumandanı Ferik Memduh Paşa ile bir olay çıkmaması için Hassa kumandanı Nazım Paşa'yı Yeşilköy'den çağırmaya karar verdiler. Çekilen telgrafa cevap gelmedi. Yıldız etrafında bulunan askerler Hareket ordusunun gelişini haber alınca cephane istemeye başladılar. Subaylara, askere cephane verilmemesi emri verildi. Asker buna itiraz etti. Abdülhamid kan akmasını istemiyordu. Fakat askerler cephanelik kapılarını kırarak cephane dağıttılar. Padişah, binek taşına çıkarak "Asker zinhar kurşun atmasın. Eğer kurşun atacaklarsa ilk önce beni vursunlar, sonra kurşun atmaya başlasınlar" dedi (Akşin, 2015: 84-90).

Hareket Ordusu'nun öncü birliklerinin komutanı olan Hüseyin Hüsnü taleplerini içeren iki beyannameyi 19 Nisan 1909'da İstanbul halkı ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne göndermiştir. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a geliş amacının tehdit edilmiş olan Meşrutiyet'i sağlamlaştırmak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Kanun-i Esasi'nin Şeriat-ı Garra ile desteklenmiş olduğu belirtilerek Meşrutiyet'in, Kanun-i Esasi ve Şeriat arasında bir uyumsuzluk olmadığı belirtilmiştir. Ulema sınıfına da bir nevi teminat verilmiştir. Olaylara karışmamış olan sivil halkın, diplomatik görevlilerin ve yabancıların korunacağı ayrıca vurgulanmıştır. Cezalandırılacak kişilerin olayları tahrik ve teşvik edenler ve hafiyeler olduğu gösterilmiştir. Bu beyannamelerde padişahın ne olacağı ve tahttan indirme konusuna hiç yer verilmemiştir. Bu durum Hareket Ordusu'nun asıl amacının zamanı gelinceye kadar gizleme düşüncesinde olduğu ifade edilebilir (Tursun, 2013: 67-69).

23 Nisan 1909 Cuma gecesi, Mahmut Şevket Paşa Hareket Ordusu'na İstanbul'a girme emri verdi. Hareket Ordusu Maslak ve Kâğıthane civarında görüldü. Hareket Ordusu'na karşı büyük ve teşkilatlı bir direnme olmadı; ancak teslim olmayı reddeden bazı gruplarla çatışmalar yaşandı. İsyanın kansız bastırılmasında Sultan II. Abdülhamit'in tavrı belirleyici olmuştur. Padişah kan dökülmesine taraftar olmamış, emri altındaki askerleri Hareket Ordusu'na karşı kullanmaya teşebbüs etmemiştir. Hatta yaklaşmakta olan Hareket Ordusu'na erzak bile göndermiştir. Taşkışla'da bulunan 4. Avcı Taburu ve Hassa Ordusu'na

bağlı dört tabur Hareket Ordusu'nun teslim teklifini reddetti. Çıkan şiddetli çatışmada çok sayıda asker öldü ve geri kalanlar teslim oldu (Tursun, 2013: 69).

İstanbul içlerinde ilerlemesine devam eden Hareket Ordusu birlikleri Fatih yoluyla Beyazıt'a yönelmiş ve Harbiye Nezareti'ni işgale başlamışlardır. Ancak Harbiye Nezareti'nde bulunan askerler, Hareket Ordusu askerlerini gördükleri zaman silahlarına sarılmışlar ve amirlerinin de emirlerini dinlemeyerek Edirnekapi tarafına doğru koşmaya başlamışlardır. Ancak Edirnekapi tarafına doğru kaçan bu askerlerin kuvvetleri az olduğu için, önlerinde bulunan büyük hareket ordusu önünde tutunamamışlar ve teslim olmaya mecbur olmuşlardır. 24 Nisan günü Hareket Ordusu askerleri, Babıâli ve Topkapı yönüne doğru ilerlemeye başlamış ve burada bulunan İstanbul askeri, Hareket Ordusu'na karşı direnmişlerdir. Gece Hareket Ordusu askerleri ile Topkapı'da bulunan askerler arasında çatışma çıktığına dair bir telgraf ordu merkezine çekilmiştir. Çatışmaların şiddetli olmasından dolayı Hareket Ordusu bu iki bölgede top kullanmak zorunda kalmıştır. Hareket Ordusu birlikleri Beyoğlu'na girdiği zaman burada bulunan Harbiye Mektebi öğrencileri de bu birliklere katılmıştır. Harbiye Mektebi Süvari dairesi önünde isyan eden askerlerle Hareket Ordusu arasında çıkan çatışma sırasında Rumeli Ordusu'nun Selanik'ten İstanbul'a hareket eden ilk kuvvetlerinin kumandanı olan Binbaşı Muhtar Bey nereden geldiği belli olmayan bir kurşunla vurularak öldürülmüştür (Yıldız, 2006: 224-226).

Hareket Ordusu Beyoğlu'ndan sonra Taksim Kışlası ve Taşkışla'yı kuşatmıştır. Taşkışla'yı kuşatan askerlerin başında Erkan-ı Harp Binbaşısı Enver Bey bulunmaktadır. Taşkışla, Hareket Ordusu'na en çok direnen kışla olmuştur. Buradaki askerlerin avcı askeri olması çatışmaların şiddetli olmasına yol açmıştır. Hareket Ordusu askerleri, Taşkışla'daki bu direnişi kıramayacaklarını anlamışlar ve Harbiye Mektebi talimhanesine kurdukları seri atışlı toplarla Taşkışla'yı top ateşine tutmuşlardır. Taşkışla'daki askerler bu top atışlarına karşılık veremeyeceklerini anlamışlar ve Hareket Ordusu askerlerine teslim olacaklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Hareket Ordusu'ndan bir miktar asker kışlayı işgal için ilerlemişler, bu askerlerin ilerlediğini gören avcı askerleri tekrar şiddetli bir ateş açmışlar ve Hareket Ordusu askerlerine büyük kayıplar verdirmişlerdir. Hareket Ordusu kumandanlığı tarafından İdare-i Örfi ilan edildiği Meclisi-i Mebusan'a bildirilmiş, aynı gün İdare-i Örfi ilanı Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmiştir. Ayastafenos'da toplanan Meclis, Hareket Ordusu kumandanının, "artık Meclis'in kendi binasında toplanmasında bir mahzur bulunmadığını" bildirmesi üzerine Ayastafenos'daki çalışmalarına son vererek 26 Nisan günü Ayasofya'daki Meclis binasında toplanmayı kararlaştırmışlardır. Meclis 27

Nisan 1909 günü sabah toplanmıştır. Meclisin kararının ne olacağı Ayastafenos’da yapılan toplantıda belli olmuştur. Bu sırada Mebusan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey ile Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Mahmut Şevket Paşa’yı ziyaret etmiştir. Ziyaretin nedeni ise, alınacak olan hal kararının iznini almaktır. II. Abdülhamit’in yıllarca sadaret makamına getirdiği ve II. Abdülhamit’in yetiştirdiği kişi olarak bilinen Ayan Reisi Küçük Said Paşa başkanlığında toplanmıştır. Milli Meclis, 240 Mebus ve 34 Ayan olmak üzere 274 kişi ile toplanmıştır. Meclis bu işin kan dökülmeden bir “Fetva” ile halledilmesini istemiştir (Yıldız, 2006: 238-240).

Meclis-i Mebusan’ın Abdülhamit’i hal’ ettiğini bildirmek üzere Arif Hikmet Paşa, Aram Efendi, Esat Paşa ve Emanuel Karasu’dan oluşan bir heyet Yıldız Sarayına gönderildi. Sultan II. Abdülhamit’e millet adına tahttan indirildiğini ancak canının güvende olduğu bildirildi. Sultanın ikamet yeri olarak Çırağan Sarayı’nı istemesine karşılık heyet bu konuda söz vermeye yetkili olmadıklarının ancak bu isteği meclise ileteceklerini söylediler. Böylelikle Sultan II. Abdülhamit tahttan resmen indirilmiş oluyordu. II. Abdülhamit yerine V. Mehmet tahta geçmiştir. 27 Nisan’ı 28 Nisan’a bağlayan gece Sultan II. Abdülhamit, ailesi ve hizmetçilerinden oluşan toplam 28 kişi ile yanına aldığı birkaç şahsi eşyasıyla birlikte Selanik’e gönderildi (Tursun, 2013: 74-75).

19. ve 20.yüzyıllar, Türk devlet yönetimi ve siyasal hayatında önemli gelişmelerin ve değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Osmanlı Devleti’nin savaşlarda aldığı yenilgiler sonucunda gücü tükenmiş ve çökmekte olan devleti kurtarmak için birtakım çalışmalar yapılmıştır. Fakat yapılan çalışmalar yeterli olmamış ve devletin çöküşü her geçen gün devam etmiştir. Özellikle son dönemde yaşanan bu gelişmeler paralelinde devletin kurtarılması adına birçok farklı görüşler ve aydın denilen kişiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu farklı fikirler çerçevesinde yönetim algısı ve siyasi görüşlerde çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Devlet yönetiminde hâkim gücü elde eden siyasi oluşumlar muhalif gördükleri grup ya da kişilere karşı dönemin içerisinde bulunduğu siyasal ortamda sert tepkiler vermiştir. İşte böyle ortamlarda meydana gelen siyasi cinayetler Osmanlı tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu cinayetlerden biri olan Ahmet Samim, Zeki Bey Cinayeti bu bölümde ele alınması gereken konulardır. Bu cinayetler bir darbe ya da darbe girişimi olmamasına karşın, askerin siyaset üzerindeki etkisini göstermesi bakımından ya da pretoryanizm örnekleri olması bakımından önem arz etmektedir. Çünkü bu cinayetler sayesinde örfi idare (sıkıyönetim) üç yıl uzatılmış ve pretoryan yönetim görülmüştür.

2.9. II. Meşrutiyet Sonrası Pretoryanizm Gerekçeleri: Ahmet Samim ve Zeki Bey Cinayetleri

Ahmet Samim 1884'te Prizren'de doğmuştur. Mekteb-i Sultani'de ve Robert Kolej'de okudu. Bir süre memurluk yaptı. Ahmet Samim II. Meşrutiyet'in sonrasında kurulan Ahrar Fırkası'nda siyaset yapmaya başladı. Ayrıca bu Ahrar Fırkası'nın gazetesi olan Osmanlı gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Daha sonra ise Hilal gazetesini çıkarmaya başladı. Bu süreçte 31 Mart vakası meydana geldi ve gazete kapatıldı. Ardından Sada-yı Millet adlı gazetede yazmaya başladı.

Yazdığı yazılardan dolayı cemiyetin gizli amaçlarına aykırı bulan İttihat ve Terakki üst yönetimi de rahatsızdı. İttihatçılar Ahmet Samim'e Rumların emellerine alet olma suçlamasında bulunuyorlardı. Bunun nedeni ise sahipleriyle yazı işleri müdürünün Rum olması dolayısıyla ittihatçılar tarafından Patrikhaneye hizmet etme suçlamalarına uğramıştı. Ayrıca İttihatçılar tarafından sözlü tehditlere maruz kalmıştı.

İttihatçılardan Hüseyin Cahid, Ahmet Samim hakkında bazı bilgileri yazdığı anılarında paylaşmıştır. Hüseyin Cahid "Türklük ülküsünü bir Tanrı tapınışı gibi yükseklere çıkaran" larca öldürüldüğünü ifade ederken Ahmet Samim'in öldürülmesine değinmiştir. Ölümünde İttihatçıların bilgileri dâhilinde olduğu hakkında birçok şüphe vardır. Yukarıda bahsettiğimiz Hüseyin Cahid'in anıları buna en büyük örnektir. İttihatçılara karşı yönelttiği sert muhalefet nedeniyle olduğu iddia edilen bu elim olay akşam vakti İstanbul sokaklarında patlayan bir tabanca ile meydana gelmiştir. Ahmet Samim cinayete kurban gitmiştir. Bu cinayetin başlıca tanığı ise Fazıl Ahmet'tir. Eski Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin oğlu Muhtar Beyin'in Kuruçeşme'deki yalısına davetli olan Fazıl Ahmet ve Ahmet Samim Sada-yı Millet'in Sirkeci Ebüssuud Caddesindeki yönetim binasından çıkıp Büyük Postane karşısındaki yoldan köprüye doğru giderlerken olay bir anda olup bitmiştir. Bir tabancadan çıkan mermi Ahmet Samim'e isabet etmiş ve orada can vermiştir (Kabacalı, 1993: 47).

1869'da İstanbul'da doğan Zeki Bey, Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Mülkiye mezunudur. Bir dönem Hariciye Nezareti'nde çalıştıktan sonra Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne geçmiş ve mali alandaki tecrübesinden dolayı burada üst mevkilere kadar yükselmiştir. Ayrıca birçok okulda öğretmenlik yapmıştır. Bu işlerin yanında gazetecilikte yapan Zeki Bey Mizancı Mehmed Murad Bey'in Mizanın 'da ve Hasan Fehmi'nin Serbesti gazetelerinde yazılar yazmıştır. Bu yazılarında İttihatçıları eleştiren yazılar kaleme almıştır. Şehrah gazetesinin ki

bu gazete Hürriyet ve İtilâf Fırkası kuruluşunda muhalif grupların toplanmasında bir merkez haline gelmiştir. Zeki Bey bu gazetede yazılar yazmıştır.

Yazdığı Şehrah isimli gazete birkaç defa kapatıldı ve 4 Temmuz'da Hemrah adıyla çıkmaya başlamıştı. Zeki Bey, İttihatçılar arasında yaygın olmaya başlayan yolsuzluk hakkında çalışmalar yapmış ve belgeler bulmaya çalışmıştır. Özellikle krom madenlerinin işletilmesinde bazı yolsuzlukların olduğunu ve Türkiye Milli Bankası'nın kurulması ile Mehmed Cavid Bey'in ortak olduğu ile ilgili yolsuzlukların olduğunu iddia etmiştir. Aslında Zeki Bey de Ahmet Samim ve Hasan Fehmi gibi İttihatçıların mali politikalarına eleştiriler getirmiş ve bu işleri kurcalamaya başlamıştır. Sonunda diğer kurbanlar gibi öldürülmüştür. Olay 10 Temmuz akşamı Bakırköy'den evine dönerken Huban Sokağı'nda meydana gelmiş ve katiller onu vurarak öldürmüştür. Siyasi olarak görülen bu cinayetler dönemin hükümetine karşı yöneltilen eleştiriler ve özellikle mali alanlarda meydana gelen yolsuzlukların üzerine gidilmesi sonucu olduğu açıktır. Katiller yakalanmış ve on beş yıl kürek cezasına çaptırılmıştır. Bu katiller Serez vekili Derviş Beyin kardeşi Mustafa Nâzım ve Mustafa Nâzım'ın çiftlik kâhyası Çerkez Ahmet'ti (Kabacalı, 1993: 49)

2.10. Babıali Baskını: 1913 Askeri Darbesi

23 Ocak 1913 tarihinde Osmanlı hükümetine karşı Bâb-ı Ali Baskını olarak da bilinen bir darbe meydana gelmiştir. İsmail Enver Bey ve Mehmed Talat Bey'in önderliğindeki bir grup Osmanlı hükümet binasına ve Bâb-ı Ali'ye bir baskın yapmış ve Kamil Paşa kabinesi toplantıdayken kendilerine karşı direnen Sadaret Yaveri Ohrili Nafiz Bey'i, Harbiye Nazırı'nın yaveri Kıbrıslı Tefik Bey ve Komiser Celal Bey'i vurarak öldürmüştür. Silah sesleri üzerine kabine üyeleri dağılmıştır. Aynı zamanda, Nazım Bey de olanları anlamak için çıktığı balkonda vurularak öldürülmüştür.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası 21 Kasım 1911 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif olanlar tarafından kuruldu ve ardından 70 milletvekilini saflarına çekti. Kuruluşundan sadece 20 gün sonra, Aralık 1911'de İstanbul'da yapılan ara seçimleri bir oy ile kazandı. Gelecek yılın genel seçimlerinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kazanma potansiyelini gören iktidardaki İttihat ve Terakki Cemiyeti, çeşitli önlemler almaya başladı. Gelişmekte olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası saflarını artırma ve kendini daha iyi organize etme çabalarını engellemeyi umarak, Sultan V. Mehmed bu partinin feshedilmesini istedi ve Ocak 1912'de erken genel seçimler olacağını duyurdu (Karal, 1988: 214-215).

Nisan 1912'deki erken genel seçimleri, seçmenler üzerindeki baskıdan dolayı “Sopalı Seçimler” olarak tanımlanır. Ayrıca muhaliflerin adaylarının sopa gibi silahlarla tehdit edilmesi ile meşhur olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti şehirlerin dışında gerçek desteğe sahip olsa da sahtekârlık, erken oy kullanma, gizli sayım ve oylama, gibi birçok olayda parmağı olmuştur. Seçimlerin sonuçlarına göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti Meclis'in 275 sandalyesinin 269'unu almış, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise sadece 6 milletvekili ile meclise girebilmiştir. Seçimdeki kaybindan ötürü öfkelenen Hürriyet ve İtilaf Fırkası, yasal hukuki yöntemlere başvurmuş; ancak seçim sahtekârlığıyla ilgili olarak herhangi bir şey yapamamıştır. Bu dönemde ordunun içinde yapılan haksızlıklardan rahatsız olan bir grup askeri subay kendisini Halâskâran-ı Zâbitân olarak bilinen bir silahlı örgüt halinde örgütlemiş ve varlıklarını hükümete duyurmuştur. Kısa sürede Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın partizanları haline gelen Halâskâran-ı Zâbitân Grubu, kısa zamanda başkent İstanbul'da huzursuzluk yaratmaya başlamıştır. Bir başka muhalefet lideri olan Prens Sabahattin'in desteğini aldıktan sonra gazetelerde kamuya açık bildiriler yayınlamaya başlamışlardır (Afyoncu, Önal ve Demir, 2010: 65-68).

Devam eden zamanda söz konusu grup dağa çıkmış ve eylemleriyle Mehmed Said Paşa Hükümeti'nin düşmesine sebep olmuştur. Ardından Ahmet Muhtar Paşa'nın sadrazamlığında yeni bir hükümet kurulmuş; fakat dört ay sonra Halâskâran-ı Zâbitân grubunun baskıları sonucunda Ahmet Muhtar Paşa da istifa etmiş ve hükümet dağılmıştır. Mehmed Said Paşa'nın istifasından sonra, “Büyük Kabine” olarak bilinen eski bir askeri kahraman olan Ahmet Muhtar Paşa tarafından yeni tarafsız bir kabine kuruldu. Halâskâran-ı Zâbitân'ın subayları Büyük Kabine'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden bağımsız olmasını sağlamada başarılı olmuşlar; ancak Mebusan Meclisi'ndeki egemenliklerini değiştiremediler. Ancak, kısa bir süre sonra, hükümetin meclisi feshedeceği ve yeni seçimlere gideceği söylentileri ortalıkta dolaşmaya başladı. Ahmet Muhtar Paşa'nın göreve gelmesinden birkaç gün sonra Halâskâran-ı Zâbitân Grubu bu kez Meclis üyesi Halil Bey'e yeni bir muhtıra metni gönderdi. Bu muhtıraya göre 48 saat içinde seçimler yapılacaktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri bu tehdidi kınadı ve sansürledi. Ancak, Meclis aracılığıyla geçirilen bir yasa sayesinde Ahmet Muhtar Paşa, padişahın desteğiyle, 5 Ağustos'ta feshetmeyi başardı ve Sultan V. Mehmed'in bir kararnamesi ile yeni seçimler için çağrıda bulundu (Özdemir, 2012: 65).

Ne var ki, yeni seçimlerin hazırlıklarına devam edilirken, Ekim 1912'de I. Balkan Savaşı patlak verdi ve Ahmet Muhtar Paşa'nın yönetimi görevinden alındı. Sıkıyönetim ilan edildi.

Yeni seçimler 25 Ekim'de iptal edildi ve Ahmet Muhtar Paşa 29 Ekim'de Sadrazamlık görevinden üç ay sonra istifa etti. Balkanlardaki dış kriz, iç siyasete geçici bir duraklama getirse de gelişen olayları durduramadı. Tarafsız olan Ahmet Muhtar Paşa'nın aksine, Kâmil Paşa tutkulu bir Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesiydi ve başbakanlığını İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yok etmek için kullanmaya karar vermişti.

İngilizlerle olan dostluk ilişkilerini kullanarak devam eden ve I. Balkan Savaşı'nı diplomatik olarak sona erdirmek için Padişah yönetime Kâmil Paşa'yı getirdi. Ancak, savaş sırasında Osmanlı askeri güçlerinin, başkent İstanbul'dan İç Anadolu'ya taşınması gerektiği söylentisi moralleri bozmuştu. Bulgar Ordusu kısa süre içinde İstanbul'un batısındaki Çatalca'ya kadar ilerlemişti. Bu noktada Kâmil Paşa hükümeti, Aralık 1912'de Bulgaristan ile Londra Barış Konferansı'nda savaşın sona ermesi için bir anlaşma imzaladı.

Avrupalı Devletler 1878 Berlin Antlaşması'nı gerekçe göstererek, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile ilişkilerine müdahale etmeye başlamıştı. Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'ne; Edirne'nin Bulgaristan'a ve Ege adalarının da Yunanlılara verilmesini istediklerini bildirmiştir. Ordunun savaşta bugüne kadar yaşadığı kayıplar nedeniyle Kâmil Paşa hükümeti, Edirne'nin Bulgaristan'a verilmesine ve Trakya sınırının Midye-Enez hattına çekilmesine razı olmuşlardır. Kasım 1912'de Yunanistan tarafından çıkartılan isyanlar ile Selanik ele geçirilmiş ve birçok İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi Yunan güçleri tarafından tutuklanmıştır. Aynı zamanda, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, taraftarları arasında anlaşmazlıklar belirmeye başlamış ve neredeyse dağılmanın eşiğine gelmişlerdir. Küçük siyasi güç ve teşkilattan geriye İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, Kâmil Paşa'nın Hürriyet ve İtilaf Partisi hükümetine karşı bir darbe planlamaya başlamışlardı. Ayrıca, II. Meşrutiyet'ten beri Kâmil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında bir düşmanlık vardı. Kâmil Paşa, dört yıldan uzun bir süre boyunca, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerini hükümetten uzak tutmak için çaba harcamıştı ve kendi aralarında çok sayıda İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi bulunan ordunun siyasetten uzak kalmasını sağlamıştı. Ocak 1913'e kadar, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kâmil Paşa ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası konusunda tamamen hüsrana uğramıştı. Darbe sürpriz bir saldırı olsa da, İttihat ve Terakki üyeleri bunu gerçekleştirmek için daha önceden kesin kararı vermişti (Özdemir, 2012: 66-68).

Osmanlı ordusu Balkan savaşlarında peş peşe yenilgiler almaya devam etse de Balkanlar'dan gelmeye devam eden binlerce Müslüman mülteci İstanbul sokaklarını doldurmakta, sefil ve perişan bir halde Anadolu'ya geçmeye çalışmakta idiler. Orduda yiyecek sıkıntısı baş

göstermiş, askerler silahlarını bırakarak kaçmaya başlamışlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri bu durumdan faydalanarak, harekete geçmeye karar vermişlerdir. Enver Paşa, yanında fedaileri olduğu halde Bâb-ı Âli denilen hükümet konağını bastılar. Çıkan arbedede içinde yaverlerin ve güvenlik memurlarının da bulunduğu 12 görevli öldürüldü. Toplantı halinde olan bakanlardan Harbiye Nazırı Nazım Paşa baskıncılara karşı koymaya kalkınca, İttihatçıların ünlü fedaisi Yakup Cemil tarafından vurularak öldürüldü (Özdemir, 2012: 66-68).

84 yaşındaki Sadrazam Kâmil Paşa'nın başına silah dayayan İttihatçılar, ona zorla bir istifa dilekçesi imzalattılar. Dilekçeye "ordunun isteğiyle istifa ediyorum" diye yazan Kâmil Paşa'ya, "ordunun ve milletin isteğiyle" diye yazdırdılar. Böylece birkaç kişinin yaptığı darbe milletin iradesi sayıldı. Enver Paşa sadrazamın istifa dilekçesini alıp Padişah Mehmet Reşat'ın yanına gitti. Kâmil Paşa'nın istifa dilekçesini ve kendi adamları Mahmut Şevket Paşa'nın da yeni kabinesini onay için padişaha sundu. Padişah da bu oldubitti karşısında çaresiz kalarak, İttihatçı hükümeti onayladı. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artık diktatörce yönetimi başlamış oldu.

2.11. 1913 Muhalefetin Karşı Darbe Girişimi ve Mahmut Şevket Paşa Suikastı

Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazam olması ile yeni kabine siyasi hayatına başlamış, Enver Paşa Harbiye nazırı, Said halim Paşa Hariciye Nazırı, Hacı Adil Dâhiliye, Ahmet İzzet Paşa da Başkumandan vekili olmuştur (Çavdar, 1991: 36).

Mahmut Şevket Paşa Osmanlı Devleti'nin son yıllarında önemli otoritelerden biridir. Osmanlı Ordusu'na uzun zaman hizmet etmiş ve Bab-ı Ali Baskını'nı takiben İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğiyle sadrazamlığa atanmıştır. 23 Ocak 1913'te gerçekleşen Balkan Savaşları'nın en şiddetli koşullarında sadrazam ve Harbiye Nazırı olarak görev yapan Mahmut Şevket Paşa, 11 Haziran 1913 tarihinde İstanbul Bayezid'de suikasta kurban gitmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın siyasal bir suikastla öldürülmesi adi bir vakıa değildir. Hazırlanışı ve hedefleri bağlamında daha ayrıntılı bir eylem tarzıdır (Akşin, 1998: 235). Aslında amaç sadece bir suikast değil Babıali Baskını tarzı bir darbe girişimidir. Suikast darbenin bir parçasıdır. Cemiyet, suikastın yapılmasını engelleyememiş ya da engellememiş, fakat darbeyi engellemiştir.

Sadareti sonrası Mahmut Şevket Paşa hem Cemiyet tarafından hem de muhalifler tarafından istenmeyen bir siyasal kişiliktir. Muhalefet istememektedir; çünkü Cemiyetin önderi olarak

Mahmut Şevket Paşa'yı görmektedir. Cemiyet de muhalefetten farklı bir tutumda değildir. Şöyle ki, Mahmut Şevket Paşa'nın sadareti zamanında Balkan savaşlarında hezimet yaşanmış ve Midye-Enez hattına tekrar geri çekilmiştir. Bu durum muhalefetin eline koz vermiş ve Cemiyete karşı muhalefet artmaya başlamıştı. Mahmut Şevket Paşa'nın muhaliflere karşı ılımlı tutumu ile Cemiyetin tahammülsüz tutumu çelişiyordu. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Mahmut Şevket Paşa'nın arası iyice açılmaya başlamıştı (Akbal, Çınarlı ve Safi, 2018: 8).

Muhallifler seçim gibi demokratik bir yolla Cemiyeti siyasal iktidardan uzaklaştıramayacağı kanısına vardıkları için darbe planları yapmaya başlamışlardı. Başta Mahmut Şevket Paşa olmak üzere Cemiyetin çekirdek takımını (Merkez-i Umumi üyeleri) yok etmek amacındaydılar. Tepedelenlioğlu'nun iddiasına göre, bu çekirdek takımdan Talat, Enver ve Cemal çok gençtiler ve ecelleriyle ölme imkânları zayıftı. O yüzden iktidardan öldürülerek uzaklaştırılmalıydılar (Tepedelenlioğlu, 1992: 586-7). Darbeciler için Mahmut Şevket Paşa iktidardaki önemli kişi olarak görülmektedir ve ilk yok edilmesi gereken kişidir. Böylece Babıali Baskını'nın rövanşı alınacak ve Cemiyetten sonsuza kadar kurtulmuş olunacaktı. Kısaca Mahmut Şevket Paşa öldürülerek Nazım Paşa'nın da intikamı alınmış olacak; İttihatçılar kendi yöntemleri ile alaşağı edilecekti; yani İttihatçıları Babıâli Baskını benzer bir baskınla devirme planları vardı (Akbal, Çınarlı ve Safi, 2018: 9).

Mahmut Şevket Paşa, iki önemli görevi birlikte yürütmektedir: Sadaret ve Harbiye Nazırlığı. Bu yüzden Sadaret 'in yer aldığı Babıali ile Harbiye Nezareti'nin yeri, şimdiki İstanbul Üniversitesi merkez binası, arasında sürekli gidip gelmektedir. Bu alan suikast için belirlenen mekândır. Beyazıt'tan Çarşıkapı'ya inen yol suikast için seçilmiştir. Çünkü bu yol dar bir yoldur ve başarı şansını yükseltmektedir. Caddenin en dar olduğu yerde cinayet işlenecektir. 29 Mayıs 1329 (11 Haziran 1913) perşembe günü suikast için seçildi. Çünkü o gün bakanlar kurulu toplantısı vardı. Suikast timi bakanlar kurulu toplantısı başladıktan sonra Beyazıt Meydanı'na bir gözcü dikerler. Mahmut Şevket Paşa, bakanlar kurulu toplantısından çıkarken gözcü mendille suikast timine işaret eder ve harekete geçerler. Tamir bahanesiyle suikast noktasına bir araba yerleştirilir. Arabanın etrafına ve içine suikastçılar gizlenirler. Mahmut Şevket Paşa'nın konvoyunu durdurmak için bir de sahte cenaze töreni düzenlenir. Sahte cenaze alayının ismi "Saraylı Hanım'ın Cenaze Alayı"dır (Akbal, Çınarlı ve Safi, 2018:9).

Olay günü Mahmut Şevket Paşa, bugün İstanbul Üniversitesi tarafından kullanılan binadan, saat 11:05'te Harbiye Nezareti'ne doğru otomobiliyle, yanında Başyaver Eşref, Yaver İbrahim, Şoför İsmail Hakkı ve Uşağı Kazım Beyler ile hareket etti. Tramvay hattında ve yapım çalışmasının sürdüğü dar yoldan ilerlediler ve “Saraylı Hanım” ismindeki birinin cenaze alayı yüzünden iyice cadde daraldığı için şoför mecburen yavaşlar ve cenaze alayı arabanın karşısına geldiği anda ani bir refleksle durmak zorunda kalır (Müftüoğlu, 1990: 271). Bu esnada tamir bahanesiyle üç saattir çeşme yanında bekleyen tetikçiler aradıkları fırsatı yakalamış ve revolverlerle ateş etmeye başlamışlardır. Kurşun yağmuru başlar başlamaz iki suikastçı Paşa'nın arabasına yaklaşarak yakından ateş etmeye başladılar. Özellikle Topal Tefvîk arabanın basamağına çıkıp, açık olan pencereden içeriye doğrudan ateş etti. Diğerleri de önden ve çaprazdan kurşunları boşaltmaya devam ediyorlardı. Kurşunlardan biri Mahmut Şevket Paşa'yı yanağından yaralarken, Yaver Bahriye Mülazımı İbrahim Bey başından aldığı kurşun ile olay yerinde hayatını kaybetti. Suikastçılara karşılık vermekte olan Uşak Kazım Ağa da yaralandı. Toplamda arabaya 11 el ateş açılmıştı. 2 tanesi otomobilin arkasından, 4 kurşun sağdan, 3 kurşun soldan ve 2 kurşun ön taraftan isabet etmiştir. Yanağına gelen kurşun yarısından başka Mahmut Şevket Paşa'yı sağdan gelen kurşunlar yaralamış, birisi beynine ikisi göğsüne isabet etmiştir. Şoför de başından hafifçe yaralanmış; buna rağmen aracı Harbiye Nezareti'ne kadar getirmiştir (Akbal, Çınarlı ve Safi, 2018: 10).

Yaralı olan Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezareti'ne getirilip Şura-yı Askeriye Dairesi'ne çıkartıldı. Sıhhiye Reisi İsmail Besim Paşa ve Doktor Süleyman Nuran, Mahmut Şevket Paşa'yı muayeneye geldiler (Sabah, 12 Haziran 1913). Fakat yapılacak bir şey kalmadığı için yarım saat sonra Paşa orada öldü. Birkaç kesik cümle mırıldandıktan sonra son nefesini verdi. Son sözleri “*Millet... Hainler*” olmuştur (Aydemir, 1993: 398).

Suikastın hemen ertesi günü (12 Haziran 1913) yabancı ülke temsilcilerinin de çağrıldığı, 150 bin kişinin katıldığı bir cenaze töreni düzenlendi (Cemal Paşa, 2001: 57). Padişah rahatsızlığı sebebiyle cenazeye katılamadı. Padişahı temsilen Baş Mabeyinci Halid Hurşid Bey, Şehzade Ziyaeddin ve Ömer Hilmi efendiler katıldı. Ayrıca Yaveran-ı Şehriyari'den Fuad Bey, Almanya, İsviçre, Fransa Ateşemiliterleri ve resmi-askeri birçok görevli katıldı.

Mahmut Şevket Paşa'nın cenazesi Harbiye Nezareti binasının alt katında, Fındık Hafız tarafından yikanmıştır. Tabutun üzerine birisinin üzerinde ayet diğerinin üzerinde Osmanlı arması olan iki örtü serildi. Tabutun baş tarafına Mahmut Şevket Paşa'nın kalpağı

yerleştirildi. Cenaze, Harbiye Nezareti avlusunun ortasında üzeri şal örtülü bir masa üzerine konuldu. Saat on ikiyi çeyrek geçe Yaver İbrahim Bey'in cenazesinin getirilmesiyle kalabalık daha da artmış ve Ayasofya Camii'nde cenaze namazları kılınmıştır. Dualar ve naatlar eşliğinde buradan hareket edilip, Beyazıt Meydanı'nda süvari bölükleri, müfrezeler, alaylar, taburlar, Darülfünun öğrencileri, birçok polis, jandarma ve ahalinin de katıldığı bir cenaze alayıyla Paşa'nın suikasta uğradığı yere gelinip dua edilmiştir. Sirkeci'de Rehber isimli istimbot Mahmut Şevket Paşa'nın cenazesini, İhsan isimli istimbot da İbrahim Bey'in cenazesini aldı. Kabataş iskelesinde cenaze alayını askeri yetkililer ve sefirler karşıladı. Güzergâh üzerinden 16.30'da Abide-i Hürriyet tepesine ulaşılmıştır. Burada okunan duaların ardından yapılan definler ile tören sona ermiştir (Akbal, Çınarlı ve Safi, 2018: 11).

Suikastın arkasında kimler olduğu tam belli olamamıştır. İstanbul Muhafızı Cemal Bey, suikast günü Mahmut Şevket Paşa ve yaverlerini uyardığını ancak Mahmut Şevket Paşa'nın buna aldırmadığını söylemiştir. Bâb-ı Âli Baskını sonrasında fiilen ortadan kalkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası küçük gruplar halinde organize olmuştur (Birinci, 1990: 202). Suikastın organize edilmesinde suçlandıkları için bu grupların birçoğu cezalandırılmış ve sürgüne gönderilmiştir (Tunaya, 1988: 283).

Bir kısmı Paris ve farklı ülkelere kaçan Hürriyet ve İtilaf Fırkası bu olayda tek suçlu olarak ilan edilen grup değildir. Muhalif diğer bir oluşum olan Halaskârân-ı Zabitân Grubu bu olayın arkasındaki güç olarak görülmüştür. Faillerin olaydan sonra yakalanmasına rağmen arkalarındaki destekçileri tespit edilememiştir. Halaskârân-ı Zabitân Grubu ve diğer gruplar bu olay sonrasında çözülme sürecine girmişler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti, yaşanan bu suikastı fırsat bilip gücünü ve iktidarını kuvvetlendirecek bazı adımlar atmıştır (Alkan, 1992: 130–137).

Sonuç olarak Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi Osmanlı siyasetini kısa süreli bir kaosa sürüklemiş ve bu ortamdan en kârlı çıkan taraf İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, hem Mahmut Şevket Paşa'dan hem de siyasi rakiplerinden kurtulmak gibi çifte kazanç elde etmiştir (Birinci, 1990: 215).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1920-1980 ARASI DARBE GİRİŞİMLERİ VE DARBELER

Osmanlı Devleti'nin yıkılma döneminde önceki dönemlerden farklı olarak devletin merkezi otoritesinin sağlanması açısından padişahların etkisini yitirdiği görülmektedir. Zayıflayan merkezi otorite karşısında ordunun siyasallaştığını ve siyasal otoriteye dolaylı da olsa hükmettiğini görülmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Yeniçerilerin eylemlerine dikkat çekmek ordu-siyaset ilişkilerinin anlaşılması açısından önemlidir. Siyasal muhalefetin arttığı dönemde Yeniçeri isyanlarının padişahların tahttan indirilmesine hatta ölümüne yol açtığı görülmüştür. Modernleşme hareketlerinin başlatıldığı kurum olan ordunun, Osmanlı'da bir orta sınıf (burjuvazi) yokluğunun da etkisiyle anayasanın ilanı ve meşrutiyyetin ilanında öncülük ettiği bilinmektedir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra da Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi ordu önemli bir konuma sahip olmuştur. Mustafa Kemal'e göre yeni kurulan rejimin önemli dayanaklarından birisi hatta koruyucusu ordu idi. Gerek Cumhuriyet kurulurken gerekse toplumu modernleştirme sürecinde yani devrimlerin uygulanmasında hep ordunun gücüne başvurulmuştur. Daha açık bir ifadeyle devrim sürecinin ordunun desteği olmadan işlemesi mümkün değildi. Bu durumda toplumun dönüştürülmesi yukarıdan aşağıya doğru ve Rousseau'cu bir yaklaşımla "halk için halka rağmen" bir şekilde inşa edilmiştir. İcraatların arkasında hep sivil-askeri bürokrasi olmuştur (Heper, 1998: 210).

Askerin bu kadar önemli işlevleri olmasına rağmen Mustafa Kemal döneminde askerin siyaset dışında tutulmasına özen gösterilmiştir. Mustafa Kemal bu konuda çok hassastır. Hatta bu dönemde askerlerin oy verme hakları dâhil ellerinden alınmıştır. Mustafa Kemal bu dönemde siyasal sistem üzerinde farklı toplumsal kesimlerin etki etmesini de çok arzu etmemiştir. Toplumsal muhalefet neredeyse bütünüyle susturulmuştur. Tek etken unsur devletle bütünleşmiş olan parti yani Cumhuriyet Halk Partisi'dir. CHP'nin kökeni de sivil-asker bürokratlar tarafından kurulmuştur. Başka bir ifadeyle sivil-asker bürokratlar partiyi kurmuşlar ve parti de devletle bütünleşmiştir. Zamanla bunlara zengin toprak sahipleri de katılmıştır. Tek Parti döneminde sivil-asker işbirliği ile siyasal sistem işletilmiş, devlet yönetimi gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde geliştirilmiş olan resmi ideoloji sivil-asker

bürokratlar tarafından benimsenmiş ve bütün icraatların meşruiyet gerekçesi olarak bu ideoloji gösterilmiştir. Böylece siviller ile asker arasında ideolojik bir birliktelik oluşturulmuştur. Bu ideolojik birliktelik yakın zamanlara kadar da devam etmiştir (Baydur, 1997: 309).

Bu bölümde çalışmanın bütünlüğü içerisinde 1920-1980 arası darbe girişimleri ve darbeler konusu üzerinde durulacaktır. 1920-1980 arası yaşanan darbeler Türkiye Cumhuriyeti tarihinde silahlı kuvvetlerin yönetime açık müdahalesinin yapıldığı darbelerdir. Çalışmanın bu bölümünde Çerkez Ethem isyanı, tek partiden çok partili demokrasiye geçiş süreci ve iç ve dış nedenleri, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi gibi konular ortaya konulacaktır.

3.1. Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Başkaldırısı

Çerkez Ethem, Türk siyasal hayatında oldukça tartışılan, fakat bu kadar tartışmanın yanında büyük ölçüde bilinmeyen ve tanınmayan bir öznesidir. Çerkez Ethem'in yaşadıkları yakın tarihimizde iyiyle kötünün, erdemle erdemsizliğin, özveri ve ihanetin içiçe geçtiği, birbirine karıştığı bir dönemin ürünüdür. Bir taraftan Milli Mücadele kadrolarının en büyük yardımcısı iken bir taraftan da kalkıştığı isyan ya da darbe girişimi hareketiyle ihanete giden sürecin önemli aktörüdür. Ethem'in Yunan birliklerine sığınması, Mustafa Kemal'i Meclisin kapısının önünde asma tehdidinde bulunması, Yeşil ordu Cemiyeti ile ilişkisi ve Milli Mücadele'nin liderliğine soyunması onun ihanetle suçlanmasına sebep olmuştur. Çerkez Ethem'in başkaldırısı basit bir isyandan öte bir darbe girişimidir. Çünkü Millî Mücadele döneminin en zorlu ve tehlikeli durumları arasında Çerkez Ethem İsyanı vardır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde padişah ve halife adına birçok ayaklanmalar yapılmıştır. Bu isyanlar padişah ve halife yanlıları tarafından yönetiliyordu ve bazı durumlarda İngiliz ve diğer müttefik güçler tarafından bariz bir şekilde teşvik ediliyordu. Bu hareketlerden en çok bilinenleri Anzavur, Adapazarı, Hendek ve Düzce İsyanlarıydı. Ayrıca Bolu isyanı ve Gerede isyanı, Mudurnu isyanı, Mihalippik isyanı, Yenihan isyanı, Erbaa isyanı, Viranşehir isyanı, Çivril isyanı, Yozgat isyanı ve Konya isyanı, diğer isyanlar arasında sayılabilir (Sarıhan, 1984: 25).

1886 yılında Balıkesir Emreköy'de doğdu. Ailesi Çerkez boylarının Şapsi boyundandır. Babası eşraftan Ali Bey'dir. Ethem, Ali Bey'in 5 erkek çocuğundan en küçüğüdür. Çerkez Ethem 1905 yılında Bakırköy Süvari Zabıt Mektebi'ne kaydoldu ve buradan birincilikle

mezun olarak Başçavuş oldu; daha sonra da teğmenliğe yükseldi. Ağabeyleri Reşit Bey ve Tevfik Bey de Harbiye'yi bitirerek piyade subay olmuşlardır. Ağabeyleri ile birlikte II. Meşrutiyet'ten hemen sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldılar. Özellikle Reşit Bey sıkı bir İttihatçı oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Batı Trakya'da kurduğu "Garbî Trakya Muvakkat Hükûmeti" içerisinde yer aldı. Balkan Savaşları'nda yaralanarak askerlikten ayrıldı. Balkan Savaşları esnasında ağabeylerinden Nuri ve İlyas Beyler Rum çeteleriyle girdikleri çatışmada şehit olmuştur. Çerkez Ethem hizmetlerine bu tarihten sonra Teşkilatı Mahsusa 'da devam etti. Abisi Reşit Bey ile birlikte Resneli Niyazi'nin referansıyları Teşkilat-ı Mahsusa 'ya kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa saflarında Rauf Bey (Orbay) emri altında Irak Cephesi'nde savaştı. Mütareke yıllarında yurda döndü ve yaşadığı bölgeyi korumak için kendi çetesini kurdu (Şener, 1994: 21-23).

Rauf Bey aracılığıyla Çerkez Ethem'in kuvvetleri Kuva-yı Milliye kadrolarına dâhil edilmiştir. Fakat Ethem'in kuvvetlerine verilen isim farklıdır. Sürekli gezici halde olduklarından "gezici kuvvet" anlamında Kuva-yı Seyyare denilmektedir. Kuva-yı Seyyare öyle basit bir çete değildir. Nerdeyse tam bir ordu teşkilatına sahiptir. İsmet Bey'in bildirdiğine göre 1800 süvari, 200 piyade, 12 makineli tüfek ve 4 cebel topu vardır. Fakat Kuva-yı Seyyare'yi mevcudiyeti ve donanımından ziyade asıl ünlü yapan özelliği Ankara hükûmetini zorda bırakan iç isyanları bastırmaktır. Bolu, Düzce, Adapazarı, Anzavur isyanlarını bastırmışlardır.

Marmara isyanlarından sonra Yozgat'taki ayaklanmalardan Çapanoğulları'nın isyanı Ankara'yı çaresiz bırakmıştı. Çünkü Ankara'nın bu isyanı bastıracak bölgede yeterince kuvveti yoktur. Bunun için Çerkez Ethem Ankara'ya çağrılır ve Yozgat'taki isyanı bastırması istenir. Hemen isyancıların üzerine giden Ethem Bey, kısa bir sürede yani Haziran ayları sonunda isyanı bastırır. Bu durum Ethem'in prestijini yükseltir, kahraman yapar ve Ankara'da bayram havası doğurur. Artık birçok kesim Ethem'e yeni lider gözüyle bakmaktadır. Bu arada Ethem Bey isyan sonrası hesap sorma sürecine girmiştir. İsyân sonrası Divan-ı Harp mahkemelerini kurdurtmuştur. Bu mahkemenin başkanı da Ethem'in ağabeyi Tevfik Bey'dir. Ethem ve kardeşinin ortak kanısı suçlulardan birisi de Ankara Valisi Yahya Galip'tir. Başka bir ifadeyle Yozgat isyanının çıkmasında ve bu hale gelmesinde sorumlulardan birisi de Yahya Galip'tir ve hesap sormak istemektedirler. Haziran ayı içerisinde hemen içişleri bakanlığına yazdığı telgrafla Yahya Galip'i Yozgat'a ister. Yahya Galip'i Mustafa Kemal Paşa'nın göndermek istememesi sonucu Çerkez Ethem ile araları açılır (Çerkez Ethem, 1993: 54-55). Çerkez Ethem, Çapanoğulları ile işbirliği yaptığına

inandığı Ankara Valisi Yahya Galip'in Mustafa Kemal tarafından korunmasına oldukça öfkelenmiş ve Yozgat'ta yaptığı bir konuşmada Ankara'ya geldiğinde Mustafa Kemal için *"Büyük Millet Meclisi Reisini Meclisin kapısında asacağım"* sözlerini söylemiştir ve sözler hemen Ankara'ya ulaşmıştır (Kandemir, 1965: 188). Çerkez Ethem'in tehditleri karşısında telaşa kapılan Mustafa Kemal Paşa, derhal tedbir almış ve Meclis Muhafız Birliği'ni kurdurtmuştur. Çerkez Ethem'in darbe yapması an meselesidir. Nihayetinde Ethem Ankara'ya geldi. Herkes ne yapacağını merakla beklerken o darbe yapmaktan vazgeçer. Onu darbeden vazgeçiren unsur ise Bolşevizm ve Türk Bolşevikler ile tanışmış olmasıdır (Şener, 1994: 77-81).

Sovyetler Birliği, İstanbul'daki yönetime karşı Anadolu'daki Kemalist güçleri desteklemekte ve yeni kurulacak bir Türkiye'nin sovyetist bir hükümet biçimi lehine olması konusunda baskı yapmaktaydı. Mustafa Kemal ise bunu kabul etmiyordu. Sovyetlerle müzakere etmesine rağmen, Türk bağımsızlığının bakış açısından Sovyet teorilerinin kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir (Sarıhan, 1984: 25).

Ancak Sovyetler boş durmamakta ve özellikle Kabileler, Kürtler, Çerkezler, vb. arasında propaganda yaparak Kemalist saflarını bölmeye çalışmaktadır. Böylesi bir azınlığı temsil eden önemli figürlerden birisi de gerilla lideri Çerkez Ethem'dir. Anzavur İsyanı'nı ezmede etkili olan Ethem'in yaklaşık üç bin adamı vardı ve diğer düzensiz liderler gibi Kurtuluş Savaşı'nın erken döneminde etkin bir şekilde faaliyet gösteriyorlardı. Ethem kendine bağlı askerlerin ücretini neredeyse üç katına çıkartarak düzenli ordunun askerleri için çekici olmayı denemiş ve birçok askeri kendi etrafında toplamayı başarmıştır. Mustafa Kemal ve milli hükümet için, gerilla düzensizlikleri en başından beri önemli bir sorundu. Milli hükümetin biçimlendirici aşamalarında iken, bu güçlerin ilk yıllardaki kurtuluş hareketine katkıda bulunmuş olmasına rağmen, Mustafa Kemal, bu dönemin önemli Yunan zaferlerinin kısmen komuta koordinasyon eksikliği ve açık hatların eksikliğinden kaynaklandığına inanıyordu (Ateş, 1980: 64).

Bu arada Millî Mücadele kadrolarının birçoğu Bolşevizm düşüncesine yakın durmuşlardır. Bolşevizme karşı duyulan yakınlıktan dolayı gerek yurt içindeki gerekse yurt dışındaki Millî Mücadele kadrolarında, yaygın bir Bolşevizm edebiyatı görülmüştür. Herkes Bolşevizmden ve onların getirmeye çalıştığı yeni düzenin iyiliklerinden bahsediyordu. Ankara'da Meclisin yeni açıldığı dönemde, birçok mebus Bolşevik olmaktan bahsetmekte ve tek kurtuluş yolunu Bolşevik olmakta görmekteydi. "Yeşil ordu" söylentisi bütün doğunun dilinde bir efsaneye

dönüşmekte, Bakü’de kurulan TKF’nin (Türkiye Komünist Fırkası) komünist birliklerinin Anadolu’nun sınırlarında beklemekte olduğu söylentisi herkesin dilinde idi. “Bolşevik Taburu” adı verilen bir birlik cephede savaşmakta idi. İşte bu dönemde Çerkez Ethem de Bolşevik lider olma sevdasına kapılmıştır. Bolşeviklerin örgütlü gücü Yeşil Ordu’ya katılmıştır. Sonradan katılmasına rağmen Yeşil ordu denince akla ilk gelen isim Çerkez Ethem’dir. Yahya Galip meselesinden dolayı darbe tehditinde bulunan Çerkez Ethem’in bu durumu Mustafa Kemal ve arkadaşlarında korkuya ve endişeye neden oldu. Üstelik Mecliste de dengeler Mustafa Kemal aleyhine değişmektedir. Bunun en bariz göstergesi Mustafa Kemal’in muhalefetine rağmen İçişleri Bakanlığı’na Yeşil Orducu Nazım Bey’in seçilmesidir. Tüm bunlar Ankara Hükümeti’ni harekete geçirmiş ve Meclis’teki kontrolün Yeşil orduların dolayısıyla Ethem’in eline geçeceğini, hatta mecliste bir darbe olacağını gören Mustafa Kemal Paşa hemen sert önlemler almıştır. Ethem’i cemiyetten uzaklaştırmayı denedi; Ethem’i uzaklaştıramayınca da Yeşil Ordu’yu kapattırdı. Kapatma nedeni ise Yeşil Ordu’nun “Çerkez Milliyetçiliği” yapmasıydı (Şener, 1994: 93-94).

Tüm bu gelişmeler karşısında Ethem de sessiz kalmamıştır; hatta Mustafa Kemal’e karşı suikast girişiminde bile bulunmuştur. Sivas’tan sonra Mustafa Kemal’le birlikte Ankara’ya geçen ve bu tarihten sonra Mustafa Kemal’in hep yanında yer alan Recep Zühtü, Çerkez Ethem Ankara’ya geldiğinde tedbir almış ve Ethem’in baskın girişimlerini önlemiştir. İkinci bir baskın girişimi daha vardır. Bir gün ansızın Ethem, Mustafa Kemal’in hasta olarak istirahat ettiği istasyondaki köşküne baskın yapar gibi gelir ve bir takım zor isteklerini sıralar ve sorun çıkarmadan köşkü terk eder. Tekçe ve Kılıç Ali’nin anlattıklarına göre burada sorun çıkarmadan gitmesinde dışarıdaki nöbetçilerin kalabalık ve hazırlıklı görünmeleri neden olmuştur. Tüm bu gelişmelerden sonra Mustafa Kemal ve arkadaşları Ethem’i etkisiz hale getirmeye karar verirler. Bu yüzden Ethem’i destekleyenler devre dışı bırakılırken, ondan nefret edenler de önemli görevlere getirilmiştir. İlk olarak Ethem ile birlikte hareket edeceğine inanılan ve kendisi de Çerkez olan Ali Fuat Paşa bölgedeki görevinden alınarak Moskova’ya büyükelçi olarak gönderildi. Önemli görevlere getirilenler ise Ethem’den nefret eden Albay Refet ve hem Ethem’le hem de Ethem’in ağabeyi Tevfik Bey ile sorun yaşayan İsmet Bey’dir. Aslında İsmet ile Çerkez Ethem’in anlaşmazlıkları Bolu-Düzce isyanları zamanına dayanmaktadır. Bolu-Düzce isyanları sırasında isyana adı karışan ve Ethem’in asılacaklar listesine giren Sefer ve Abdul Vahap Efendileri İsmet Paşa ve Mustafa Kemal Paşa affederler. Affetme sebebi de isyancıların elindeki Hüsrev Bey’i onların kurtarmasıdır. Buna bozulan Ethem Düzce’ye tekrar dönerek bunları İsmet Paşa ve Mustafa Kemal Paşa’ya

rağmen asar. Bu durum İsmet Paşa'da Ethem'e karşı husumete neden olmuştur (Şener, 1994: 56-59).

Çerkez Ethem'i etkisizleştirme sürecinin bahanesi düzenli orduya geçiştir. Bütün silahlı güçlerin düzenli ordu yönetiminde toplanması sürecinde Albay İsmet Batı Cephesi Komutanlığı'na, Albay Refet Güney-Batı Cephesi Komutanlığı'na getirildi. Kuva-yı Seyyare Komutanı Çerkez Ethem de Batı Cephesi Komutanlığı'na bağlandı. Fakat Çerkez Ethem buna razı olmadı. Çerkez Ethem kuvvetleri ile düzenli ordu birlikleri arasında sürüp gidecek olan bir sürtüşme başlamıştı ve ilerleyen dönemde bu çatışma noktasına geldi.

Anlaşmazlığın arkasında görünen neden Batı Cephesi Komutanlığı'nın kurulup, Refet ve İsmet Beyler'in kumandan olarak getirilmesidir. Fakat gerçek neden Çerkez Ethem'in darbe yapması ihtimaline karşı cepheyi güçlü tutmaktır. Bu durumu Çerkez Ethem ve kardeşleri bir türlü sindirememekte ve kendi varlıklarını ve güçlerini göstermek için düzenli orduya karşı cephe almaktadırlar. Nihayetinde İsmet Bey ile Çerkez Ethem arasındaki beklenen anlaşmazlıklar çıktı ve bu durum iki taraf arasında güvensizliğe yol açtı. Tam bu sırada Çerkez Ethem'in, diğer bir Kuva-yı Milliye Komutanı Demirci Efe ile haberleştiği duyulunca şüphesi tamamen arttı. Bunun üzerine Güney-Batı Cephesi Komutanı Refet Bey, hızla Dinar yakınlarındaki Demirci Mehmet Efe'nin üzerine yürüdü ve baskın hareketi ile müfrezesini dağıttı. Ethem ile İsmet arasında yazışmalarla devam eden muhaberele İsmet'in "bu son selamım olsun" ile başlayan ve "teslim ol" çağrısı ile biten son mektupla noktalanmıştı. Mustafa Kemal son bir hamleyle Ethem'i Eskişehir'e çağırdı: fakat Ethem bunun bir suikast girişimi olacağından şüphelenip ortadan kayboldu. Aslında haklıydı da. O gün trende Topal Osman da vardı. Kılıç Ali'nin anlattığına göre, Ethem'i ortadan kaldıracaklarını yakın arkadaşlarına ve ona söylemişti. Daha sonra Kütahya'ya bir parlamento heyeti gönderildiyse de Ethem'den olumlu yanıt alamadılar (Şener, 1994: 93-94).

Meclis son çare olarak Batı cephesi ile Kuvva-yı Seyyare arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak amacıyla içinde Çerkez Ethem'in kardeşi Reşit Bey'in de bulunduğu bir heyeti, Kütahya'ya gönderdi. Çerkez Ethem ve kardeşleri bütün uzlaşma girişimlerini sonuçsuz bırakmışlardır. Bu durum karşısında Çerkez Ethem, 29 Aralık 1920'de karşısındaki Yunan komutanı ile yaptığı dört günlük anlaşma sonucunda, emrindeki kuvvetlerle Kütahya'ya gelmiş olan İsmet Bey'in üzerine yürüdü. Bunu fırsat bilen Yunanlılar da Uşak ve Bursa Cephelerinde taarruza geçtiler. Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü birliklerini topladı, Çerkez Ethem'in karşısına da Güney-Batı Cephesi Komutanı Refet Bey çıktı. Büyük bir

şiddetle 24 saat kadar süren I. İnönü Savaşı sonucunda Türk askeri birlikleri geri çekilmekle beraber, Yunan Ordusu’nu da geri çekilmeye mecbur kaldı. Çerkez Ethem de Refet Bey’in atlı birlikleri karşısında Gördes’e kadar geri çekildi ve daha önceden Yunanlılara sığınmış olan mebusluktan atılma kardeşi Reşit’in aracılığı ile Yunanlılara sığınma imkanı aradı. Yenilgiyi kabul ederek emrindeki milli müfrezeleri de serbest bıraktı. Çete üyelerine “ya Ankara’ya ya da kendisiyle Yunanlılara teslim olmaları” için tercih yapmalarını istedi. 25 Ocak 1921’de Yunanlılara sığındı (Şener, 1994: 94-96). Çerkez Ethem ve kardeşleri Yunanlılara sığındıktan sonra Türkiye’de kalan aileleri önce Kayseri’ye sürüldü. Daha sonra ailelerin ülkeyi terk etmelerine izin verildi.

3.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

Cumhuriyetin kuruluşundan 1946 yılına kadar iki defa çok partili rejime geçiş denemesi yapılmış (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka); fakat bir türlü bu geçiş süreci başarılamamıştı. Nihayetinde 22 yıl sonra tek parti rejimine son verilmiş ve bir daha geriye dönmek üzere çok partili rejime geçiş yapılmıştır. 1945 Milli Şef İnönü Kurtuluş Savaşı’ndaki başarıların ardından, ülkenin mutlu geleceği için, yeni bir başarı daha kazanıp çok partili rejime geçişi sağlamıştır. Türkiye’de bu geçiş, demokrasi kavramıyla yeni tanışan halk ve siyasetçiler için bir takım demokrasi hastalıklarını da beraberinde getirmiş ve 1950-1960 yılları arasında ülke yönetimini ele geçiren Demokrat Parti iktidarı bu hastalıklara yakalanmış ancak bedelini ağır ödemiştir.

Yakın tarihimizde demokrasi, birçok kez askeri darbeler tarafından kesintiye uğramıştır. Fakat bu ihtilallerden en kanlı geçeni ise “1960 İhtilali” olmuştur. Bu ihtilal hakkında herkesin değişik görüşleri olabilir; ancak ihtilalin tartışmasız tek kabul edilemeyecek yönü siyasi idamlardır. Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki bu ilk askeri müdahalenin meydana gelmesinde ekonomik ve siyasal temeldeki sebeplerin yanında dönemin konjonktürünün de önemli olduğu bir gerçektir. Bu yüzden 27 Mayıs 1960 darbesinin anlaşılması için dönemin, başka bir ifadeyle çok partili hayata geçiş sürecinin anlaşılması önemlidir.

3.2.1. Tek Partiden Çok Partili Demokrasiye Geçiş Süreci

Türk siyasal hayatının en eski tartışmalarından biri, Türk demokrasisinin geldiği derinliktir. Toplumların yaşam biçimleri ve uygulamaları, farklı yaşam deneyimleri ve birikimleri nedeniyle farklılıklar gösterebilir. Bazı toplumlar uzun süren mücadelelerle toplumun

talepleri doğrultusunda çok partili bir sisteme geçtiyse de bazı uluslara göre daha kısa sürede uluslararası konjonktür sayesinde demokrasiye geçmiştir. Bu bölümde, Türkiye'nin çok partili sistemine geçiş sürecinde dış nedenler ve iç nedenler incelenmiştir.

3.2.1.1. Çok Partili Hayata Geçişin İç Nedenleri

İkinci Dünya Savaşı, Ren bölgesinin işgali ile Versay Anlaşması'nı ihlal eden Alman birlikleri tarafından başlatıldı. Birçok insan savaşın birkaç ay içinde biteceğini tahmin ediyordu. Beklentilerin aksine, savaş altı yıl sürdü. Diğer ülkeler gibi, bu uzun ve yaygın savaş Türkiye'yi ve ekonomisini, toplumunu ve politikasını etkiledi. II. Dünya Savaşı devam ettiği sürece ekonomik olarak tatminsiz gruplar artmıştır. Bu grupların ana araçları politik ve ekonomik taleplerdi. Bu taleplerin artmasıyla, muhalif isimler görünür olmaya ve örgütlenmeye başladı. Örgütlü muhalefet, ekonomik meseleleri ve halkın zayıf ekonomik koşullarını dile getirirken, özellikle özgür ve adil seçimler konusunda ısrarcıydı. Ama aslında, bu dönemin iç dinamikleri geçmişten bağımsız değildi (Köker, 2016: 32).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, devlet ekonomik altyapı eksikliğinden muzdaripti. Tarım ürünlerinin ulusal pazarlara ulaştırılması için yeterli yol bulunmamaktadır. Yolların yerine, demiryollarının üreticilerin çoğunluğunu rahatsız etmesini sağlamak, çünkü ürünlerini kapitalist merkezlerle birleştirmeyi istiyorlardı. 8 Mayıs 1931'de, CHP'nin 3. Kongresi devletin resmi sorumlusu olarak “devletçi liberalizmi” kabul etti. Devletçi liberalizmin ekonomi politikaları İnönü ve çevresi tarafından uygulandığında, Celal Bayar devletçi politikaları eleştirdi ve özel sektör için bazı ayrıcalıkları savundu. Bu tartışmalar altında Bayar, 1932'de Mustafa Kemal tarafından Ekonomi Bakanı olarak atandı.

Celal Bayar, Başbakan İnönü'nün ekonomi politikasını sürekli eleştirdi. 1932'den 1937'ye kadar Ekonomi Bakanı (Bayar) ile Başbakan (İnönü) arasında birçok anlaşmazlık ortaya çıktı. Ancak, çoğu zaman, Atatürk, Celal Bayar'ı desteklemiş ve Bayar adına pek çok sorun çözülmüştür. Atatürk tarafından bu tür müdahaleler bile çok sık ve doğrudan olmuş, anlaşmazlıklar Atatürk ile İnönü arasında açık bir anlaşmazlığa dönüşmüştür. Sonunda İsmet İnönü görevden alındı ve onun yerine 1937'de Başbakanlığa Celal Bayar atandı. Atatürk ve Bayar'ın ekonomi görüşleri benzer ve pragmatikti. Bu benzerlikten ötürü Atatürk, Bayar'ın ekonomi görüşlerini desteklemiştir (Köker, 2016: 32).

Bayar, devletin çıkarının kişisel çıkarlardan daha önemli olduğunu ifade etmesine rağmen, devletin ekonomi politikasını özel sektöre öncelik vermek olarak gerçekleştirmesi

gerektiğinin altını çizmiştir. İnönü ve Bayar'ın ekonomi görüşleri arasındaki bu mücadeleden İsmet İnönü, 1923'ten beri kontrolünde olan CHP Başkan Yardımcılığı görevini kaybetti. İnönü, Mustafa Kemal'in Bayar'ın görüşlerine verdiği desteğin ve “Atatürk'ün Türkiye'de liberal ekonomi politikalarını hayatının sonuna kadar destekleyeceğinin” farkındaydı. Celal Bayar, Atatürk'ün liberal politikalara verdiği desteğin de farkındaydı ve “Atatürk'ün dar bir devletçilikten uzaklaştığını, ancak İsmet Paşa'nın dar bir devletçiliğe sıkıştığını iddia etti”. Gerçekten de Atatürk ve diğer yöneticiler “devletçi liberalizm” kavramını ayrıntılı olarak tarif etmemişlerdir. Bu nedenle “devletçi liberalizm” CHP yöneticilerinin akıllarında farklı anlamları vardı. 11 Kasım 1938'de İnönü cumhurbaşkanı olduğunda Bayar'ı başbakan olarak atadı. Bayar, ekonomik bürokraside önemli değişiklikler yapmasa da hükümetin özel girişimcileri ve özel sanayi yatırımlarını destekleyeceğini açıkladı. İnönü yaklaşık iki ay sonra, Bayar kabinesinin ekonomi bakanı Şükrü Kesebir'i görevden aldı. Bu müdahale gibi, İnönü sık sık Bayar ve hükümetine müdahale etti. Bayar, bu durumdan oldukça rahatsız oldu ve üç ay sonra, hükümetten istifa etmek zorunda kaldı (Köker, 2016: 32).

Esas sorun, Bayar'ın liberal ekonomi politikasının ve dolayısıyla Cumhurbaşkanı'nın, Türk ekonomisini kontrol eden liberal ekonomi politikalarını istememesiydi. Bayar ve İnönü arasındaki bir başka fark, resmi konuşmaları sırasında “Atatürk” ün bir referans olarak kullanılmasıydı. Bayar'ın 1939-1950 yılları arasında yaptığı konuşmalar ve İnönü'nün aynı dönemde TBMM'nin açılış konuşmaları üzerine odaklandığımızda, Bayar'ın Atatürk hakkında sıkça söz etmesine rağmen, İnönü'den hiç bahsetmediği görülmektedir. Sonuç olarak, Bayar'ın ekonomi politikası görüşleri, Atatürk'ün görüşlerine İnönü'nün görüşlerinden daha yakındı. Bana göre, İnönü ile Bayar arasındaki ekonomik politikalar hakkındaki görüş ayrılıkları, onları savaş sonrası dönemde siyasi mücadelenin temel sorunu haline getirdi. Ekonomik model ve yönetim hakkındaki tüm bu argümanlar, CHP içinde bir ayrılık getirdi ve 1945'ten sonra demokrasiye geçiş için bir iç dinamik oluşturdu (Akıncı, 2014: 55-72)

Her ne kadar cumhuriyetçi yöneticiler çok partili bir sistemi düşünseler de ana korkuları cumhuriyetçi reformların sona ermesiydi. Yöneticilerin tereddütleri 23 yıl sürdü ve tek parti döneminde halk üzerindeki baskıların kademeli olarak artmasıyla sonuçlandı. Muhalefet ya da reformların sona erdirilmesi korkusuyla ilgili bu tereddüt, cumhuriyetçi yöneticileri çoğunlukla otoriter hale getirdi. Zaman zaman, yöneticiler 20. yüzyılın ilk yarısında rejimi yumuşatmaya çalıştılar. Ülkenin hem iç hem de dış politik görünümünü biliyorlardı. Örneğin 1930 Nisan'ında Mustafa Kemal, “... Bir parlamentomuz olsa da hem iç hem de dışarda

diktatör bir rejim olarak görünüyörüz... Ancak, despotizmi millete miras olarak bırakmak istemiyörüm” demiştir (Akıncı, 2014: 55-72)

Türkiye'deki bu tür iç dinamikler mecliste ciddi bir muhalefet yaratılmasına katkıda bulundu ve nihayetinde, muhalefet temsilcileri halktan yeterli destek buldular. İnönü tartışmasız Atatürk sonrası dönemin en önemli kişisiydi. Ancak İnönü, iç ekonomik dönüşümlerin ve onların politik yansımalarının farkında değildi. Bürokrasi ve burjuvazi arasındaki erteleme koalisyonu, İnönü ve CHP iktidarı için çok tehlikeli hale gelmişti. Seçim anketi yapmak için yeterli tecrübeye sahip olmadıklarından, Cumhuriyetçiler bu dağılmanın yeterince farkında değildi. İnönü'nün ve diğer cumhuriyetçi yöneticilerin iç meselelerle ilgili temel rahatsızlıkları yasadışı kârlardan ve bazı grupların gelirlerinden kaynaklandı. Ancak, bu tür gruplar, CHP'nin politikasının katkısı ile savaş sırasında karlarını artırma şansını buldular. Ekonomik açıdan tatminsiz kitleler CHP hükümetlerine karşı ayaklanmadı. Böylece İnönü, iktidarını kaybettiğini fark etmedi. İsteddiği zaman demokrasiyi getirebileceğini ya da kaldıracılabileceğine inanıyordu. İnönü'nün, “demokrasi rejimi rahatsız ederse, demokrasi girişimi için bir süre mola verebiliriz” uyarısında bulunduğunu ve kendi düşüncelerini açıkladığını akılda tutmalıyız.

Bunun yanında Türkiye’de üreticiler ve pazar arasında yeterince yol ve ticaret bağlantısı bulunmadığından, pazar için yerli üretim ilkel olarak kalmıştır. Böylelikle, Türk ekonomisi ağırlıklı olarak II. Dünya Savaşı'na kadar ithal ürünlere bağımlıydı. Bu nedenle, savaş sırasında neredeyse tüm ürünler için bir kıtlık vardı. Bazı kurnaz tüccarlar stok yapmaya başladı. Böylece fiyatlar katlanmış ve ülkedeki kara borsa hızla yayılmıştır. Stoklama ve karaborsa, kısa sürede para kazanmanın kolay yolları haline geldi. Yöneticiler bu durumdan oldukça rahatsızdı. Bu nedenle ekonomiye sıkı bir kontrol koymayı hedeflediler. Fakat bu sefer, bu kontroller Türk toplumunda huzursuzluğu artırdı Osmanlı İmparatorluğu büyük miktarda köylülüğü Türkiye'ye miras almıştı ve 1927 Sayımı sonuçlarına göre okur-yazar nüfusun oranı%11 idi. Bu en büyük sosyal grubun oranı neredeyse 1945 yılına kadar değişmedi. Gerçekten de toplam nüfusun%83'ü, 1945'te 40.000'den fazla köyde yaşayan köylüydü (Karpas, 2012: 42-44).

3.2.1.2. Çok Partili Hayata Geçişin Dış Nedenleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin tek parti dönemi 1923'te ülkenin kurulması ile başladı ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1923 ve 1945 yılları arasında tek parti oldu. 1946'da ilk çok

partili seçimlerini kazandıktan sonra, Cumhuriyet Halk Partisi 1950 seçimlerinde çoğunluğu Demokrat Parti'ye kaptırdı. 1930 yılında, Serbest Cumhuriyet Partisi kuruldu fakat kurucusu tarafından tekrar kapatıldı. Tek parti döneminde, Mustafa Kemal Atatürk defalarca muhalefet partilerinin çok partili demokrasiye geçişte önemli olduğunu vurguladı ve bu amaçla Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı bir muhalefetin olmasını istedi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 1924'te Kazım Karabekir tarafından da kurulmuştu, ancak üyelerinin 1925'te Şeyh Said İsyanı'na katılmasından sonra yasaklanmıştı. Cumhurbaşkanlığı döneminde çok partili sistemin kurulması konusunda çaba harcamasına rağmen bu ancak Atatürk'ün 1938 yılında ölümünden sonra mümkün olabilmektedir (Haytoğlu, 1997: 48-56).

Bazı ülkelerin demokratikleşmesi, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası gelişmelerden derinden etkilenmiştir. Savaş ekonomisi, savaş sonrası dönem için yeni koşullar yaratmıştı. Bazı piyasalar ABD'de olduğu gibi gelişirken, diğer bazı ekonomilerin pazarları, çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi çökmüştü. Bu dönemde, kuruluşundan otuz yıl sonra, Türkiye'nin ekonomik yapısı ise hala zayıftı. Bu nedenle, belki diğer Avrupa ülkelerinden daha fazla, Türkiye'nin acil ekonomik yardıma ihtiyacı vardı. Güvenlik endişelerinden dolayı batıdan askeri yardım istemiş ve bu nedenle Türk siyaseti daha duyarlı hale gelmiş ve yabancı etkilere maruz kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD, savaş sanayi üretimini %170 oranında artırdı. Savaş bittiğinde, ABD'deki sanayi sektörünün yavaşlaması nedeniyle ciddi bir işsizlik hızla artmıştı. Savaşın bitiminden önce, ABD hükümeti yüksek ihracat oranlarını korumak için yeni bir yol bulmaya çalışıyordu. Güçlü ekonomi ve mali koşullara sahip olması nedeniyle, ABD Başkanı Roosevelt 44 devletle ile Bretton Woods Konferansı'nı imzaladı. Bu devletler 22 Temmuz 1944'teki konferans kararlarını onayladı ve anlaşmaya göre, iki kurum kuruldu; IMF (Uluslararası Para Fonu) ve IBRD (Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası). Batı kapitalist dünyanın yeni düzenine üye olabilmek için Türkiye tarafsız konumunu terk etmek zorunda kaldı. Hatta Türkiye, Almanya ve Japonya'ya karşı 25 Nisan 1945'te San Francisco Konferansı'na katılma isteğini ilan etti. İki ay sonra, Birleşmiş Milletlerin (BM) 26 Haziran 1945'te imzaladığı anayasa ile Türkiye yeni Birleşmiş Milletler 'in 51 üyesinden biri olarak tanındı. Şimdi yabancı devletlerle ekonomik ilişkilerin sadece ikili anlaşmalar ile düzenlenmesi imkânsızdı (Şahin ve Tunç, 2015: 1-2).

Türk hükümetinin 6 Eylül 1948'de yeni uluslararası ekonomik yapıya yaptığı ilk ekonomik düzenleme ile devalüasyon yaptı. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türkiye'nin siyasetini etkileyen iki ana dış dinamik ortaya çıkmıştır. İlk olarak, savaşın hemen hemen tüm

kazananları demokratik rejimlere sahipti ve demokratik olmayan rejimlere karşı çıkıyorlardı. Sovyetler bile, 7 Haziran 1945'te Türkiye için daha demokratik ve temsili bir sistem istemişti. İkinci önemli dışsal dinamik, Sovyetlerin genişlemeci ve saldırgan dış politikasıydı. Bu iki ana dinamik, Türkiye'yi demokratik batılı devletlere daha yakın olmaya ve bazı demokratikleşme eylemleri ve batı yanlısı dış politikalar yoluyla destek almaya zorladı. Bu nedenle, Türkiye'nin, San Francisco'daki Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın siyasi düzenini uluslararası siyasal iklime uygun olarak gözden geçirmesini imzalaması sürpriz değildi. Bu iki ana dış dinamiğin yanı sıra, Soğuk Savaş'ın ortaya çıkışı, 1940'ların sonlarında Türk demokratikleşme sürecinin sürekliliğini sağladı (Şahin ve Tunç, 2015: 2-4).

Savaş sonrası koşullar, Sovyetlerin genişlemeci dış politikası gibi yeni uluslararası sorunlar yarattı. Özellikle kabul edilemez Sovyet talepleri ve saldırgan politikası, Türkiye'nin gelecekteki muhtemel Sovyet işgaline karşı batı desteği almasını zorunlu kılmıştır. İkinci Dünya Savaşı birçok güçlü devletin yenilmesi ile sonuçlanırken iki hâkim devlet, ABD ve Sovyetlerin küresel nüfuz sahibinin olduğu ortaya çıktı. Bu güçler Almanya'ya karşı zafer kazandı ve bu yeni pozisyon onlara büyük bir güç ve prestij verdi. Avrupa'daki bu yüksek prestij ve kendine güven sayesinde, Kızıl Ordu Nazi birliklerini takip etti ve hatta Doğu Avrupa ve Balkanlar topraklarına kadar ulaştılar. Sovyetler, etkisini Akdeniz ve Orta Doğu boyunca genişletmek istedi. Bu nedenle İran, Yunanistan ve Türkiye'ye odaklanmıştı (Güler, 2006: 87).

Bu gelişmeler, Türkiye'yi batıdan, özellikle de ABD'den ciddi destek bulmaya itti. Türkiye ile İngiltere arasında savaşın ilk yıllarında müttefiklerin yanı sıra II. Dünya Savaşı'na katılması için Türkiye ile İngiltere arasında başlatılan toplantılar sırasında Numan Menemencioğlu, "Türkiye, savaş sonrası dönemde Sovyetlerin ne yapacağını bilmiyor" dedi. Sovyetlerin Nazilere karşı zaferinin ardından, İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, İngiliz hükümetini Haziran 1944'te bir kabine toplantısında uyardı ve Sovyet'in tavrının hala belirsiz olduğunu ve ne yapacağı belli olmadığını vurguladı. Altı ay sonra, Joseph Stalin 10 Şubat 1945'te Boğazlar sorunu hakkında ilk kez konuştu ve Sovyet talepleri konusunda Türkiye'yi bilgilendirdi (Ekinci, 1997: 12).

Diğer bir dış neden ise soğuk savaşın Türk demokrasisine etkisidir. Atom bombasının kullanılmasından sonra, Türkiye ABD'yi yenilmez devlet olarak kabul etti. Müttefiklerin zaferi, Türkiye'yi demokratik sistemin üstünlüğünün kesin olduğu konusunda ikna etmişti ve bu nedenle en iyi siyasi rejim demokrasiydi. Aynı zamanda, II. Dünya savaşı ABD ve

Sovyetleri karşı konulamaz süper güçler olarak ortaya çıkarttı. 1945'ten beri, uluslararası politikadaki değişiklikler ve özellikle Sovyetlerin saldırgan ve yayılcı dış politikaları Türkiye'yi çok fazla rahatsız ediyordu. Bu karışıklık, Türkiye'nin “denge politikası” nda, savaş sırasında İnönü'nün izlediği klasik dış politikada radikal bir değişime neden oldu. Türkiye'nin politik ve ekonomik destek bulma çabaları, politik rejimini dış dinamiklere daha fazla maruz bırakmıştır (Ekinci, 1997: 12).

3.2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Nedenleri

Türkiye'nin siyasal yaşamı asker-siyaset ilişkileri bakımından incelemeye tabi tutulduğunda öncelikle askeri darbeler üzerine odaklanılmış, ülke yönetiminin ordu tarafından yeniden sivil siyasete bırakılncaya kadar geçen zaman dilimi askeri bir ara rejim süreci olarak değerlendirilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi gibi, emir-komuta zincirine bağlı kalınmadan, pek çok farklı dünya görüşüne mensup, siyasal iktidarı tasfiye etme amacı güden bir ortak zeminde buluşmuş, çoğunluğunu hırslı, ihtiraslı ve idealist orta ve alt kademe subay grubunun öncülüğünde gerçekleşen darbeler; sonrasındaki işleyiş sürecinin devamlılığı açısından ordu içindeki güç merkezlerinin birbirlerine karşı üstünlük mücadelesine girmesiyle birlikte ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır (Toker, 1991: 26).

Dönem açısından bakıldığında 1960 darbesinin önemli uluslararası gelişmelerin yaşandığı bir dönem olduğu görülmektedir. Bunlar arasındaki Güney Kore'de öğrenci olaylarının yaşanması ve hükümetin istifa etmesi ve 14 Temmuz 1958 Irak'ta meydana gelen ve Kral II. Faysal ile başbakanı Nuri Sait Paşa ölümü ile sonuçlanan kanlı askeri darbe en önemli olaylardır. Bu olayların Türkiye'ye yansımaları ise oldukça dikkat çekici olaylar çevresinde gelişmiştir. Uluslararası alanda meydana gelen bu olaylar muhalefet açısından heyecan verici olarak algılanmış ve Kayseri, İstanbul ve Ankara'da bazı olaylar yaşanmıştır. İlerleyen süreçte darbeye zemin hazırlayacak bu olaylar Meclis'te de gerilimin iyice artmasına neden olmuştur.

3.2.2.1. Demokrat Parti'nin Parlamento İç Muhalefeti Sindirme Girişimleri

Demokrat Parti (DP) 1957 genel seçimleri öncesi muhalefeti sindirme girişimlerinde bulunmuştur. Öncelikle 10 Kasım 1956'da Atatürk'ün ölüm yıldönümü törenlerine muhalif parti liderleri davet edilmemiş ve onlar da ayrı bir tören düzenlemişlerdir.

10 Aralık 1956 tarihinde Turhan Feyzioğlu'nun görevden alınması olayında muhalefet, sözlü soru önergesi vermesine rağmen, çoğunluğun verdiği güçle tartışmaya fazla gerek görmeden hemen reddedilmiştir (Nutku, 1979: 318-319). Daha sonra 20 Şubat 1957'deki Meclis bütçe görüşmelerinde iktidarın konuşmaları radyodan yayınlanırken muhalefetin görüşleri yayınlanmamıştır (Kılçık, 1992: 191).

Parlamento içi muhalefete yönelik sindirme girişimleri de mevcuttur. 27 Aralık 1957'de kabul edilen yeni meclis iç tüzüğü ile birlikte milletvekillerinin denetim görevi zorlaştırılmıştır. Sözlü sorular ve soru önergeleri sadece cuma günleri sorulacak ve en fazla bir saat tartışılacaktı. İlgili bakanlar bu sorulara ülkenin genel menfaati dolayısıyla cevap vermeyebileceklerdi. Dokunulmazlığın kaldırılması konusunda Anayasanın 12. ve 27. maddelerine dayanmadan, basit bir suçtan, dokunulmazlığın kaldırılması istenebilecekti. Bunlardan başka, meclisten çıkarma cezası 3 oturumdan 12 oturuma çıkartılmakta, bazı hallerde tüm maaşın kesilmesine kadar varan para cezaları öngörülmekte idi (Eroğul, 1970: 156-157).

3.2.2.2. 1957 Tarihli Seçim Yasası

1954 seçimlerinden sonra DP'ye oy vermeyen Kırşehir cezalandırılmış, il statüsünden ilçe statüsüne dönüştürülmüştü. Haziran 1957'de tekrar Kırşehir'in il yapılabilmesi için yapılan meclis görüşmelerinde Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı'nın eleştirel konuşması, meclise hakaret olarak değerlendirilmiş ve meclise hakaret ettiği gerekçesiyle, dokunulmazlığının kaldırılması için önerge verilmiş ve 24 Haziran 1957'de dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Osman Bölükbaşı Temmuz 1957'de tutuklanarak hapse atılmıştır.

Bu durum yani Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması, DP içindeki muhalefeti harekete geçirmiş ve istifalar gelmiştir. Partinin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü, 6 Eylül 1957 tarihinde, Menderes'i sert bir dille eleştirerek partiden istifa etmiş ve muhalefet saflarına geçmiştir. Köprülü'nün muhalefet saflarına geçmesi üzerine DP telaşlanmış, Köprülü'nün muhalefetle işbirliği yapmasına engel olmak için genel seçimler bir yıl öne alınmıştır. Ayrıca muhalefetin güç birliği yapmasını önlemek için yeni bir seçim yasası çıkartılmıştır. 11 Eylül 1957'de çıkarılan bu yasaya göre partilerin bütün seçim çevrelerinde tam aday listeleri ile seçime katılmaları zorunlu tutuluyor, bir partinin bir başka partiden aday göstermesi yasaklanıyor ve özellikle Köprülü'yü hedef alan bir hükümle, bir partiden

altı ay önce istifa etmiş bir milletvekilinin başka bir partiden aday olması yasaklanıyordu (Schick ve diğ., 1990: 129-130).

3.2.2.3. Demokrat Parti'nin Baskı Politikaları Sonucunda Gelişen Olaylar

3.2.2.3.1. Üniversitelere Karşı Baskı Politikası ve Öğrenci Olayları

1945'ten sonra öğretim kadrosu ve öğrencileriyle birlikte DP'yi destekleyen üniversite, DP'nin antidemokratik tutum ve davranışlarını görünce muhalefete geçmiştir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. İlk sebep Siyasal Bilgiler Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, 1956 ders yılının açılış konuşmasında sarf ettiği sözlerden sonra siyaset yapmakla suçlanmış ve görevden alınmıştır (Birand, 1991: 134).

Dekanın görevden alınmasına karşı protesto büyük olmuş ve Mektebi Mülkiye hocasıyla, öğrencisiyle ayaklanmış. Önce Turan Feyzioğlu'nun meslektaşlarından geldi. Doçent Muammer Aksoy, Aydın Yalçın ve Münci Kapani ve iki asistan (Coşkun Kırca ve Şerif Mardin) üniversiteden istifa etti. Ardından öğrencilerde protesto eylemleri yaparak, dersleri boykot etti.

DP, üniversiteleri sakinleştirmek yerine daha çok baskı altına almanın gerekliliğini savunuyordu. Burada DP'yi böyle bir baskı politikasına yönelten sebep Bağdat'ta gerçekleşen devrimdi. Başbakan Menderes, Iraklıların üniversiteler hakkında gerekli tedbirleri almadığı için bu hale geldiğine inanıyordu. Menderes, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki olayların diğer fakültelere de yayılmak istendiğini, buna karşı sert tedbirlerinin alınacağını söylüyordu. Ayrıca 1946 Tarihli Üniversiteler Kanunu'nun değiştirilmesini de savunuyordu. Menderes, her geçen gün üniversitelere karşı eleştirilerini sertleştirmiştir (Kılçık, 1992: 81-102)

Üniversiteye karşı ikinci baskı unsuru olabilecek görevden alma meselesi Profesör H. Nail Kubalı'nın görevden alınması olmuştur. Prof. Kubalı ve Prof. Velidedeoğlu gibi hukukçular meclis iç tüzüğünde kanunlaşan tadillerin anayasaya aykırı olduğunu düşünüyorlardı (Sarol, 1983: 798). Gazetecilerin Kubalı'ya yeni içtüzük ile ilgili fikirlerini sorması üzerine o da hukuk açısından sakat olduğunu söylemiş ve Feyzioğlu gibi görevden alınmıştır. Görevden alma olaylarından sonra, özellikle öğrenciler, hükümete karşı açıkça cephe almaya başladılar.

Öğrencilerin hükümete karşı cephe almasında 1960 yılındaki Kore Öğrenci Olayları da etkili olmuştur. Kore'de 1960 yılının Nisan ayında meydana gelen öğrenci olaylarına paralel

günlerde (19 Nisan 1960) öğrenciler Kızılay’da CHP binasının önünde toplanarak gösteriler yaptılar: fakat polisin sert müdahalesi ile dağıtıldılar.

DP’nin keskin kılıcı olan Tahkikat Komisyonu’na olağanüstü yetkiler veren Selahiyetler Kanunu’nun çıkmasının hemen ardından da (28 Nisan 1960) İstanbul’da büyük bir öğrenci yürüyüşü olmuştur. Binlerce öğrenci “diktatörlük” ve Menderes aleyhinde sloganlar atarak gösteriler yapmıştır. Polisle öğrenciler çatışmaya girmiş, olaylarda bir öğrenci ölürken kırk öğrenci de yaralanmıştır. Olayların büyümesi üzerine hükümet sıkıyönetim ilan etmiştir. Hükümet İstanbul Üniversitesi’ni tatil etmiş ve gece sokağa çıkma yasağı koymuştur. Ayrıca olaylarla ilgili yayın yasağı da getirilmiştir (Birand, 1991: 169).

Ertesi gün yani 29 Nisan 1960’da Ankara’da Mülkiye (SBF) ve Hukuk Fakülteleri önünde büyük çapta gösteriler düzenlendi ve bu gösteriler Kızılay’da devam etti. Bu günden sonra hemen hemen her gün Kızılay’da gösteriler olmuş, polis ne kadar sert davransa da olaylara engel olamamıştır. Hükümet gerginliği düşürmek yerine daha da sertleşme politikası gütmüştür. DP, 2 Mayıs 1960 günü grup toplantısında, olaylarla ilgisi bulunan profesörler ve gerekirse de rektörlerin tutuklanacağını, Mülkiye Mektebi’nin kapatılmasıyla ilgili bir kanun teklifi hazırlanacağını, Mülkiye Mektebi kapatıldıktan sonra talebelerin nakledilebilmesi için Konya’da bir Hukuk Fakültesi açılacağını ilan ediyordu (Kılçık, 1992: 274-275).

3.2.2.4. Basına Karşı Baskı Politikası

Basına karşı çok da hoşgörü ile yaklaşmayan DP, “Neşir Yoluyla ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürumlar Hakkında Kanun ”un adı ve kimi maddeleri değiştirilip daha da ağırlaştırıldıktan sonra “Neşir Yoluyla ve ya Radyo yahut Toplantılarla İşlenen Bazı Cürumlar Hakkında Kanun”u yürürlüğe koydu. Bu kanun ile basın daha önce daraltılan hareket ve tenkit alanı biraz daha sınırlandırılarak, keyfi idare ve baskıcı politikalar da ise artık iyice aşırıya kaçılmıştır. Özellikle eski kanun da yer alan suç unsurları biraz daha genişletilmiş, cezalar biraz daha ağırlaştırılmıştır. Nihayetinde bu kanuna dayanılarak 1955-1960 döneminde 867 gazetecinin hüküm giymesıyla sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır. Muhafız basın ve yöneticileri üzerinde, siyasi ve mali baskı kurulmuştur. Basına karşı getirilen engellemeler hükümet karşısında basını zayıf duruma düşürmüştür. Artık hükümeti denetleyen, ondan hesap soran basın gitmiş, onun yerine itaatkâr, boynunu büken bir basın gelmiştir. Bu basın için bu dönemde kullanılan popüler tabir “Besleme Basın”

olmuştur . Daha açık bir ifadeyle, hükümet açıkça muhalif basını dışlamış yandaş basını beslemiştir. Bu dönemde yapılan düzenlemelerle resmi ilanların dağıtımında hükümet belirleyici hale gelmiştir. Bu düzenlemeler sonucu iktidar yanlısı basına resmi ilanlar aktarılırken, muhalif basına ilan gelirlerinden pay hiç verilmemiştir. Bu uygulamalar basın ve düşünce hürriyeti yanında serbest ve rekabetçi ekonomi, girişimcilik ilkesine de vurulan ağır bir darbe olmuştur (Koloğlu, 1992: 68-69).

3.2.2.5. Sendika ve Konfederasyonlara Karşı Baskı Politikaları

Demokrat Parti'nin baskıcı ve tahammülsüz politikalarından payını alan bir diğer kesimde sendikalar ve işçi birlikleri olmuştur. 1957 yılı Nisan ayı sonunda, DP iktidarı, işçi birliklerine karşı tedbirler almaya başladı. 5018 Sayılı Sendikalar Kanunu'na dayanarak, birliklerin teşekkül tarzının yasal olmadığı iddiasıyla kapatmaya başladı. 20 Nisan 1957'de İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve İstanbul, Çukurova, Sakarya ve Ankara İşçi Sendikaları kapatıldı (Eroğlu, 1970: 137).

3.2.2.6. Yargı Mensuplarına Baskı Politikası

DP'nin emeklilik yaşının 30'dan 25 yıla indirmesinin ardından kamu kesiminde zorunlu emekliye ayırma süreci bir çark gibi işlemiştir. Bu çarkın dişlilerine yargı mensupları da kapılmışlardır. Çünkü bu kanun kapsamına yargıçlar da girmiştir. Mayıs ve Haziran 1956'da üst mahkeme hakimlerinin emekliliği olayı gerçekleşmiştir. Açıkçası zorunlu emekli edilenler DP'ye pek de sempati ile bakmayan yargı mensuplarıdır. Artık hâkimler hükümet politikalarından etkilenir olmuşlar ve hükümet lehinde karar vermek zorunda kalmışlardır. Bunda bu kanun etkisinin yanında hâkim teminatının olmayışı da etkili olmuştur. Hâkim teminatının olmayışı yargı bağımsızlığını fiilen ortadan kaldırmıştır (Tunçay, 1995: 183).

3.2.2.7. Baskı Politikalarında Son Aşama: Tahkikat Komisyonu

18 Nisan 1960 günü DP, muhalefeti tamamen ortadan kaldırmak için Tahkikat Komisyonu kurulması ve komisyonun acilen muhalefete karşı soruşturma açmasını içeren yasayı Meclisten geçirdi. Tamamı DP'lilerden oluşan ve 15 kişiden ibaret Tahkikat Komisyon ilk iş olarak, Siyasi partilerin tüm etkinlikleri yasakladı. Sonra Tahkikat Komisyonunun etkinlikleri ile ilgili yayınları yasakladı. Yasaklar yüzünden İsmet İnönü'nün aleyhte yaptığı

konuşmalar o günlerde basına yansımada. İnönü, Tahkikat Komisyonu ve hükümet aleyhinde mecliste iki defa konuşma yaptı. İnönü konuşmasında, kendilerinin ihtilalden gelip demokrasiye geçtiklerini, ihtilâl yapmalarının imkansız olduğunu ve kurulacak komisyonun doğru olmadığını , TBMM'nin üstünde bir baskı düzeni getireceğini, bu durumun kendileri dışında bir ihtilale yol açacağını söyledi (Toker, 1990: 341; Eroğul, 1970: 174).

Nihayetinde DP'nin baskı politikalarında aşırıya kaçması ve diktatörce tutum sergilemesi sonucu 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne giden sürece ulaşılmıştır.

3.2.3. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin Gerçekleşme Süreci

1959 ve 1960 yıllarında askeriye içerisinde darbe hazırlıkları hızla devam ediyordu. Meclis'te muhalefete soruşturma açılmış ve Demokrat Parti tarafından bir soruşturma komisyonu kurulmuştu (Belge, 2012: 626). Bu olaylar sırasında darbe yapılacağı konusunda birçok haber ve bilgi Adnan Menderes'e ulaşıyordu. Ancak Menderes darbeye ihtimal vermiyordu. Bunun nedeni ise Menderes'in Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdel Hun Paşa'ya güvenmesiydi. Ancak bu güveni boşa çıktı ve menfur darbe gerçekleşmiştir (Gürsoy, 2012: 8).

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında ordu içerisinde ülke yönetiminde -belli bir müddeti içerse de- söz sahibi olmak isteyen iki temel yapılanma dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi darbeyi gerçekleştiren ve ideolojik yönden homojen bir yapıya sahip olmayan subayların oluşturduğu Milli Birlik Komitesi olup, müdahale sonrası ilk bir yıl içerisinde fiktisel anlaşmazlıklar yüzünden kendi içinde bir tasfiyeye gittikten sonra yeni devlete dair bir takım temel düzenlemelere öncülük eden bir profil sergilemiştir. Silahlı kuvvetler personeli ve üniversiteler bünyesinde girişilmesi planlanan revizyon, yeni anayasa yapımı ve yönetimin olabildiğince kısa bir süre içerisinde düzenlenecek seçimler aracılığıyla sivil idareye teslim edilmesi düşüncesi komitenin genel eğilimini sunan unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır. Milli Birlik Komitesi'ne rakip olarak değerlendirilebilecek ve ordu içerisinde çok kapsamlı bir örgütlenmeye giderek özellikle Yassıada Yargılamalarıyla ilk güçlü mesajını veren yapılanma ise Silahlı Kuvvetler Birliği olmuştur (Toker, 1991: 26).

1923'ten 1939'a kadar göreceli olarak ihmal edilen ordu, II. Dünya Savaşı sırasında hızlı bir genişleme geçirdi ve savaştan sonra ABD'li danışmanların yardımıyla yoğun biçimde modernleştirildi. Birçok subay DP'nin seküler, ilerici, Kemalist devletin ilkelerini tehdit ettiğinden korkuyordu. Bazı genç subaylar orduyu birlik ve reformun doğrudan aracı olarak

gördüler. Kara Kuvvetleri Komutanı General Cemal Gürsel 3 Mayıs 1960 tarihinde siyasi reform talebinde bulundu ve talepleri reddedildiğinde istifa etti. 27 Mayıs'ta ordu İstanbul ve Ankara'daki subaylar ve askeri öğrenciler tarafından neredeyse kansız bir darbe gerçekleştirildi. Cemal Gürsel ile 38 üyeli Ulusal Birlik Komitesi kurdu ve Demokrat Parti liderleri hapsedildi (Toker, 1991:26).

En başından itibaren darbeyi gerçekleştiren subaylar arasında net bir bölünme vardı. Ağırlıklı olarak genç subaylardan oluşan bir grup, ulusal birliği yeniden kurmak ve büyük sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştirmek için uzun süre boyunca iktidarı korumanın gerekli olacağına inanıyordu. Bu grup hem milliyetçi hem de İslamcı bir politikayı destekleyenleri ve hızlandırılmış laikleşmeyi destekleyenleri içeriyordu. Üst düzey subayların çoğunu içeren başka bir grup, ordunun siyasetten mümkün olan en kısa sürede geri çekilmesini istedi. 1960 yılının Kasım ayında, anlaşmazlık ikinci grup lehine kararlaştırıldı ve ilk grubun 14 üyesi komiteden atıldı ve sürgüne gönderildi (Kayalı, 1994: 48).

Ulusal Birlik Komitesi'nin ana çalışması, DP'yi yok etmek ve yeni bir anayasa hazırlamaktı. Büyük çaplı arındırmalar gerçekleşti. 260 generalin 235'i de dâhil olmak üzere 5.000 subay görevden alındı ve emekli edildi. 147 üniversite hocası atıldı ve 55 varlıklı toprak sahibi Doğu Anadolu'dan kovuldu; topraklarına el konuldu. DP, 1960 yılının eylül ayında lağvedildi ve birçok Demokrat, yolsuzluk, anayasaya aykırılık ve yüksek ihanet suçlamalarından ötürü Boğaz'daki küçük bir adada (Yassıada) yargılandı. Menderes de dâhil olmak üzere üç eski bakan idam edildi. Bayar'ın da aralarında bulunduğu 12 kişi ölüm cezası ve ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı (Kayalı, 1994: 49).

Darbenin yaşanmasında önemli diğer bir neden ekonomik nedenler olmuştur. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle askerlerin ekonomik durumları oldukça kötüleşmişti ve buna karşı tepki gösteren ordu mensupları yeni kurulan Demokrat Parti'ye destek vermişlerdir. 1950 seçimleri sonrası Demokrat Parti iktidarı, harekete geçerek muhalefete yakın olan yüksek rütbeli subayları tasfiye etti. Bunun yanında ABD ve SSCB ekseninde meydana gelen soğuk savaş nedeniyle NATO ittifakı ülkelere Truman Doktrini" ve "Marshall Planı" altında yardımlar yapılmıştı. Ancak Türkiye ekonomisi açısından bu yardımlar yeterli olmadı ve ekonomik kriz baş göstermeye başladı. Yaşanan bu kriz halkın birçok kesiminde ve ordu içerisinde tepkilerin yükselmesine neden oldu.

Bununla beraber Demokrat Parti'nin meclisteki sayısal üstünlüğü muhalefete karşı sert davranışların yaşanmasına kapı araladı. Muhalefet partilerin seçim kazanma şanslarının çok düşük olması da ordu içerisinde huzursuzlukların yaşanmasına neden oldu ve darbe girişimi için birçok gizli grupların oluşmasını sağladı. Toplumun birçok kesimi, ordu göreve çağrılarını yaparak gösteriler düzenlemeye başladı. Ekonomik anlamda zor günler yaşayan hükümet ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Ancak beklenen yardımı alamadı. Menderes bunun üzerine Rusya'ya yönelik yakın ilişkiler kurmaya başladı. Bu yakınlaşma ABD ve NATO üyesi ülkelerde rahatsızlıklara yol açtı. Bu dış nedenler de darbenin gerçekleşmesinde önemli bir paya sahip oldu.

3.2.4. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Sonuçları

27 Mayıs'ın sonuçları açısından en önemli olay anayasa çalışmalarıdır. Yeni anayasa çalışmaları, darbeden hemen sonra, bir taslak hazırlamak için beş hukuk profesöründen oluşan bir komite görevlendirilmesi ile başladı. Bu belge, 18 Ekim'de Ulusal Birlik Komitesi'ne sunuldu. Bu komite, anayasanın yeniden düzenlenmesi için ikinci bir komite atadı. Yeni taslak, Ocak 1961'de toplanan Kurucu Meclis'e sunuldu. Anayasa Mayıs ayında tamamlandı ve Temmuz ayında seçmenlerin yüzde 61'i ile referandumda onaylandı. Yeni anayasa Senato ve Millet Meclisi'nden oluşan iki odalı bir meclis kurdu. Orantılı temsil için ayrı bir seçim yasası yapıldı. Başkan, Senato ve Ulusal Meclis tarafından birlikte seçilecekti. Anayasada ayrıca Anayasa Mahkemesi ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasını öneriyordu. İlk seçimler Ekim 1961'de gerçekleştirildi. Ordu, daha sonra Ulusal Siyasi Komite üyeleri Senato'nun yaşam üyeleri olarak bir miktar etkide bulunmasına rağmen, doğrudan siyasi katılımdan çekildi (Kayalı, 1994: 48-50).

Ekim 1961'de hiçbir parti tek başına iktidarı elde edecek çoğunluğu kazanmadı. CHP oyların yüzde 38'ini ve 450 sandalyenin 173'ünü kazandı. Emekli General Ragıp Gümüşpala liderliğindeki yeni kurulan Adalet Partisi yüzde 35 ve 158 sandalye aldı. Kalan sandalyeleri ise 54 sandalye alan Cumhuriyetçi Köylüler Halk Partisi ve 65 oy kazanan liberal Yeni Türkiye Partisi aldı. Sonuçlar eski DP'nin kalıcılığını gösteriyordu. Oyları üç küçük partiye bölündü, çoğunluk da Meclisin en büyük partisi olan AP'ye gidiyordu. CHP, 1957 seçimindeki oylamanın tamamını elinde tutamadı ve ordu darbesiyle özdeşleşti.

Yeni Büyük Millet Meclisi, Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı olarak seçti. CHP lideri İnönü, AP ile bir koalisyon hükümeti kurdu; ancak koalisyon, 1962 Haziran'ına kadar hapsedilen

Demokratlar için bir af sorusu konusunda tartışmalı bir durumdaydı. CHP, daha sonra iki küçük partiyle bir koalisyon kurdu. Bu, eski Demokrat seçmenlerin AP'ye dönme eğilimini hızlandırdı (Kayalı, 1994: 50-52).

1963 yerel seçimlerinde, AP iki küçük partiye karşı kapsamlı kazançlar elde etti. Bu, koalisyonun dağılmasına neden oldu ve AP bir hükümet kuramadığı için İnönü sadece kendi partisinden bir azınlık hükümeti kurdu. CHP hükümeti, Şubat 1965'te bütçede bir yenilgiden sonra istifa etti ve yerini bağımsız Suat Hayri Ürgüplü önderliğindeki koalisyonu aldı.

27 Mayıs darbesi sonrasında başarıya ulaşamayan bazı darbe girişimleri de yaşanmıştır. Bunlardan biri 22 Şubat 1962'de, Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir ve arkadaşları tarafından yapılan darbe girişimi Türk tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Başarısız darbe girişiminden sonra emekli edilen cunta ekibi 20 Mayıs 1963'te ikinci bir darbe planı içerisinde yer almıştır. CHP'nin de içinde bulunduğu bir koalisyon hükümetine karşı yapılan bu darbe girişiminde Fethi Gürcan ile birlikte idam edildiler (Menderes, 2012: 299-311).

Darbeyi gerçekleştiren subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi'nin icraatları, tasarrufları, eylemleri ve oluşturdukları yeni düzen toplumun bazı kesimlerince onaylanıp alkışlanırken bazı kesimlerce eleştirilmiş ve benimsenmemiştir. Bu süreçte ülkeyi on yıl halkın tasvibiyle yönetmiş parti kapatılmış, partinin üyeleri ve hükümet erkânı olağanüstü mahkemelerde yargılanmış, devletin en yüksek üç siyasal yöneticisi idam edilmiş, pek çok kişi siyasal yasaklı hale getirilmiş, geriye acılar, zulümler, küskünlükler, hakarete uğramışlıklar, üzüntüler ve bir dizi problem kalmıştır.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür. 27 Mayıs darbesi sürecinde pek çok faktör ve gelişme rol oynamıştır. Siyasal kültürümüze sinmiş muhalefete tahammülsüzlük, halka güvenmemek, bir takım gelişmelerin ülkenin tehlikeye doğru sürüklendiği şeklinde değerlendirilmesi ve bu durumda kendi iradesiyle harekete geçilmesine inanılması ile siyasal elitin mevcut gelişmelerin ışığında geleceği iyi okuyamamaları ve buna uygun bir tavır sergileyememeleri darbelerin oluşumunda etkin rol oynamaktadır. Ayrıca Türk Siyasal Hayatında iktidar ile muhalefet arasındaki karşıt değerler ve ilkeler, demokratik süreçlere ve değerlere öncelik tanıma konusundaki farklı tutumlar darbeyi beslemektedir. Demokratik kültürü henüz içselleştirememiş toplumların da demokrasiyi kurmaları elbette ki zor olmaktadır.

3.3. 1962 Darbe Girişimi

27 Mayıs darbesinin hedefine ulaşmamış olması ve darbeden önceki durumda olduğu gibi halkın iki gruba ayrılmış olması ve “Milli Birlik” ruhunun yaratılamamış olması, parlamento içinde bir kısım siyasilerin tutumları ile silahlı kuvvetlerin halk ile karşı karşıya getirilmiş olması ve seçim sonrası dönemde siyasi ortamda istikrarlı bir hükümet kurulmayışı Talat Aydemir’de bir askeri müdahaleyi gerekli kılma düşüncesini doğurmuştur (Demir, 2006: 161-162). Ayrıca Talat Aydemir, 1961 yılının Ekim ayında yapılan genel seçim sonuçlarını karşı devrim olarak nitelemiş ve karacı albaylardan oluşan bir cunta oluşturmuştur. Karacılardan oluşan albaylar cuntasının gerektiğinde siyasal rejime müdahale edileceği kararı alınmıştır. Böyle bir ortamda 19 Ocak 1962 tarihinde Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Genelkurmay karargâhında bir komuta konseyi toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantının amacı, darbe söylentilerinin bertaraf edilmesi ve İnönü hükümetine destek sağlanmasıdır. Toplantıya katılan kuvvet, ordu ve kolordu komutanları ile generaller Cevdet Sunay’ın askeri müdahale heveslerinden vazgeçilmesi önerisini ve İnönü hükümetinin desteklenmesini benimsemişlerdir. Ancak toplantıda, başta Talat Aydemir olmak üzere karacı albaylar, darbenin gerekliliğini savunmuşlardır. Bu süreçte, İsmet İnönü ordu içindeki kıpırdanmaların farkına varmış ve bunları yatıştırma yolunu tutmuştur. İstanbul ve Ankara’daki birlikleri sıklıkla ziyaret etmiş ve konuşmalarında ikinci bir ihtilale hükümet başkanı sıfatıyla izin vermeyeceğini söylemiştir. İnönü’nün bu çağrısı cevap bulmuş, özellikle Hava Kuvvetleri, Türk Silahlı Kuvvetleri adına yapılacak bir eylemin Hava Kuvvetleri’nin desteği olmadan gerçekleştirilmesi gerektiğini iletmışlerdir (Çakmak, 2015: 40-42).

Talat Aydemir ve arkadaşlarının 20-21 Şubat gecesi harekete geçecekleri söylentisi yayılmaya başlayınca Ankara’daki ordu çevrelerinde hareketlilik olmuş, Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu Birinci Zırhlı Tümen Tank Taburu’nda bazı subaylar birliklerini alarma geçirmişlerdir. 229. Piyade alayı ve muhafız alayı süvari grubu da alarma geçince darbe başlıyor görüntüsü ortaya çıkmıştır. Sabaha karşı Talat Aydemir’in olup bitenlerden habersiz olduğunu öğrenen Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, “Bir yanlışlık var” diyerek alarmı kaldırmıştır. Talat Aydemir ve arkadaşları, gece gelişen olayları kendilerine karşı bir tuzak olarak algılamış zaman kaybetmeden darbe planını hayata geçirmeye yönelmişlerdir. Darbe için alarm 21-22 Şubat 1962 akşamında verilmiştir. Harekâtın parolası “halaskar”, işareti ise “fedailer” olarak belirlenmiştir. Alarmdan haberdar olan Genelkurmay Başkanlığı da darbeye karşı önlemlerini almıştır. Genelkurmay’ın etrafı tanklarla muhafaza altına alınmış;

Meclis Muhafız Taburu Meclisin etrafını çevirmiştir. Orduda ikilik baş göstermiş; kimi birlikler Aydemir yanlısı kimileri ise genelkurmay ve hükümet yanlısı bir duruş sergilemişlerdir. Hava kuvvetlerinin ve ordunun üst kademesinin desteği olmadan darbenin başarılı olması mümkün değildi. Bu nedenle darbenin bastırılması zor olmamıştır. Talat Aydemir de bunun farkında olduğu için tereddüt etmiş ve harekât yapıldığında meydana gelebilecek olayları dikkate alarak harekâtı durdurma kararı almıştır. 22 Şubat'ı 23 Şubat'a bağlayan gece İnönü-Sunay ekibi ile Aydemir ekibi pazarlık sonucu darbeden vazgeçilmiş; buna karşılık darbeci ekip affedilmiştir (Çakmak, 2015: 43).

3.4. 1963 Darbe Girişimi

Ordu içindeki kaynaşma, 22 Şubat darbe girişiminin bastırılmasından sonra bitmemişti. Dönemin kuvvet komutanları, İsmet İnönü tarafından kurulacak bir hükümetin ancak ordu içindeki kaynaşmayı denetim altında tutabileceğini düşünüyorlardı. Bu nedenle ordu İnönü'yü tekrar başbakan olması için ikna etti. Fakat İnönü hükümetinin uyum içinde çalışmadığını gören ordu içindeki darbe heveslileri ile emekli olmuş eylemci subaylar darbe için tekrar umutlanmışlardı (Çakmak, 2015: 47).

21 Mayıs 1963 darbe girişimine giden süreçte, 22 Şubat darbe girişimini gerçekleştirenler kendilerini iki sorunla karşı karşıya bulmuşlardı. Birincisi, siyaset alanında işlevleri ne olacaktı; ikincisi ise, kendilerine emeklilik hakkı tanınmadan ordudan atılan arkadaşlarına ne şekilde yardım edeceklerdi? 22 Şubatçılar, yapacakları darbe ile arkadaşlarını tekrar aktif göreve alacaklar, siyaset alanına da doğrudan, yani darbe sonrası kuracakları bir siyasal partiyle gireceklerdi. Bu sırada, 14'ler grubundan Orhan Kabibay'ın Atatürkçü Parti kurmak için İstanbul'da yapılacak toplantıya 22 Şubatçıların da bir temsilci göndermesi isteği, 22 Şubatçıların harekete geçmesinde etken olmuş ve bütün amaçlarını gerçekleştirmek için girişime geçmişti. Bu arada 22 Şubatçılar yapacakları harekâtı “Kemalizm Doktrini” üzerine oturtmak istiyorlardı. Onlara göre Kemalizm, kişisel hâkimiyetin yerine milli hâkimiyetin sağlanması idi (Demir, 2006: 165)

22 Şubatçıların oluşturduğu Türk Silahlı Kuvvetler Birliği'nin fikir karargâhı, 1963 yılının Mart ayında düzenlenen toplantıda kuvvetlerin son durumu gözden geçirildi. Fethi Gürcan'ın özellikle kendisinin yönlendirdiği Tank Okulu'ndaki Tank ve Süvari subaylarının kursu, Nisan'ın ilk haftalarında biteceği için 20 Mart-20 Nisan tarihleri arasında bir gün ihtilal yapılması uygun görülmüştü. Fakat darbe girişimi, 20 Mart 1963'te emniyet

istihbaratı tarafından öğrenilince eylem ertelenmiştir. Bu nedenle, 15 Mayıs 1963 tarihinde, Aydemir ve arkadaşları yaptıkları toplantıda darbe girişiminin tarihini bu kez 20-21 Mayıs olarak belirlemişlerdir. Aydemir'in ikinci darbe girişimini Alparslan Türkeş öğrenmiş ve bu bilgiyi 20 Mayıs 1963'te başbakan İnönü'ye iletmış, fakat İnönü, Aydemir'in yeni bir kalkışma yapacağına ihtimal vermemiştir. Ancak İnönü'nün Türkeş'in ihbarına verdiği bu cevaptan birkaç saat sonra Talat Aydemir, harekât için alarm vermiş ve harekâtı başlatmıştır (Çakmak, 2015: 51-53).

Radyo ihtilalciler tarafından ele geçirildi ve ihtilal bildirisinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke yönetimine el koyduğu söyleniyordu. Aslında bütün ihtilal kuvveti, 22 Şubat emeklisi birkaç subay, bir grup Harp Okulu öğrencisi ve radyoevi önündeki üç tanktan ibaretti. Haberi duyan 28. Tümen Komutanı Yarbay Ali Elverdi yanına aldığı iki erle radyo binasını basarak, anonsları yapan ihtilalci üsteğmeni tutukladı ve spiker koltuğuna oturarak darbeyi yalanladı. Elverdi, birliklere hitaben de hemen kışlarına dönmelerini ve ikinci bir emri beklemelerini söyledi. Ankara Radyosu Talat Aydemir yanlısı birlikler tarafından ikinci defa işgal edildi. Bu defa, eylemci subaylar tarafından Yarbay Ali Elverdi tutuklandı ve radyodan İhtilal Genel Karargâhı'nın 2 numaralı tebliği yine okundu. Bunun üzerine hükümet tarafından, 22 Şubat'ta olduğu gibi, Etimesgut verici istasyonu ile radyoevinin irtibatı kesildi ve yayın susturuldu. Radyo yayınının susması üzerine halk sokağa çıkmaya başladı. Ortada bir belirsizlik durumu oluşmuştu. Bu arada sabaha karşı Hava kuvvetleri, belirsiz tutumunu bir kenara bırakarak tarafını belirleyerek hükümetten yana tavır aldı. Ankara semalarında Hava Kuvvetleri'nin uçakları görülmeye başlandı. Bunun üzerine Radyo tekrar yayına geçti ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın ultimatomu okundu. Ültimatomdan sonra İhtilal Genel Karargâhı olan Harp Okulu karıştı ve Aydemir yanlısı birliklerde çözümler başladı. Havacıların havadan müdahalesi Aydemir'in bu ikinci darbe girişiminin de sonunu getirmiştir. Aydemir ve taraftarları tutuklanmıştır.

Darbe girişiminin batırılmasından sonra Bakanlar Kurulu, Ankara, İstanbul ve İzmir'de bir ay süreli sıkıyönetim ilan etti. Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı, sanıklar için üç ayrı mahkeme kurmuş ve yargılamaları gerçekleştirmiştir. 1 Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi darbe girişiminin asıl sanıkları olan Aydemir ve arkadaşlarını, 2 Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi Harp Okulu öğrencilerini, 3 Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi ise darbe girişiminin lehine teşebbüste bulunanları yargılamıştır. Yargılamalar 6 Eylül 1963 tarihinde sona ermiştir. Yargılama sonucunda 7 idam, 29 müebbet hapis ve 45 beraat kararı çıkmıştır. Sanıklar temyize başvurmuşlar; fakat Askeri Yargıtay, idama mahkûm olan 7 kişiden

dördünün cezasını onarken, diğer üçünün idam cezasını bozmuştur. Harp Okulu öğrencileri okuldan atılmış, Talat Aydemir ve arkadaşları idam edilmişlerdir (Çakmak, 2015: 55-58).

3.5. 12 Mart 1971 Muhtırası

12 Mart Muhtırası Türk Siyasi Hayatında, demokrasi krizlerinden önemli birine işaret etmektedir. 27 Mayıs darbesinin kurduğu İkinci Cumhuriyet ancak on yıl devam etmiş ve yeni bir müdahale ile sona ermiştir. 1965'e kadar askeri vesayet altında büyük sıkıntılar ve acı tecrübeler yaşayan Türkiye, altmışlı yılların ikinci yarısında yakalanan nispeten istikrarlı ortamda hızlı sosyo-ekonomik kalkınmayı başarmıştır. Ancak bu süreç Genekurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının altına imza koyup 12 Mart 1971 tarihinde hükümeti istifaya mecbur bıraktıkları "muhtıra" ile son bulmuştur.

12 Mart Muhtırası ile başlayan olağanüstü dönem 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçime kadar devam etmiştir. Bu ara dönemde Silahlı Kuvvetlerin baskısı ve yönlendirmesiyle ayakta tutulan 12 Mart Rejimi, Türk siyasetinde derin fırtınalar, tartışmalar, bölünmeler, istikrarsızlıklar ve yeni yönelişlere yol açmıştır. Sistemi adeta restore eden 12 Mart Rejimi sosyo-ekonomik düzenin reformu için koyduğu hedeflerin hiçbirini gerçekleştirememiştir. Bununla birlikte bir dizi siyasi düzenleme yapılmıştır. Toplumsal meşruiyet ve destekten yoksun, gerçeklerle bağdaşmayan ideolojik tercihlerin sadece iktidar aracılığıyla ve Silahlı Kuvvetlerin desteğiyle gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Türk siyaset geleneğinin iktidar eliyle toplumu dönüştürme refleksinin, devlet elitlerinin zihin derinliklerinde etkisini sürdürmekte olduğu görülmüştür(Dursun, 2003:11)

Siyasi şiddetin kontrolsüz yayılımı ve Türkiye'nin doğusundaki bölgelerde isyan ve siyasi bölünmelerin orduya yayılacağından korkan üst düzey subaylar, Mart 1970'de hükümetin ve bir yıl sonra da Demirel'in istifası için baskı yapmaya başladı. Ordunun, 12 Mart 1971 günü sivil idareye müdahalesiyle demokratik süreç, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra bir kez daha kesintiye uğradı. Genekurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra verilerek hükümet istifaya zorlandı (Akıncı, 2014: 55-72).

Darbe, 12 Mart günü saat 13.00 sıralarında TRT radyolarından okunan muhtıra ile ilan edildi. "Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi,

kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür." ifadelerinin kullanıldığı muhtıradan, ayrıca şu ifadelere yer verildi:

"Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır" (Kayalı, 1994: 48).

İlerleyen iki yıl boyunca, Türkiye, ordunun desteğiyle yönetilen muhafazakâr politikacılar ve teknokratların yandaş koalisyonları tarafından yönetildi. Bazı bölgelerde sıkıyönetim ilan edildi ve Eylül 1973'e kadar tamamen kaldırılmadı. Birçok siyasi parti kapatıldı ve kişisel özgürlükleri sınırlamak için anayasa değiştirildi. Ancak, 1960-61'in aksine, kapsamlı bir siyasi yeniden yapılanma yoktu. Anayasa, parlamento ve büyük siyasi partiler kaldı. 1973'te ordu, cumhurbaşkanlığı seçimlerini yenilerken hükümeti bir kez daha siyasilere bırakarak kışlarına geri çekildi.

1973'ten 1980'e kadar ordu ve politikacılar, 1971 askeri müdahalesine yol açan politik sorunları ele almalarındaki başarısızlıklarının sonuçlarıyla yüzleştirdiler. Bu yıllar boyunca Türkiye, temel olarak aşırılık yanlıları da dâhil olmak üzere küçük partilerin desteğine bağlı zayıf koalisyon hükümetleri tarafından yönetildi. Bu aşırılıkçılar kendi şiddetlerini kısıtlayacak önlemleri kabul etmeyi reddettiler ve destekçilerini devlet kurumlarına soktular. Siyasi şiddetten kaynaklanan çatışmalar sonucu meydana gelen ölüm sayısı 1975'te 34'ten Eylül 1980'de yapılan askeri müdahalenin öncesinde yıllık yaklaşık 1.500'e yükseldi.

1973 seçimlerinde Bülent Ecevit'in yönetimindeki CHP en güçlü parti olarak ortaya çıktı ve oyların yaklaşık üçte birini alan rakibi AP'yi kısmi bir mağlubiyete uğrattı. CHP, 1960'ların başından beri karakterini ve programını değiştirmişti. Şöyle ki, 1965 seçimlerinde kabul edilen solcu programa karşı muhafazakâr kanat ayrılmıştı. Parti lideri İnönü, radikalleri desteklemiş ve 1972'de radikal lider Bülent Ecevit'in lehine tavır almıştı. Böylece CHP,

sosyal demokrat bir parti haline gelmiş ve desteğini esas olarak büyük şehirlerdeki işçilerden ve entelektüellerden almıştı. Oyların geri kalanı, çoğunlukla sağ taraftaki küçük partiler arasında dağıtılmıştır (Kayalı, 1994: 48).

CHP, çoğunluktan yoksun olarak, 1972 yılında kurulan ve Necmettin Erbakan tarafından yönetilen Milli Selamet Partisi ile koalisyon kurdu. MSP'nin seçim başarısı, oyların onda birini temsil etmesi açısından çarpıcıydı. Anayasa dini partileri yasaklamasına rağmen, Milli Selamet Partisi İslami bir partiydi. 1980 yılında İslam hukuku restorasyonu çağrısında bulundu. Koalisyonun yurtiçindeki ana başarısı arazi reformu tedbiriydi. Ancak toprak reformunun uygulanması yavaştı ve yasa 1977'de anayasa mahkemesi tarafından iptal edildi. Eylül 1974'te Ecevit, Kıbrıs olayından faydalanabileceği bir seçim yapmayı umut ederek istifa etti (Mazıcı, 1989: 87).

1977 seçimlerinde CHP yine en büyük parti olarak ortaya çıktı ve oyların yaklaşık beşte ikisini alan AP'yi dışarıda bıraktı. 1973'te başarılı olan küçük partiler oylarını kaybetti; ancak hala mecliste güç dengesi bulunuyordu. MSP, oyların onda birini ve diğerleri ise daha küçük bir oranını aldı. Demirel'in etkisiz koalisyon hükümeti devam etti ve 1978'de Ecevit'in altında daha da etkisiz bir koalisyonla başarılı oldu. Enflasyon, işsizlik, ticaret açığı ve siyasi şiddet hep hızla büyüdü. Dünya petrol fiyatlarındaki artış ve yurtdışındaki Türk işçilerinden elde edilen paraların azalması nedeniyle ekonomi ciddi şekilde zayıfladı. Ecevit, 1979'da istifa etti ve Demirel, yeni bir ekonomik iyileşme programı açıklayan bir azınlık Adalet Partisi hükümeti kurdu (Mazıcı, 1989: 87).

İlerleyen iki yıl boyunca sıkıyönetim devam etti. Sıkıyönetim her iki ayda bir yenilendi. Anayasa reformları, 1961 Anayasası'nın temel liberal bölümlerinin bazılarını iptal etti ve hükümetin "istismar" durumunda temel hakları geri çekmesine izin verdi.

Ferit Melen, Nisan 1972'de başbakanlığı devraldı. Bir yıl sonra ülkeyi seçimlere götürdü. Generaller cumhurbaşkanlığı seçimini reddettiler; ancak Meclis tarafından göreve seçilen Fahri Korutürk'e sahip çıktılar. 1973 Mart'ında sivil etkinin önemli bir tekrarı gerçekleşti. 1973 yazında, askeri destekli rejim politik görevlerinin çoğunu gerçekleştirmişti. Devlet, sivil topluma karşı devleti güçlendirmek için değiştirildi. Bütün muhalefet biçimlerini hızla ve acımasızca ortadan kaldırmak için özel mahkemeler kuruldu. Bunlar 1976'da kaldırılmadan önceye kadar 3.000'den fazla insanı yargıladı. Üniversitelerin özerklikleri sona erdi. Radyo, televizyon ve gazete yayınları sınırlandırıldı. Ulusal Güvenlik Konseyi daha güçlü hale getirildi (Mazıcı, 1989: 87).

Ekim 1973'te, İnönü'den Cumhuriyet Halk Partisi'nin kontrolünü ele geçiren Ecevit, zafer kazandı. Yine de memorandumda vurgulanan aynı sorunlar yeniden ortaya çıktı. Parçalı bir parti sistemi ve istikrarsız hükümetler küçük sağcı partiler tarafından temsil edildiği için siyasi kutuplaşmaya katkıda bulundu. Ekonomi bozuldu ve 1980'de sözde bir kez daha düzeni yeniden tesis etmek için askeri darbe daha yaptı.

27 Mayıs sonrası askeri güç merkezi olarak ortaya çıkan Milli Birlik Komitesi ile komitenin yaklaşım ve faaliyetlerini müspet bulmadığı için yeni bir atılımın gerekliliğine inanarak kurulan Silahlı Kuvvetler Birliği arasındaki otorite mücadelesi 1962 ve 1963'teki iki darbe girişiminin de başarısızlığa uğraması sonucu fiilen sona ermişti. Milli Birlik Komitesi, seçimlere gidilmesi, yeni parlamentonun ve hükümetin kurulması neticesinde otomatik olarak kendisini feshetmiş olsa da zihniyet olarak hükümet ve cumhurbaşkanı nezdinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Silahlı Kuvvetler Birliği örgütü ise sadece bir kanadıyla bu mücadeleden yenik ayrılmış gibi gözüktü de Aydemir'in girişimlerine karşı çıkan ve engelleyen üst düzey rütbeli komutanların oluşturduğu üyeler 12 Mart 1971 muhtırasını veren ekip olarak çok geçmeden yeniden siyasetin merkezine yerleşmişlerdir. Bu gelişme de göstermektedir ki ülkenin gidişatına siyaset mekanizmasının yerine yön verme arzusu, gayreti ve çabası Türkiye'de ordunun kültürel kodlarına özellikle II. Meşrutiyet yılları ile işlenmeye başlamış bu durum çok partili hayata geçiş süreci ile de kesintisiz olarak devam etmiştir. Ordu içerisindeki anlaşmazlık ve görüş ayrılıklarının özünde ise doğru zamanın tayin edilmesinde yaşanan uyuşmazlık yatmaktadır (Mazıcı, 1989: 87).

Diğer yandan 12 Mart rejimi, darbeci devrimcilerin rüyadan uyanmalarına vesile olmuştur. İktidarın namlunun ucunda olduğuna inananlar tam bir hayal kırıklığı ile yüz yüze gelmişlerdir. Şiddet yoluyla iktidarı elde etmenin faturası ağır olmuştur. Yön ve Devrim dergilerinde temsil edilen sol radikalizm için mutlak bir prestij kaybı söz konusu olmuştur. Bu dönem 68 kuşağı olarak ifade edilen kesim için trajik şekilde perdenin kapanması, pek çoğunun hapishanelere girmeleri, bir kısmı için karşı oldukları Batı ülkelerine gitmeleriyle sonuçlanmıştır. Radikal sol için tam bir hayal kırıklığı olmuştur. Hapse düşenler, mahkûm olanlar, idam edilenler ağır faturalar ödemişlerdir. Bu ara dönemde ordunun yönlendirmesiyle sistem restore edilmiş, merkez güçlendirilerek yeniden yapılandırılmıştır. Ordu bir kez daha sistemi kendi istediği gibi düzenleyerek ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal geleceğini yönlendirme ve dar kalıba sokma yöntemini hayata geçirmiştir. Ama bu ara dönemde demokratik kurumlar üzerinde kurulan baskı ve yönlendirmelerle takip edilen

politikaların yetmişli yıllarda toplumu yüz yüze bıraktığı terör, anarşi, sosyo-ekonomik ve siyasal krizlerin temel sebeplerini oluşturduğu kabul edilse bile kimse bunun hesabını sormayı düşünmemiştir (Dursun, 2003: 86).

3.6. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

12 Eylül 1980 darbesi, Türk siyasi hayatında bir milat ve dönüm noktası olmuştur. Bu tarihte Silahlı Kuvvetlerin emir ve komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği darbe, sadece demokratik bir hükümeti silah zoruyla görevden uzaklaştırmak, meclisi feshetmek, her türlü siyasi faaliyetleri yasaklamakla kalmamış bunların yanında 1961 Anayasasını ve onun kurduğu Birinci Cumhuriyet'e 27 Mayıs darbesi son verirken 1961 Anayasasıyla kurulan ve 12 Mart 1971 darbesiyle restore edilen İkinci Cumhuriyet'i 12 Eylül darbesi sona erdirerek 1982 Anayasasıyla Üçüncü Cumhuriyet'in kuruluşunu gerçekleştirmiştir.

12 Eylül hem bir sonuç hem de bir milat ve başlangıçtır. 12 Eylül sonrasındaki gelişmeler ve Üçüncü Cumhuriyet olarak kavramlaştırılan yeni yapılanmanın önünü açması nedeniyle bir başlangıçtır. Ancak 12 Eylül aynı zamanda yetmişli yıllardaki sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi kaosun bir sonucudur. Yetmişli yılların Türk siyasi hayatına egemen olan bölünmüşlük, partiler arasında gerçekleştirilemeyen işbirliği ve diyalog noksanlığı, sosyal ve ekonomik gelişmelerin siyasi sitem üzerinde yarattığı baskılar ve karşılanamayan taleplerin sebep olduğu arayışlar, sorun çözemeyen siyasi kurumlar, uluslararası alanda gözlemlenen bölgesel güvenlik sorunlarının dünya sistemi için taşıdığı önemi yeteri derecede değerlendirememesi ve buna uygun davranışta bulunamaması gibi hususlar 12 Eylül'ün arka planını süsleyen gelişmeler arasında öne çıkmaktadır (Dursun, 2004: 7-10). Bunlar arasında siyasi görüşlerin sağ ve sol olarak gruplaşmaları, bu gruplar arasında meydana gelen karşılıklı saldırılar ve ekonomik alanda yaşanan olumsuzluklar ülkeyi darbe sürecine götüren nedenlerdir.

Birçok acıların yaşanmasına neden olan 12 Eylül darbesi Türk tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu bölümde 12 Eylül 1980 askeri darbesine giden süreçteki nedenlere değinmek yerinde olacaktır.

3.6.1. 12 Eylül 1980 Darbesi'nin Nedenleri

12 Mart Muhtırası sonrasındaki dönemde bütün düzenlemelere rağmen sorunları çözmek mümkün olamamıştır. Demokrasinin kurumsallaşamaması nedeniyle sistem kısa zamanda

iflas etmişti. Bir tarafta iktidar ile muhalefet bir araya gelerek sorunları konuşamazken, diğer taraftan da siyaset sağ ve sol diye ikiye bölünmüştü. Hızla artan köyden şehre göç sonucunda ortaya çıkan taleplere siyasetin çözüm üretememesi de bu dönemdeki krizi derinleştirmiştir. Bunca krize bir de Cumhurbaşkanının meclis tarafından bir türlü seçilememesi eklendi. Her gün yapılan seçim turlarından bir sonuç çıkmıyor, Meclis başka bir iş yapamıyordu. Bu durum toplumu rahatsız etmekteydi. Hatta bazı kesimler açıkça darbe beklentisi içerisindeydiler (Dursun, 2004: 191).

1970'lerin ortasından itibaren işçi sınıfının mücadelesi ve sol hareketlerde yükseliş trendi görüldü. Bu süreçte toplumsal hayattaki şiddet ve baskı arttı. Toplumsal gerginliğin artmasında 1977'de 1 Mayıs katliamı, Kahramanmaraş, Çorum, Malatya, Sivas, Bingöl olayları ve sol ve sağdan sembolik isimlere düzenlenen suikastlar etkili oldu. 1980 yılının darbeye kadar olan döneminde terör dolayısıyla 1606 kişi hayatını kaybetmişti. Ortaya çıkan terör olayları dolayısıyla devletin etkinliği azalmıştı. İnsanlar için güvenlik en önemli sorun haline geldiği halde, siyasal iktidar ile muhalefet bir araya gelerek çözüm üretme yoluna gitmediler. Bu kaos ortamından çıkmanın tek yolu erken seçimdi. Milli Selamet Partisi (MSP) tarafından verilen erken seçim önergesini bütün partiler desteklediği halde, Ecevit, Demirel'in işine yarayacağını düşündüğü için öneriye karşı çıkmış ve böylece krizden demokratik yollarla çıkmanın son şansı da tüketilmiş oldu (Dursun, 2004: 201-204).

12 Eylül darbesini tetikleyen gerekçelerden birisini de uluslararası konjonktürdeki değişiklik teşkil etmiştir. İran'da Şah rejiminin yıkılarak İslam Devrimi'nin yaşanması ve SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi ile Türkiye'nin Batı nezdinde güvenlik açısından önemi artmıştır. Batı'nın Türkiye'den taleplerine seçilmiş hükümetlerin cevap vermeleri mümkün olmamıştır. 12 Eylül Darbesi'nin gerçekleşmesinde sivillerin de önemli payı olmuştur. Bir sorun çözme aracı olarak askeri darbeyi görme anlayışı aslında belirleyici öğedir. Darbe öncesi dönemde milletvekili ve senatörlerin bazıları da dâhil olmak üzere birçok kişi Genelkurmay Başkanı'na ülkenin sorunlarını çözmek için darbeden başka bir yol kalmadığını açıkça ifade etmişlerdir (Öcal, 2009: 9).

Bu süreçte askerin de kendini durum olgunlaştığı anda bir sorun çözücü olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Silahlı Kuvvetler içerisinde askeri müdahale yüksek sesle tartışılmaya başlanmıştı. Olaya sadece bir zamanlama meselesi olarak bakılmaktaydı. Askerde kendi taleplerinin hükümet tarafından karşılanmadığı inancı hâkimdi. Bu güvensizlik ortamında bir müdahale düşünülebilmştir. Bu süreçte kuvvet komutanlarınca

imzalanan bir mektup 27 Aralık 1979'da Cumhurbaşkanı'na sunulmuştur. Bu mektupta ülkenin içerisine düştüğü sorunların, başta terör olmak üzere, giderilmesi için bütün kurumların işbirliği ile çalışmasının gerekliliği dile getirilerek başta parlamento olmak üzere bütün anayasal kurumlar göreve davet edilmiştir. Aslında TSK bu mektup ile bir sonuç alınamayacağını farkındaydı, ama gerçekleştireceği müdahaleyi meşrulaştırmak için zemin oluşturmuyordu. Siyasi partiler ise birtakım polemikler ile birbirlerini suçluyorlar ve ordunun bu mektubunun muhatabının kendilerinin değil diğer partilerin olduğunu dile getiriyorlardı. 9 Ocak 1980'de komutanlar ile Başbakan Süleyman Demirel bir araya gelerek süreci değerlendirdiler ve hükümetin alması gereken önlemleri dile getirdiler. Bu talepler kabul edildiği halde AP ile CHP'nin ortak hükümet kurmaları talebi reddedilmişti. O günün siyasal ortamında böyle bir hükümetin kurulması ve özgürlükleri önemli derecede sınırlayan yasal düzenlemeleri kısa zamanda gerçekleştirebilmesi mümkün değildi. Son iki olayın gerçekleşmesi ile darbe için uygun zaman gelmiş oldu. Bu olaylardan ilki, İsrail'in Kudüs'ü ebedi başkent ilan etmesi üzerine Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen aleyhine MSP tarafından gensoru önergesinin verilmesi ve Erkmen'in bakanlıktan düşürülmesi. Diğeri ise 6 Eylülde Konya'da MSP tarafından düzenlenen "Kudüs'ü Kurtarma Mitingi" esnasında açılan bazı pankartlar ve sloganlar ile bir grubun İstiklal Marşı söylenirken ayağa kalkmamasının rejime yönelik bir tehdit olarak algılanması. Parti yetkilileri ise bunun provokasyon olduğunu dile getirmişlerdir. Artık asker kafasına darbe fikrini iyice yerleştirmişti (Dursun, 2004: 73-90).

Bütün bunlar, 12 Eylül 1980 günü saat 3:00'te meydana gelen bir darbeye yol açtı. Tanklar, önceden belirlenmiş yerlerde konumlandırıldı. Kışlalarını terk eden askerler tüm önemli pozisyonları devraldı ve sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Meclis ve hükümet feshedildi ve politikacılar tutuklandı ve sürgüne gönderildi. Cunta ya aktif görevde ya da emekli olan askerleri tüm demokratik yönetimlere atadı. Türk Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ve Türkiye Postanesi (PTT) gibi kritik kurumlar askeri yetkililer tarafından devralındı. Emekli Amiral Bülent Ulusu, askeri rejimin başbakanı oldu (Yetkin, 2006: 97).

Darbeciler, kendi iradelerini resmi ifadelerle birbiri ardına yayıyorlardı. Daha sonra Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, konuşmasını televizyonda yaptı ve bu esnada darbenin ardındaki nedenleri anlattı. Ordunun 1978'den beri bir darbeyi düşündüğünü ve bu amaçla bir komite kurduğunu söyledi. Evren'e göre, kod adı "Bayrak Harekâtı" olan darbenin ardındaki hukuki mazeret, ordunun "Cumhuriyet'i korumak" görevini göz önünde bulundurarak ordunun iç hizmet eyleminde yer alan bir yazıydı. 27 Mayıs 1960'daki

darbeden farklı olarak 1980 darbesini yaratan şey, küçük bir subay grubunun yerine emir komuta zincirinin bir sonucu olarak ortaya çıkmasıydı (Yetkin, 2006: 97).

Darbeye karşı toplumsal kesimlerden herhangi bir tepki gelmedi. Aksine, vatandaşlar artan terör ve anarşi sebeplerinden dolayı, işveren örgütleri ise sendikal faaliyetler yasaklandığı ve grevler son bulduğu için darbeyi desteklediler. Ayrıca üniversiteler, TOBB vb. kurumlar da yayınladıkları bildirilerle darbeyi desteklediklerini belirttiler. 1980 darbesinin kabul edilmesinde etkili olan etkenlerden birisi de darbenin, toplumun herhangi bir kesimine yönelik olmamasıydı (Öcal, 2009: 5).

3.6.2.12 Eylül Darbesi'nin Sonuçları

Darbeye meclis ve hükümetin faaliyetine son verilerek, yasama ve yürütme faaliyetlerini ifa etmek üzere, emir komuta sistemi içerisinde, kuvvet komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi kuruldu. 20 Eylülde ise Bülent Ulusu'nun Başbakanlığında bir Bakanlar Kurulu oluşturuldu. Üyeler ağırlıklı olarak asker kökenli ve sağ eğilimliydi. 24 Ocak Kararları'nın mimarı Turgut Özal ise Başbakan Yardımcısı olmuştu. Bu dönemde Milli Güvenlik Konseyi yasama organı, Bakanlar Kurulu ise yürütme organı olarak işlev görmüştü. Askeri rejim, 24 Ocak Kararları'nın uygulanması için uygun ortamı sağlamıştı. Bir taraftan sendikal faaliyetler yasaklanırken, diğer taraftan da maliye ve para politikasında herhangi bir genişlemeye fırsat verilmedi. Darbe öncesi dönemde parlamentodan geçirilememiş olan Vergi Kanunu yasalaştırıldı. Darbe ile 1961 Anayasa ile kurulan ve 1971 muhtırası ile restore edilen İkinci Cumhuriyet yıkılmış ve 1982 Anayasası ile Üçüncü Cumhuriyet kurulmuş oldu. 12 Eylül darbesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin demokratik yollarla seçilmiş hükümeti üçüncü kez ele geçirdiği ve binlerce kişinin yasadışı bir şekilde gözaltına alındığı ve hatta işkenceye maruz kaldığı bir olağanüstü hâlin ilan edildiği bir dönemdir. Liderler sorgulanırken, yargılanırken ve hapsedilirken siyasi partiler kapatılmış ve birçok yasak getirilmiştir. Askeri mahkemede 230.000'den fazla insan yargılanmış ve bunların 517'si ölüm cezasını alırken, 14.000 kişinin vatandaşlığı iptal edilmiştir. Raporlara göre, sorgulama sırasında işkence sonucu 171 kişi ölmüş, 30 bin kişi de işten atılmıştır. Buna ek olarak, bir milyondan fazla insan kara listeye alınmış ve solcu, sağcı, milliyetçi, muhafazakâr ve benzeri bir ideolojik örgüt üyesi olma suçundan 98 bin 404 kişi yargılanmıştır. Kenan Evren başkanlığındaki Milli Güvenlik Kurulu, 1983 yılına kadar

hükümete ilişkin tüm kritik kararları almış ve sokağa çıkma yasağı ile ülkede sıkıyönetim uygulamıştır (Yetkin, 2006: 97).

Yüzbinlerce insan gözaltına alındı ve tutuklandı. Binlerce insana uygulanan uluslararası seyahat yasaklarına rağmen 30.000 kişi yurtdışına siyasi mülteci olarak kaçtı. Yaklaşık 14 bin kişinin vatandaşlıkları iptal edildi; binlerce kişi sivil hizmetten kovuldu ve filmler, kitaplar, gazeteler ve dergiler sansürlendi ve tüm sosyal topluluk grupları kapatıldı. 27 Mayıs 1960'daki darbeden farklı olarak, sadece solcu politikacılar ve hükümet değil, tüm siyasi partiler ve politikacılar eylemi reddettiler ve adli işlemler sıradan hale geldi. Ülkenin darbeden kaynaklanan ekonomik kaybının yaklaşık 50,4 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun atadığı insanlardan oluşan bir kurucu meclis kuruldu. Anayasanın muğlak ifadelerine yer veren son rötuşlar bu parlamento tarafından yapıldı. Evren, tıpkı bir politikacı gibi, ülke çapında bir turneye çıktı ve halkı anayasanın kabulü için oy vermeye zorladı. Kenan Evren, halka anayasa referandumda reddedilirse, olayların bir önceki dönemlere döneceğine dair mesaj vermeye çalıştı. Anayasa, 7 Kasım 1982'de gerçekleşen referandumda oyların yüzde 92'si ile onaylandı. Darbe öncesinde terörden korkan insanlar darbeyi benimsemişlerdi. Böylece Kenan Evren cumhurbaşkanı oldu ve anayasa cuntayı yasallaştırdı. Bir devleti, özellikle de ekonomiyi yönetmenin zorluklarıyla uğraşırken, genellikle cuntalar sahneden çekilir ve siyaseti sivillere bırakır. Bu durumda da aynıydı. Cunta, siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin verdi.

Turgut Özal'ın Anavatan Partisi (ANAP), bir sonraki yıl yapılan genel seçimlerde cunta tarafından desteklenen Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) karşısında galip geldi. Özal, Türkiye'de darbenin ve askerlerin gölgesinde mümkün olduğu kadar liberal bir demokrasi ve ekonomi kurmak için çalıştı. 12 Eylül darbesini üçüncü dünya ülkelerinde meydana gelen darbelerden farklı kılan şey, ordu tarafından yönlendirilse bile demokrasiyi geri getirme çabasıdır (Yetkin, 2006: 97).

Yarım asrı aşan bir dönemden beri çok partili demokratik sistem içinde yaşamaya çalışan Türkiye, periyodik olarak geriye dönüşlere sahne olmakta ve zaman zaman demokratik sisteme yapılan müdahalelerle mevcut demokratik sistemden geriye gidilerek otoriter sisteme yönelmektedir. İlki 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşmiş olan demokratik sistemden otoriter sisteme dönüş hareketini ondan on yıl sonra 12 Mart 1971'de bir başkası takip etmiştir. Bu muhtırayı da 12 Eylül 1980'de gerçekleşen daha güçlü bir darbe izlemiştir.

Türk siyasetinde ortalama onar yıllık periyotlarla demokratik sistemden geriye dönüşlerin yaşanması demokrasinin yeteri kadar kurumsallaşmadığını, demokratik kurum ve yöntemlerin toplum kesimlerince yeteri derecede tasvip ve takdir edilmediğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de demokrasiye dışarıdan yapılan müdahaleler genel olarak kriz çözme yöntemi ve sorun çözemeyen siyasal sistemi sorun çözebilir hale getirme aracı olarak düşünülmektedir. Her üç darbe öncesinde de siyasal sistemin karşı karşıya bulunduğu önemli toplumsal sorunların olduğu ve bu sorunların çözümünün demokratik süreçte gerçekleştirilemediği dikkat çekmektedir. 12 Eylül’e varan sürece bakıldığında yetmişli yıllardaki Türk siyasetinin en belirgin özelliğinin bölünmüşlük olduğu, siyasi partiler arasında işlevsel bir işbirliği ve diyalogun kurulamadığı, uygulanan seçim sistemi nedeniyle oyların bölündüğü ve hiçbir partinin parlamentoda tek başına hükümet kurabilecek büyüklükte bir sandalye sayısı elde edemediği, toplumun sosyo-ekonomik yapısında yaşanan hızlı değişimin sistem üzerinde yarattığı baskılar ve yeni taleplere sistemin cevap veremediği, siyasi kurumların sorun çözme noktasında yetersiz kaldıkları, özellikle silahlı kuvvetlerin taleplerinin karşılanamadığı gözlenmektedir. Bütün bunların yanında terör ve anarşi ile ekonomik sorunların yarattığı istikrarsız yapıda demokratik kurum ve süreçlerin sorun çözme konusundaki yetersizliği darbeyi gündeme getirmiş bulunmaktadır. Özellikle toplumun, günlük hayatı çekilmez hale getiren güvenlik ve ekonomik sorunların çözümü için bakışlarını silahlı kuvvetlere çevirmesi darbe sürecini hızlandıran faktör olmuştur. Sonuçta iç ve dış dünyadaki gelişmeler ve beklentiler 12 Eylül darbesinin gerçekleşmesinde etkili olmuştur (Dursun, 2004: 127-128).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1980'DEN GÜNÜMÜZE DARBE GİRİŞİMLERİ

1980'den günümüze darbe teşebbüsleri özellikle son yıllarda yaşanan olaylara da ışık tutması açısından önemli bir konudur. Bu nedenle bu bölüm içerisinde 28 Şubat 1997 MGK bildirisi: Post-Modern darbe, AKP dönemindeki darbe teşebbüsleri, Sarıkız- Yakamoz- Ayışığı ve Eldiven, 2007 yılı E-Muhtıra, 2013 yılında yaşanan Gezi parkı olayları, 17-25 Aralık operasyonları ve 15 Temmuz Türkiye askeri darbe girişimi ve FETÖ' nün etkisi konuları detaylı olarak incelenmiştir.

4.1. 28 Şubat 1997 MGK Bildirisi: Post-Modern Darbe

4.1.1.28 Şubat'ın Nedenleri

Tarih'e "post modern bir darbe" olarak geçen 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı, Türkiye'de toplumun laik-dinci diye kutuplaştığı, ana akım medyada birbiri ardına gündem olan sansasyonel başlıklarla çalkalandığı, korku ve gerilimin hâkim olduğu bir ortamda gerçekleşti. 28 Şubat'ın mimarlarının gözünde "demokrasiye balans ayarı" yapıp laik düzen korunurken seçilmiş hükümetin düşürülmesi ve sonrasında özellikle başörtülü gençlerin eğitim hakkının engellenmesiyle sembolleşen mağduriyetler dönemi başladı. Ancak Millî Görüş'ün "hocası" Necmettin Erbakan'ın iktidardan düşürülmesine, "talebesi" Erdoğan'ın iktidarına giden yolu açacaktı (Öcal, 2009: 4.).

1990'lı yılların Türkiye'si siyasal islamın giderek daha görünür hale geldiği, seçim başarıları elde ettiği bir ortamda giderek güçlenen bir laik-dinci kutuplaşmasına sahne oldu. 27 Mart 1994'teki yerel seçimlerde İstanbul ve Ankara'da belediye başkanlıklarını kazanan Refah Partisi'nin sürpriz başarısı, siyasal islama kuşkuyla bakan toplumun laik kesimlerinde "laiklik elden gidiyor, şeriat geliyor" endişelerine yol açtı. Bu söylem ana akım medyada da desteklendi ve iki tarafta da militan söylemleri tırmandırdı. DYP lideri Tansu Çiller ile Erbakan'ın kurduğu Refahyol hükümeti bir yıl iki gün sürdü. Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan'ın 1994 yerel seçimleri sonrasında sarf ettiği "Refah Partisi iktidara gelecek, adil düzen kurulacak. Sorun ne? Geçiş dönemi sert mi olacak, yumuşak mı olacak? Tatlı mı

olacak, kanlı mı olacak?" sözü, "şeriat" endişelerini güçlendirdi. Erbakan ise gelen tepkilere, partisinin yerel seçimlerdeki başarılarına tepki olarak düzenlenen gösterilerde kullanılan "Ankara Belediyesini Refah Partisi'ne vermeyiz, kanımız aksa dahi vermeyiz" sloganlarını hatırlatarak yanıt verdi. Erbakan'ın Refah Partisi 24 Aralık 1995 genel seçimlerinden birinci parti olarak çıktı (Kahraman, 2002: 2-25).

28 Haziran 1996'da Erbakan'ın başkanlığında Tansu Çiller'in Doğru Yol Partisi ile koalisyon hükümeti kuruldu. Ancak her geçen gün "şeriat" korkularını tetikleyecek yeni olaylar gündem oluyordu. 6 Ekim'de Erbakan'ın Libya ziyareti sırasında Muammer Kaddafi'nin "Kürdistan kurulmalı, Türkiye iradesini kaybetmiştir, işgal altındadır" gibi sözler sarf etmesi ve Erbakan'ın bu sözler karşısında sessiz kalması, Türkiye Başbakanı'nı çadırda ağırlanması ağır eleştirilere yol açtı (Öcal, 2009: 4).

1996 gündemine damgasını vuran gruplardan biri de siyah sarık ve cübbeleri, ellerindeki asaları ile "Kemalist rejim ve laikliğe" savaş açan Aczmendiler'di. Liderleri Müslüm Gündüz 29 Aralık'ta bir polis baskınında tutuklandı. 11 Ocak 1997'de Erbakan'ın tarikat liderleri ve şeyhlere resmi konutunda iftar yemeği vermesi, sakallı, sarıklı, cübbeli şeyhlerin kameralara yansıyan görüntüleri hafızalara kazındı. Refah Partili yetkililerin Atatürk ve laiklik karşıtı açıklamaları medyada geniş yer buluyordu. 30 Ocak'ta Refah Partili Sincan Belediyesi'nin düzenlediği Kudüs Gecesi'nde Hamas ve Hizbullah bayrakları önünde Filistin intifadasını canlandıran bir oyun sergilenmesi, oyunda başörtülü küçük kız çocuklarının yer alması ve İran Büyükelçisi Mahmut Rıza Bakır'ın bir konuşma yapması gerilimi daha da tırmandırdı. Ve sonunda 4 Şubat'ta Ankara'nın Sincan ilçesi güne tank sesleriyle uyandı (Tüylü, 2012: 15-85).

15 tank ve 20 zırhlı araçtan oluşan konvoyun geçidi askerin darbe uyarısı olarak algılandı. Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir'in Sincan'daki geçidi "demokrasiye balans ayarı" olarak nitelendirdiği konuşuldu. Çevik Bir, daha sonra bu ifadenin kendisine ait olmadığını, ABD'de geçen bir konuşmadan yanlış alıntı yapıldığını savunacaktı. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı emekli Orgeneral Hikmet Köksal ise 28 Şubat davasındaki savunmasında tanklar konusunun istismar edildiğini belirterek tankların yıllık eğitim planı gereği Sincan'dan geçtiğini, her zaman kullanılan yolda köprü tamiratı olduğunu anlattı (Öcal, 2009: 4).

28 Şubat 1997'de dokuz saat süren Milli Güvenlik Kurulu toplantısından, tarihe "post modern darbe" olarak geçecek 18 maddelik bildiri çıktı. Bildiride; hükümet laiklik

konusunda sert bir şekilde uyarılıyor ve laikliğin teminatı için kanunların uygulanması ve sıralanan önlemlerin alınması talep ediliyordu. Tarikatların kapatılması, tarikatlara bağlı okulların Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi, 8 yıllık kesintisiz eğitim, Kuran kurslarının denetlenmesi, Tevhid-i Tedrisat'ın uygulanması, irtica nedeniyle ordudan atılanları savunan ve orduyu din düşmanı gösteren medyanın kontrol altına alınması, kıyafet kanununa riayet edilmesi, Atatürk aleyhindeki eylemlerin cezalandırılması, hükümetten uygulaması istenen önlemler arasındaydı (Çelebi, 2017: 125-148).

Erbakan'ın MGK kararlarını imzalayıp imzalamadığı ya da neyi imzaladığı konusunda yıllar süren tartışmalar başlayacaktı. Erbakan, 2010 yılında Haber Türk televizyonuna verdiği röportajda "MGK kararlarını Anayasa'ya uygunluğunun incelenmesi için hükümete havale eden belgeyi imzaladığını" bildiriye imzalamadığını söylemiştir (Öcal, 2009: 4).

4.1.2.28 Şubat'ın Sonuçları

28 Şubat'taki MGK toplantısını, Genelkurmay'ın sivil toplum, medya ve yargı mensuplarıyla yaptığı, kamuoyuna "irtica brifingleri" olarak yansıyan toplantılar izledi. Bu toplantılarda muhataplar Türkiye'deki "irticai tehdit" konusunda uyarılıyor, laik düzenin korunması için yapılması gerekenler anlatılıyordu. İrticai faaliyetlerin takip ve kontrolü amacıyla bu dönemde Batı Çalışma Grubu (BÇG) oluşturuldu. MGK kararlarının uygulanmasını denetlemek üzere kurulan BÇG'nin milyonlarca kişi, kurum ve kuruluşla ilgili fişleme çalışmaları yaptığı iddia ediliyordu. 28 Şubat davası sanığı, dönemin Genelkurmay Harekât Başkanı emekli Orgeneral Çetin Doğan mahkemedeki savunmasında, BÇG'nin dönemin hükümetinin yayınladığı talimat doğrultusunda Genelkurmay Başkanlığı'nın yayınladığı 10 Nisan 1997 tarihli emirle kurulduğunu belirtmiş ve emrin "irticai olaylar hakkındaki ilgilileri ve yetkilileri uygun ve yasal platformlarda bilgilendirmek" olduğunu kaydetmiştir (Öcal, 2009: 4).

"İrticai faaliyetlerle" mücadeleden etkilenen en geniş kesim ise üniversite öğrenimi görmek isteyen kız öğrenciler oldu. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu'nun Şubat 1998'deki genelgesi, başörtülü ve sakallı öğrencilerin derslerden çıkarılması, direnmeleri halinde haklarında cezai işlem yapılması gibi önlemler içeriyordu. Kız öğrencilerin başörtülerini çıkarmaları için kurulan "ikna odaları" da bu dönemin ürünüdür. Başları örtülü olduğu için çok sayıda öğrenci üniversite öğrenimini yarıda bırakmak, bazıları

başını açmak zorunda kaldı. Bazıları ise okullarına peruk takarak devam etti. 1998 yılı, ülke çapında türban eylemlerine sahne oldu (Çelebi, 2017: 125-148).

28 Şubat süreci ve Refah Partisi'nin kapatılması, Millî Görüş içinden çıkan ve kendisini yenilikçi olarak lanse eden başka bir siyasi İslamcı grubun iktidarına giden yolu açmış oldu. Mayıs 1997'de "laikliğe aykırı fillerin odağı olduğu" gerekçesiyle Refah Partisi hakkında kapatılma davası açıldı. Erbakan, yaşanan gerginliğin yatıştırılması amacıyla başbakanlık görevini koalisyon ortağı Tansu Çiller'e devretmek üzere 18 Haziran 1997'de istifasını dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sundu. Ancak Demirel hükümeti kurma görevini Çiller yerine Anavatan Partisi (ANAP) lideri Mesut Yılmaz'a verdi. Refah Partisi, 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı. Refah'ın yerine kurulan Fazilet Partisi de uzun ömürlü olmadı. Fazilet Partisi'ne, Milletvekili Merve Kavakçı'nın 2 Mayıs 1999'da TBMM'deki yemin törenine başörtüsüyle gelmesi ile yaşanan krizin ardından 7 Mayıs 1999'da kapatma davası açıldı. "Refah Partisi'nin devamı olması ve partinin laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle açılan dava 22 Haziran 2001'de sonuçlandı ve Anayasa Mahkemesi Fazilet Partisi'nin de kapatılmasına karar verdi. Ancak Fazilet Partisi nasıl Refah Partisi'nin kapatılması olasılığına karşı kurulduysa Fazilet'in içinden de AKP ve Saadet Partisi olmak üzere iki parti çıktı (Tunahan, 2015: 23).

Erbakan'ın siyasi yasaklı olduğu dönem Fazilet Partisi'nin 14 Mayıs 2000'de yapılan Birinci Kongresi'nde gelenekçi ve yenilikçi kanatlar arasındaki görüş ayrılıkları açık şekilde belli olmuştu. Erbakan'ın ağırlığı kongrede hissedildi ve gelenekçilerin adayı Recai Kutan, yenilikçilerin adayı Abdullah Gül'ü geride bırakarak genel başkanlık yarışını kazandı. Fazilet Partisi'nin kapatılmasının ardından Recai Kutan liderliğindeki Millî Görüşçüler Saadet Partisi'ne geçti. Yenilikçiler ise 14 Ağustos 2001'de Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç gibi isimlerin öncülüğünde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurdu (Tunahan, 2015: 23).

4.2. AKP Dönemindeki Darbe Girişimleri

4.2.1. Sarıkız- Yakamoz- Ayışığı ve Eldiven

Sarıkız, Yakamoz ve Ayışığı, AKP hükümetini devirmek için 2002-2004 yıllarında planlandığı iddia edilen darbe girişimleridir. 2007 Mart ayında Alper Görmüş yönetimindeki Nokta Dergisi'nin eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek'in günlüklerinin yayınlamasıyla ortaya çıkmıştır. Eldiven isimli darbe girişimi ise, 7 Temmuz 2008 tarihinde

Taraf gazetesinin manşetten verdiği haberde Atatürkçü Düşünce Derneği başkanı emekli orgeneral Şener Eruygur'a ait birçok belgelerin kamuoyu ile paylaşmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Oramiral Özden Örnek'in olduğu iddia edilen günlüklerde 2003 ve 2004 yılları arasındaki dönemde Jandarma Genel Komutanı Şener Eruygur, Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman, Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek ve Hava Kuvvetleri Komutanı İbrahim Fırtına'nın darbe planları hazırladığı, fakat Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün bunu engellemesi ile bu girişimlerin sonuçsuz kaldığı ifade edilmiştir (Bayram, 2015: 21)

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 28 Şubat süreci ile siyaset kurumu üzerinde oluşturduğu baskı ve dayatmaları AKP hükümeti döneminde de sürdürmeye çalışmıştır. Bu süreçte: muhalefet partileri, sivil toplum kuruluşları (STK), üniversiteler, medya gibi yapılanmalar da hükümete karşı mücadelede TSK'yı kendi taraflarında konumlandırmaya çalışmışlardır. Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı olan Oramiral Özden Örnek'in günlükleri 2003-2004 yıllarını kapsayan dönemlere ait darbe girişimlerini ortaya çıkarmıştır. Günlüklerde dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Özden Örnek, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İbrahim Fırtına ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Şener Eruygur'un "Sarıkoz" adında bir darbe planı üzerinde hazırlık yaptıkları görülmüştür. Bu yazıların Nokta Dergisi'nde yayınlanması ile Özden Örnek şikâyetçi olmuş ve Nokta Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Alper Görmüş hakkında soruşturma başlatılmıştır.

Alper Görmüş, hakkında açılan davalardan beraat etmiş ve yapılan incelemelerde günlüklerin Özden Örnek'in bilgisayarından alınmış olduğu teknik raporlar ile kesinleşmiştir. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığı, asker kişiler hakkında görev ve sıfatlarından dolayı soruşturma başlatılmasının askeri kurum amirinin takdir ve değerlendirilmesine bağlı olması nedeniyle soruşturma evrakını Genelkurmay Başkanlığı'na göndermiş, Genelkurmay Başkanlığı mahkemeye gönderdiği cevabi yazısında ise iddia hakkında gerçek, somut ve tutarlı bir bilgi ve belge bulunmaması nedeniyle herhangi bir işlem yapılamadığını bildirmiştir (Bayram, 2015: 21).

2002-2004 yıllarında planlandığı iddia edilen darbe girişimleri Örnek'in Nokta Dergisi'nde yayınlanan günlüklerinde AKP hükümetinin vazgeçirilmesi için neler yapılması konusunda yapılan hazırlıkların Genelkurmay Başkanı'na gönderileceği belirtilmiştir. Bu konuda aynı fikirde olunmaması durumunda yöntem değişikliğine gidileceğini ifade etmiştir. Ek-1'de de

ayrıntılı yer verilen bu görüşmelerde üzerinde durulması gereken konu; girişimlerin askere darbe yapması gereken bir ortamı hazırlamasıyla ilgili planlar oluşudur. Özden'in günlüklerini Nokta Dergisi'nde yayınlayarak darbe girişimlerini kamuoyunun gündemine sunan Alper Görmüş, darbe girişimlerinin 'darbe endüstrisinin 'sivilleştirilmesi' sürecinin temel belgeleri olduğunu vurgulamaktadır (Haberturk, 25.04.2009).

4.2.2. 2007 Yılı E-Muhtıra

Genelkurmay Başkanlığı'nın 27 Nisan 2007 gecesi internet sitesi aracılığıyla 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçilmesi süreci ile ilgili yayınladığı bildiri; post modern bir vesayet örneği yani e-muhtıra olarak tanımlanmaktadır.

Bildiride; başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıklarının ve uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetlerin; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsadığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu faaliyetlere girişenlerin, halkın dini duygularını istismar ettiği ve devlete açık bir meydan okunduğu, özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkartılmasının ülkenin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle benzerlik taşıdığı ifade edilmiştir.

Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün, "Ne mutlu Türküm diyene!" anlayışına karşı çıkan herkesin Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanı olduğunu ve Türk Silahlı Kuvvetlerin, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza ettiğini ifade etmiştir (Haberturk, 25.04.2007).

Bildiriye cevaben, 28 Nisan 2007 tarihinde Bakanlar Kurulu toplanmış ve daha sonra hükümet sözcüsü Cemil Çiçek, Genelkurmay Başkanlığı görevine ilişkin hükümetin tavrını açıklamıştır. Hükümet Genelkurmay Başkanlığı'nın muhtırasına aynı sertlikte bir yanıt vermiştir (Sabah, 29.04.2007).

Cemil Çiçek, Genelkurmay Başkanlığı tarafından çeşitli konulardaki görüşleri ifade eden bir açıklama basın yayın organlarına gece yarısı verilmiş ve Genelkurmay internet sitesinde

yayınlanmıştır. Bu açıklama hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Demokratik bir düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır. Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Çiçek Genelkurmay Başkanlığının, hükümetin emrinde, görevleri anayasa ve yasalarla tarif edilmiş bir kurum olduğunu ve Anayasa'ya göre, Genelkurmay Başkanı'nın görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu olduğunu vurgulamıştır.

27 Nisan Muhtırasından sonra, önceki darbe ve muhtıralardan farklı olarak, yurtdışından bazı tepkiler geldi, aynı zamanda pek çok sivil toplum örgütü de Genelkurmay adına yayınlanan bildiriye, Türkiye'deki demokrasi ve hukuk devleti, siyasete ve temel haklara karşı açık bir mutabakat ve müdahale olarak değerlendirdi (Yeni şafak, 29.04.2007).

Toplum, bu gelişmelerle demokratik bir bilince ulaşmış ve demokratik sistemin arkasında durabilmişti. 27 Nisan 2007 tarihli e-muhtırada hem hükümet hem de sivil toplum tarafından gösterilen tepki, siyasete askeri müdahalenin süreci nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu tepki ile sivil-asker ilişkilerinde yeni bir dönem başladığını iddia etmek mümkündür. Askeri yetkililerin kendilerini Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları olarak algıladıkları ve bu yaklaşımda hareket ettikleri söylenebilir.

4.2.3.2013 Yılında Yaşanan Gezi Parkı Olayları

28 Mayıs 2013 sabahın erken saatlerinde, bir grup eylemci İstanbul'un merkezindeki Gezi Parkı'nda bir protesto gösterisi için toplandı. Protestocular, hükümetin yeni bir alışveriş merkezine yer açmak için ağaç kesmeyi planladığını bahane ederek bu gösteriyi yaptıklarını söylüyorlardı. Eylemciler öncelikle çadır kurmuş ve protestolara başlamışlardır.

Taksim Meydanı ve Gezi Parkı'nı çevreleyen alan, geçmişten günümüze sembolik bir kamusal alan imajını sürdürmektedir. Bu anlamda, Gezi protestoları gibi bir hareketin iktidar partisinin “yeniden tasarlama projesi” ne bir tepki olarak başlaması bir tesadüf değildir. Çünkü Taksim Meydanı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne Türkiye'nin toplumsal mücadelelerinin mimari-kültürel hatıralarını tutan en önemli kamusal alandır (Acar, 2013: 20).

Taksim meydanında çoğunlukla polis gücüyle birlikte göz yaşartıcı gaz kullanımına bağlı olarak, İstanbul'daki Cumhuriyet döneminin en büyük protestosuna dönüştü. Şehrin binlerce insanı, polis müdahalesine meydan okumak için protestoculara katıldı. Protestocular ve polis

arasındaki karşılıklı şiddet gelişimi yaşanmıştır. Protestocuların kompozisyonu, Türkiye tarihinde, birçok farklı grubun ilk kez birlikte hareket etmesi açısından önemlidir. Gezi protestoları 27 Mayıs'ta, parkta bulunan beş ağacın yakındaki bir ormana götürülmesi ve onun yerine topçu kışlası inşa edilmesi yönündeki iddialar nedeniyle alevlenmiştir. Bu “çevresel” protestolarda; Seçilmiş hükümete, ulusal iradeye ve başörtüsüne muhalefet ön plana çıkmıştır. Son 10 yıl içinde 2,8 milyar ağaç diktiğini bildiren hükümet, protestocularla doğrudan diyalog oluşturmak ve bu protestoları sona erdirmek için çabalamıştır (Acar, 2013: 20).

Protestoları çevrecilik anlayışıyla başlatan protestocular, sivillere de saldırarak protestoları yeni seviyelere taşımışlardır. İstanbul'daki Gezi Parkı protestolarında ve diğer şehirlerde polisin rolü orantısız güç kullanımı nedeniyle bazı eleştirilere maruz kalmıştır. İstanbul Taksim Meydanı'nın yanında bulunan bu parkın yenilenmesine karşı bir grup çevrecinin gösterileriyle başlayan bu protesto gösterileri, protestoculara sert bir müdahalenin ardından isyancıların polise saldırmasından sonra ayaklanmalara dönüşmüştür.

Son soruşturmalara bakıldığında Fetullah Terör Örgütü'ne bağlı polis memurlarının Gezi Parkı isyanları sırasında önemli görevler üstlendiğini ve şiddetin tırmanmasına katkıda bulunduğunu gösteriyor. Fetöcüler, kolluk kuvvetlerine, yargıya, bürokrasiye ve orduya kitle sızmasıyla tanınıyor. FETÖ'ye bağlı polis şefleri, savcılar ve yargıçlar, Aralık 2013'te iki darbe girişiminin de arkasında yer almıştır. Görüldüğü gibi gerçekleşen Gezi parkı olayları ile halkın oyları ile seçilen meşru bir hükümete illegal yollar ile kargaşa çıkartarak bir darbe girişiminde bulunulmak istenmiştir. Yeni bir tür darbe girişimi olan bu olaylar dizisi özellikle Arap baharı sırasında kullanılan yöntemlerin benzeri şeklinde gelişmiştir. Aynı yöntemler özellikle Mısır ve diğer bazı ülkelerde denenmiş ve başarılı olmuştur. Ancak hükümetin dikkatli ve titiz çalışması ve önceden olayların farkına vararak olumlu bir politika izlemesi sayesinde olay genişlemeden önlenmiştir.

4.2.4. 17-25 Aralık Operasyonları

Her şeyden önce, 17 Aralık soruşturması, aslında bir grup ilgisiz vakayı bir tür yolsuzluk davasıyla birleştirmekten çok daha büyük göstermek için yapıldı. İkincisi, soruşturmada daha uzun bir geçmişe sahip olmak için çeşitli başlangıç tarihleri ile devam eden soruşturmalar birleştirildi. Bakanlar Kurulu üyelerinin çocuklarının soruşturmada yer almaları ile yüksek profilli bir davaya dönüştü. İran'la ilişkilerin sonuçları, yaptırımlar

nedeniyle ABD ve Batı'nın ilgisini çekiyordu. Böylelikle operasyon uluslararası ilgiye konu olmuştu. Ayrıca hem Türk hem de uluslararası basında, bunun sıradan bir yolsuzluk olayı olmadığı şeklinde bir algı oluşturulmaya çalışıldı. FETÖ terör örgütünün polis kuvveti ve yargı mertebesindeki üyelerinin bu soruşturmanın başlatılmasıyla ilgili bağlantısı olduğu açıkça görülüyordu. Bu büyüklükteki bir soruşturmanın, kolluk kuvvetleri ve yargı makamlarının herhangi bir bölümünün herhangi bir bölümünü bilgilendirmeksizin, kolluk kuvvetleri ve yargı mensupları tarafından icra edilebileceği gerçeği fark edilmemiştir. En önemlisi siyasi yargılamadan aylar önce soruşturmanın tamamlandığı, 2014 yerel seçimlerinden hemen önce polis-yargı ortaklığı ile operasyonunun gerçekleştirilmesidir (Karagöl, 2016: 2).

FETÖ'nün seçilmiş hükümete yönelik en şiddetli darbesi, 17 ve 25 Aralık 2013'te Gezi isyanlarından sadece 6 ay sonra geldi ve polis-yargı-medya iş birliği ile süreç işletildi. Hareketleri yolsuzluğa karşı bir operasyon olarak sunuldu. 17 Aralık'ta FETÖ, dört bakanı suçladı ve 25 Aralık'ta seçilmiş hükümetin başbakanı Erdoğan ve ailesine yönelik saldırılarda bulundular. Bu saldırının sinyalleri daha önceki aylarda verilmişti. FETÖ'nün desteklediği gazeteler "hükümeti bitirecek" belgelere sahip olduklarını iddia etmeye başladılar ve Erdoğan'ın İstanbul Polis Gücü Genel Merkezi'nde şahsen kelepçeleceklerini açıkça belirttiler.

FETÖ üyesi gazetecilerle birlikte 17/25 Aralık operasyonları boyunca FETÖ polis, savcı ve yargı mensupları aktif rol aldı. Başbakan Erdoğan iddia edilen yolsuzluklara karşı büyük bir medya kampanyası başlatmıştı. İddialara göre zamanın Başbakanlık Müsteşarı olan Efkân Ala, polis personelinin yeniden görevlendirilmesini üstlenmemiş ve görev yerlerini değiştirmemiş olsaydı, FETÖ 25 Aralık'ta başarılı olmuş olabilir ve Türkiye'nin seçilmiş başbakanı tutuklanmış olabilirdi. O zamanlar az sayıda kişi, polis gücünün neredeyse yarısının FETÖ üyeleri olduğunu ve neredeyse hiç kimsenin yargıdaki durumu bilmediğini fark etti. 15 Temmuz darbe girişimi, 7 Şubat 2012 MİT Operasyonu, 2013 Gezi İsyanları ve 17/25 Aralık gibi yukarıda belirtilen tüm girişimlerin başarısız olması üzerine, FETÖ gücünü orduda kullanma şansını aramaya başladı. FETÖ'nün, tüm kurumlarda olduğu gibi, devlet üzerinde de tekel sahibi olmak amacıyla orduda örgütlendiği bilinmektedir. Ancak, hiç kimse ordunun içindeki örgütün iç boyutunu bilmiyordu. Ordu'nun 1 ve 19 Ocak 2014 tarihli MİT kamyonu olaylarındaki rolü ve Erdoğan'ı teröristlerle iş birliği yapan bir DAES destekçisi olarak gösterme çabası, FETÖ'nün ordu içindeki varlığının bir göstergesiydi (Karagöl, 2016: 2).

4.2.5. 15 Temmuz 2016 Kalkışması ve FETÖ' nün Etkisi

15 Temmuz 2016 Cuma gecesi Türkiye’de demokratik hayat uzunca bir aradan sonra bir kez daha kalkışma ile kesintiye uğratılmak istendi. 15-16 Temmuz 2016 tarihleri arasında Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yer alan ve kendilerini Yurtta Sulh Konseyi olarak tanımlayan bir grup asker tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan kalkışma Türk Silahlı Kuvvetleri’nin resmî internet sitesi ve TRT’de yayınlanan bildiride ordunun yönetime el koyduğu açıklanmış olup ülkede sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiği duyurulmuştur. Kalkışma, Türkiye’nin siyasi tarihinde 12 Eylül 1980 askerî darbesinin ardından 36 yıl sonra gerçekleştirilmiş olan ilk doğrudan teşebbüs olarak kayıtlara geçti. FETÖ ile irtibatlı askerler, askeri-sivil bürokratlar ile iş dünyası, akademi ve medyadaki geniş bir ağ tarafından tasarlanıp hayata geçirilen kalkışma Türkiye’nin makûs darbeler tarihinde emir komuta zinciri dışında gerçekleştirilen başarısız bir darbe girişimi olarak yerini aldı. (Karagöl, 2016: 2).

FETÖ, gizemli güç odakları ile olan iş birliği sayesinde sahip olduğu eğitim kurumları, bankalar, iş dünyasında yer alan kurumlar ve medya yoluyla ulusal ve uluslararası kamuoyunda kendine meşruiyet sağlamaktaydı. İlmî İslam ve dinler arası diyalog söylemleriyle uluslararası toplum nezdinde prestij kazanmaya odaklanan bu örgüt ülke içinde geleneksel islami gruplar ve sivil toplum örgütlerinden olabildiği kadar uzak durmuştu. Askeri ve sivil bürokrasi mekanizmalarına nüfuz etmeyi hedefleyen örgüt, konjonktüre göre siyasi partiler ile de pragmatik etkileşimde olmayı tercih ederek paralel bir devlet yapılanması oluşturma gayreti içinde oldu. Mesihyanik dini bir ideoloji etrafında uzun döneme yayılan stratejisiyle FETÖ, nitelikli gençleri bünyesine katarak onlara kariyer imkânlarını yasal olan ve olmayan yollarla açmış ve gerçek kimliklerini saklayarak toplum içinde kilit noktalara yerleşmelerini sağlamıştır. Orta Asya’dan Afrika’ya, Balkanlar’dan Latin Amerika’ya kadar geniş bir coğrafyada oluşturduğu kurumlar üzerinden sermaye ve insan kaynaklarını mobilize ederek paralel yapılanmayı küresel bir ağ haline getirmiştir. 17-25 Aralık (2013) sürecinde emniyet güçleri, medya ve yargı iş birliğiyle bir operasyon gerçekleştirerek iktidar partisi ve dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ı siyaset sahnesinden silme girişiminde bulunan FETÖ bu girişimin başarısız olması üzerine 15 Temmuz gecesi TSK’daki unsurlarını emir-komuta zinciri dışında bir darbe için mobilize etmiştir (Melek ve Toker, 2017: 51).

Kalkışma, gece İstanbul'da Boğaziçi Köprüsü'nün bir grup asker tarafından trafiğe kapatılması ile başlamış, Ankara'da jetlerin gece boyunca yaptığı alçak uçuş, TRT'ye el konulması ve darbe bildirisi okunması, Ankara Gölbaşı Özel Harekât Daire Başkanlığı'nın F16'larca bombalanması ve pek çok polisin yaşamını yitirmesi ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmesiyle devam etmiştir. Başkent sokaklarında tankların eyleme geçmesi, tank atışlarıyla Ankara Emniyet binasının bombalanması, Marmaris'te tatilde bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İstanbul'a giderken F-16'lar tarafından taciz edilmesi, TBMM binasının bombalanması gibi olaylarla gerçekleşen darbe girişimi ülkede kaos olması beklenirken toplumsal dayanışmaya ve darbe karşıtı bir sivil toplum eylemine neden olmuştur. 24 saatlik bir süreç dolmadan bastırılan kalkışmada 5 bin 171 kişi gözaltına alınmış, 16 bin 899 kişi tutuklanmış, 76 bin 100 kişi görevden uzaklaştırılmıştır. Kalkışma sırasında 179 sivil, 62 polis ve 5 asker olmak üzere toplam 246 kişi yaşamını yitirmiştir.

Kalkışmaya giden sürece bakıldığında; özel hayatı ifşa eden görüntülerin yayınlanması, yasa dışı dinlemelerle siyasi arenanın tanzim edilmeye çalışılması, FETÖ kaynaklı iftiralar, hakaretler ve beddualar esasında FETÖ'nün kontrol ettiği medya gücü ile neler yapabileceğinin ilk işaretleriydi. Öte yandan istihbarat birimlerinin PKK yöneticileri ile yaptığı Oslo görüşmeleri, Mavi Marmara Baskını ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın ifadeye çağrılmasına verilen medyatik tepkiler Fetullah Gülen ve etrafında örgütlenenlerin sivil bir hareket olmanın ötesinde yasa dışı bir güç odağına dönüştüğünü ve Türkiye'nin gidişatına meşru olmayan yollarla müdahale etmek istediklerinin net göstergeleri oldu. FETÖ örgütü, amaçları ve çıkarları meşru hükümetle çakıştığında neler yapabileceğini 2013 yılında dersanelerin kapatılması sürecinde gösterdi. Nitekim "Paralel Devlet Yapılanması"nın (PDY) en önemli insan kaynaklarını oluşturan dersanelerin kapatılmasını öngören yasa tasarısı gündeme geldiğinde FETÖ lideri Fetullah Gülen'in "Firavun aleyhinizde ise isabetli bir yolda yürüyorsunuz demektir" sözleri onun niyetini göstermesi bakımından önemlidir (Demir ve Çağlar, 2017: 12).

Gülen'in, Erdoğan'la Firavun arasında kurduğu bu analogi 15 Temmuz darbe kalkışmasına dek sürdü. Kalkışmadan birkaç gün sonra da Gülen takipçilerini Kızıldeniz'den geçen Musa ümmetine, Erdoğan'ı Firavuna, AKP'yi de o denizde boğulacak kâfir ordusuna benzetmişti. Örgütünü bir arada tutmak için Firavun benzetmesine çok sık başvuran Gülen, 7 Haziran 2015 seçimlerinin hemen ardından, "Firavun da kendini çok güçlü görüyordu; Hazreti Musa ve bir avuç Musevî karşısında gark olup giderken döndü, sığındı; ama artık iş işten geçmişti" diyordu. Gülen'den yayılan bu söylem örgütün medyatik kanal ve karakterleri tarafından da

tekrar edilmiş ve böylece halkın iradesiyle gelen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan otorite ve baskı sembolü olan Firavun temsilleriyle ilişkilendirilmiş ve tasvir edilmişti. Takipçilerine ve Türkiye'nin dindar kesimlerine Firavun imgesi üzerinden mesaj göndermeye çalışan FETÖ ve medyası aynı mesajı ulus ötesi kamuoyuna ulaştırırken seküler bir imge olan “diktatör”ü kullanıyordu (Demir ve Çağlar, 2017: 15).

2013 yılının ikinci yarısı ve 2014'ün başları 15 Temmuz 2016 kalkışmasına giden süreçte FETÖ mensuplarının ayak seslerinin en güçlü şekilde duyulduğu dönemdi. 2013 yılındaki Gezi Parkı Olayları ve 17-25 Aralık Darbe Girişimi seçilmiş hükümeti devirerek Erdoğan'ı devre dışı bırakmayı amaçlamıştı. FETÖ medyası da bu iki dolaylı darbe girişimi üzerinden Erdoğan'ı tıpkı Firavun söyleminde olduğu gibi “diktatör” ve “hırsız” etiketleriyle mimlemişti. FETÖ'nün önemli kalemlerinden Mümtazer Türköne, bu operasyonlarda öne sürülen “yolsuzluk” ve “rüşvet” iddialarını sorgusuzca benimsemekle birlikte örgüt için kavramsallaştırılan “paralel yapı” ifadesinden rahatsızlık duymuş ve şöyle demişti: “Paralel yapı tabiri 17-25 Aralık'ta yolsuzluğu ortaya dökülen zavallı ve üstelik çaresiz iktidarın karşısındaki ‘şer cephesi’ olarak icat edildi”. 2014 başında MİT tırlarına yapılan baskın da Türkiye'deki demokratik iktidarı özellikle uluslararası arenada yıpratma ve DEAŞ'a destek veriyor izlenimi yaratarak küresel olarak yalnızlaştırma amacı gütmüştü. Darbe öncesi hazırlık sürecinin en fazla “görünen” simalarından olan Nazlı Ilıcak'a göre MİT tırlarına baskın haberini yapan Cumhuriyet, olağanüstü bir gazetecilik örneği sergilemişti. Öyle ki bir yazısında, “İşlenen bir suçun görsel olarak kanıtlarını ortaya koydu Cumhuriyet Gazetesi. Bırakınız vatana ihaneti olsa olsa ileride Pulitzer Ödülü'ne lâyık görülebilir” demişti (Melek ve Toker, 2017: 51).

Bu gelişmelere bakınca 15 Temmuz'un toplumsal algı ve uluslararası meşruiyetini kurgulayan ön hazırlıkların oldukça derin ve planlı olduğu fark edilmektedir. Kalkışma sürecinin gösterdiği en ilginç ve paradoksal verilerden bir diğeri şudur: Yıllarca topluma kendisini “yerli” ve “muhafazakâr” olarak lanse etmiş bu örgüt, özellikle 2010 sonrasındaki kırılma noktalarında görüldüğü gibi, taban tabana zıt denilebilecek farklı karakterlere bürünmüştür. Bu örgütün tüm üyeleri, liderleri olan Gülen'in söylemleriyle uyumlu bir dil ve tavır sergilemiştir (Melek ve Toker, 2017: 51).

Türkiye'nin 2000'li yıllarda AB ile tam üyelik müzakereleri çerçevesinde atılan tüm demokratikleşme adımlarına ve sivilleşme yolundaki yasal-anayasal reformlara rağmen bu türden sıra dışı bir kalkışmaya maruz kalması ülkenin henüz askeri darbe tehdidinden

kurtulmadığını göstermiştir. Demokrasi serüveninde 1950’de çok partili hayata geçişle birlikte büyük bir adım atan Türkiye’nin Adnan Menderes , Turgut Özal ve Erdoğan ile siyasi alanda yaşadığı normalleşme sosyo-ekonomik alanda da hayat seviyesinin yükselmesi ve refah seviyesinin artmasıyla perçinlenmişti. Buna karşın konvansiyonel askeri darbelerle toplumsal ve siyasi yönden hayat felce uğratılırken ülke aynı zamanda ciddi makroekonomik krizlerle baş başa bırakılmıştı. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri bir taraftan da Türkiye’nin uluslararası planda demokrasi karnesini zayıflatırken diğer taraftan çok ciddi sosyo-ekonomik çöküntüleri beraberinde getirmiştir. Konvansiyonel darbelerden ayrılarak “demokrasiye balans ayarı vermek” iddiasıyla başlatılan 28 Şubat süreci ise yargı, basın-medya ve sermaye (ekonomi-finance) ayakları üzerinden ekonomik, politik ve toplumsal kurgusu profesyonelce hazırlanmış post modern bir darbe olarak hafızalarda hala canlılığını korumaktadır. Ülke ve toplum hafızasında derin yaralar bırakan darbeler yatırım ortamı, gelecek beklentileri ve hukuk devleti algısını yerle bir ederek ekonomiye de ciddi darbeler vurmuştur (Melek ve Toker, 2017: 51).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Darbe, “güçlü bir askeri ya da politik grup tarafından hükümet gücünün hızlı ve kararlı bir şekilde ele geçirilmesi” olarak ve “Bir hükümetin, genellikle en üst düzeydeki güç figürlerinin yerini alan küçük bir grup tarafından yapılan ani bir yıkımı” olarak tanımlanabilir. Bir devrimin aksine, bir darbe dürtüsü kitlesel ayaklanmayı içermez. Daha ziyade, tipik bir darbede, küçük bir politikacı veya general grubu görevdeki liderleri tutuklar, ulusal radyo ve televizyon hizmetlerini ele geçirir ve iktidarda olduğunu ilan eder.

Taktik olarak, bir darbe genellikle bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin geri kalanını nötrleştirirken, ordunun bazı aktif kısımlarının kontrolünü içerir. Bu aktif grup liderlerini, önemli devlet dairelerinin fiziksel kontrolünü, iletişim araçlarını, sokakları ve fiziki altyapıyı ele geçirir.

II. Dünya Savaşı'nın koşullarından ortaya çıkan dış dinamikler, Türkiye ekonomisi ve siyaseti üzerinde hızlı ve derin etkiler yaratmıştır. Diğer taraftan iç dinamikleri genellikle uzun vadeli kültürel, politik, fakat özellikle de toplumların ekonomik köklerinden gelmektedir. Geciken ekonomik serbestleşme, Türkiye'de hızlı sermaye birikimlerini engellemiş ve bu durum zayıf burjuvaziyi yaratmıştır. Bu burjuvazinin yanı sıra, otoriterler ve toprak sahipleri, otoriter tek parti döneminde gerçek otoriteye sahip bürokrasi ile ilişkilerini geliştirmek zorunda kalmıştır. Yeni doğan Türk burjuvazisinin bu tuhaflığı nedeniyle, muhalif olma özellikleri 14 Mayıs 1945'te Arazi Reformu Yasası'na kadar ertelenmiştir. Ancak, II. Dünya Savaşı sırasında CHP iktidarının taraftarlarını kaybettiği ve çıkar gruplarının iktidardan ayrıldığı iyi bilinmektedir. Demokrat Parti, sadece yeni doğan zenginlere değil, savaş sonrası dönemde de büyük yoksul kitlelere umut veriyordu. Bütün bu gelişmeler, CHP'nin otoriter rejimini baskı altında bıraktı. Türkiye'deki genç muhalefet hareketleri çoğunlukla cumhuriyet öncesi dönemden gelen muhalif düşünceleri miras almıştı. Bu nedenle, Türk demokratikleşmesinin tarihsel yolları, 19. yüzyılın ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılın ilk yıllarından Kemalist reformlara kadar, bütün reformlar ve gelişmeler muhalefetin oluşumuna katkıda bulundu.

Türk darbelerinin tarihi çok uzundur. Türkiye, Osmanlı döneminde çok sayıda askeri müdahaleye maruz kalmıştır. Osmanlı devletindeki darbelerin gerekçelerine bakıldığında daha çok bazı makam sahiplerinin şahsi çıkarlarının tehlikeye girmesi, saraydaki çıkar

kavgaları, mülkiyet paylaşımları görülmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde yeniçeriler modernleşme dönemiyle birlikte farklı isimler altında askerler, askeri ayaklanma ya da darbeler şeklinde siyasal sisteme müdahale etmeye başlamışlar ve bu müdahaleler genelde padişah değişimi ile sonuçlanmıştır. Tahttan indirilmiş padişahların bir kısmı hapse atılırken diğerleri öldürülmüştür.

Cumhuriyet dönemine bakıldığında ise gerekçeler idealizm temeline oturtulmuştur. Cumhuriyet dönemindeki gerekçelerin ana teması askerin bozuk giden, hoşlanmadığı, tehlikede gördüğü gidişatı düzeltmek için darbeye teşebbüs etmesi olmuştur. Osmanlıda görülen erk kavgasını Cumhuriyet döneminde de görmek mümkündür. Ancak ikisinin arasındaki en önemli fark sınıfsal oluşudur. Osmanlıda asker sınıfının erk elde etmek için darbe teşebbüsüne kalkıştığı görülmez. Kişilerin erk'i ele geçirmek için askeri isyana yöneldiği görülür.

Osmanlı Devleti'nin dağılma süreci, siyasi otoriteyi bazı alanlardan tamamen uzaklaştırdı ve diğerlerine yaydı. Türkiye'nin mevcut topraklarının, yani Anadolu'nun ve Trakya'nın siyasete girmesine neden oldu. İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan, Türkiye'nin bazı bölgelerini işgal etti. Ancak, 1919'da başlayan ve daha sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde devam eden Kurtuluş Savaşı ile Türkiye bölgesel istilaları yendi. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923'te kuruldu. Cumhuriyetin kuruluşu, radikal bir siyasi dönüşüm ve geçmişten keskin bir ayrılık anlamına geliyordu. Yeni kurulan Cumhuriyet, Osmanlı ile tarihsel ve kültürel bağlarını koparmaya başladı ve eski politikasının tam tersi olan içe dönük bir politika benimsedi. Kurucular sadece siyasal reformlar yapmakla kalmamış, aynı zamanda bireyleri ve toplumu yeniden yaratma amacıyla değiştirmeye çalışmışlardır. Böylelikle, Osmanlı'yı sarsan darbelere karşı savunmasızlık da dâhil olmak üzere siyasi kültür ve gelenek, Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir. 1923'te “modern” Türkiye, kısmi çoğulcu bir siyasi yapı olarak ortaya çıktı. Çok geçmeden, 1925'te tek parti rejimine doğru yöneldi. 1925 ve 1945 arasındaki tek parti döneminde, askeri darbe yapılmamıştır. Bu durum iki şekilde analiz edilmiştir. İlk tahlile göre, Mustafa Kemal Atatürk ve onun halefi İsmet İnönü, Osmanlı dönemindeki askeri isyanların acılı sonuçlarını yaşamış ve bu nedenle orduyu siyasetten uzak tutmuş ve sıkı bir siyasi kontrol altına almışlardır. Bu nedenle ordu bir darbe yapmamış ya da gerçekleştirememiştir. İkinci analiz, askerlerin mesleğinden gelen liderlerin kontrolü altında olduklarını ve onların zihniyetlerini yansıttığını, bu yüzden siyasete doğrudan müdahale etmeyi gereksiz gördüklerini ileri sürmektedir. Her iki faktörün de bu dönemde etkili olduğu söylenebilir. II. Dünya Savaşı'nın

sonunda Türkiye, dünyadaki yeri hakkında bir karar vermek zorundaydı: ya demokratik batı bloğunun bir parçası ya da o zamanlar müttefik olan Sovyetler Birliği'nin önderlik ettiği doğu bloğunun bir parçası olmalıydı. Sivil toplumun bastırılmasında rol oynayan resmî ideolojik dayatma ve devletin ekonomi üzerindeki kontrolü açısından Türkiye Batı'ya değil, Sovyet dünyasına daha çok benziyordu. Bununla birlikte, iki faktör Türkiye'yi Sovyetlerle ittifak yapmamaya karar vermede etkiledi. Çünkü Batı daha güçlü görünüyordu ve Sovyetler doğuda ve Boğaz'da bir üs istiyordu. O zamanlar Türkiye, Sovyetler'e karşı koyamayacağı bir konumdaydı bu yüzden Batı ile birlikte olmaya karar verdi. Dolayısıyla İsmet İnönü, Türkiye'nin siyasi sistemi için bir geçiş dönemi başlattı. Rakip siyasi partilerin kurulmasına izin verildi, medya üzerindeki kontroller gevşetildi ve din özgürlüğü üzerindeki baskılar ve kısıtlamalar hafifletildi. 1945-1946'da başlayan bu süreç 1950'de tamamlandı. Yargının liberalleri tarafından yönetilen yargı denetimi ile düzenlenen çok partili seçimlerin ilki 14 Mayıs 1950'de yapıldı. Bu seçimde 1923'ten beri iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) beklenmedik bir şekilde kaybetti. CHP liderleri, halkın onlara karşı bir şükran borcu olduğuna ve karşılığında iktidarı koruyacaklarına inandılar. Ancak, halkın kendilerini desteklemeyeceği belli olmuştu. Çünkü tek parti rejimi, özgürlüğü kısıtlamakta ve Türkiye'nin her yerinde devletçi politikalarıyla yaygın bir yoksulluğa neden olmaktaydı.

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti (DP) iktidara geldi ve Kemalist askeri bürokrasi sonuçlardan memnun değildi. Müdahale etmeyi planladılar ve İnönü'ye mümkün olan en kısa sürede DP'yi ortadan kaldırmak için bir teklif yaptılar. Ancak İnönü teklifi reddetti ve DP'ye aktardı. Ne yazık ki, demokrasi yanlısı güçler ve Türk ordusu arasındaki çatışma çok uzak değildi. DP'nin 1950'deki zaferinden sonra, ülkenin hemen hemen bütün demokratik deneyimini sarsan bir darbe dalgası başlattı. Bazıları tam darbe olmasa da iktidardaki anayasal hükümleri veya siyasi değişiklikleri talep eden daha küçük ölçekli başka askeri müdahaleler de vardı. 1960, 1971, 1980 geleneksel darbeleri ve 1997'nin post-modern darbesi, Türkiye'nin demokratik döneminin ana askeri darbeleri olarak düşünülebilir. Bu dönemde darbe girişimleri de vardı. 1962'de ve 1963'te emekli bir subay olan Albay Talat Aydemir, 1960 darbesinin amaçladığı hedeflere ulaşmadığı ve Kemalist ideallerle uyuşmadığı gerekçesiyle iki kez darbe girişiminde bulundu.

İlk teşebbüsünü yargılanmayacak olması koşuluyla bıraktı. Bununla birlikte, ikinci teşebbüsü infazıyla sona ermiştir. Bu iki darbe, 15 Temmuz 2016'dan önce gerçekleşen başarısız ve önlenemeyen darbeler olarak sıralanabilir. Bu darbelerin başarısız olmasında önemli bir faktör de bu darbelerin hem tarihsel hem de eski bir isim olan İsmet İnönü'ye karşı girişim

olmasıdır. İnönü bu darbeleri engellemeyi başarmış ve sanıkları yargılamaya ve yakalamaya çalışmıştır. 15 Temmuz 2016'dan önce yaşanan darbe ve darbe girişimlerinin hepsi Kemalist ideolojiye dayanmaktadır. Her darbe ve darbe girişimi sırasında darbeyi yapanlar, Kemalist ideolojiye sadakatlerini belirtmişler ve çalışmalarını Atatürk ilkelerine ve amaçlarına bağlayarak eylemlerini imgelemeye çalışmışlardır. Birçok sivil grup da bu müdahaleleri desteklemiş ve Atatürk adına hareket ettiğini iddia etmiş ya da ismini orduyla birlikte kullanmıştır.

Bazı liderler, askeri müdahaleye, sevmedikleri, aynı dünya görüşünü paylaşmadıkları ve politik arenada alt edemedikleri politikacılara karşı son çare olarak gördüler. Askeri darbeler bazen 1960 darbesi örneğinde olduğu gibi ordunun içindeki cuntalar tarafından ya da bazen 1980 darbesinde olduğu gibi bütün ordunun içindeki emir- komuta zinciriyle gerçekleştirildi. Darbe uygulayıcılarının ifadelerine göre, darbeler “laikliği korumak, modern bir medeniyet seviyesine ulaşmak, komünizme ve gericiliğe karşı savaşmak; kargaşa, bozukluk, anarşi, iç çatışmanın önlenmesi, demokrasiyi korumak ve kurmak.” amacını güdüyordu.

Yapılan birçok askeri darbe girişimi ülkede çıkan çatışmaları bahane etmiştir. Ayrıca dünyada ve Türkiye’de yaşanan hızlı değişimin sistem üzerinde yarattığı baskılar ve yeni taleplere siyasal sistemin cevap veremediği, siyasal kurumların sorun çözme noktasında yetersiz kaldıkları, özellikle Silahlı Kuvvetlerin taleplerinin karşılanamadığı dile getirilmektedir. Bütün bunların yanında terör ve anarşi ile ekonomik sorunların yarattığı istikrarsız yapıda demokratik kurum ve süreçlerin sorun çözme konusundaki yetersizliği darbeyi yaratan nedenler arasında sayılmıştır.

Son olarak yaşanan FETÖ’nün 15 Temmuz darbe girişimi ise yukarıda sayılan nedenlerden tamamen farklıdır. Çünkü darbe girişiminin nedenleri farklı gerekçelere dayanmaktadır. Devlet içinde yapılanmış ve gizlice örgütlenmiş bir terör örgütünün (Paralel Devlet Yapılanması) faaliyete geçmesinden ibarettir. Sonuç olarak yaşanan FETÖ’nün 15 Temmuz darbe girişimi, toplumdaki demokratik kültür ve davranışların canlanmasını sağladı. Tüm vatandaşların hükümetiyle muhalefetiyle Türkiye için birleşmesini sağladı. FETÖ sadece hükümete karşı değil, Türkiye'ye karşı çıkmıştı ve halka silah çekecek kadar ileri gitmişlerdi. Öte yandan, parlamentonun içinde ve dışında birçok parti, iktidar partisine muhalefetiyle tanınan milyonlarca vatandaşla birlikte mücadelede demokrasi için ayağa kalktı ve onlara karşı çıkarak ülkeyi bir felaketten kurtardı.

KAYNAKÇA

- Acar, N.(2013). *Özgürlük alanı olarak sunulan sosyal medya ve taksim gezi parkı eylemleri*. İstanbul: Akdeniz İletişim.
- Afyoncu, E., Önal, A. & Demir, U.(2010). *Osmanlı imparatorluğu'nda askeri isyanlar ve darbeler*. İstanbul: Yeditepe.
- Ağababa, A. F.(2007). *Şeref kurbanları II. abdülhamit döneminde bir sürgün hikâyesi*. İstanbul: Çatı.
- Ahmad, F. & Alogan, Y.(2012). *Modern türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Kaynak.
- Akbal, İ., Çınarlı Ö., & Safi İ.(2018). Sadrazam Mahmut Şevket Paşa Suikasti'nin İngiliz Basınına Yansımaları ve İngiltere- Osmanlı Devleti İlişkilerine Etkileri. International EMI Entrepreneurship Social Sciences Congress EMISSC sunulmuş bildiri, Lefkoşa, Kıbrıs.
- Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin darbe geleneği: 1960 ve 1971 müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9, 55-72.
- Aksoy, M.(1997). Bizde basının kontrolü. *Forum Dergisi*,8, 84.
- Akşin, S.(1987). *Jön türkler ve ittihat ve terakki*. İstanbul: Remzi.
- Akşin, S.(2011). *Kısa türkiye tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Akşin, S.(2015). *31 mart olayı*. İstanbul: İmge.
- Alkan, A.(2001). *II. meşrutiyet devrinde ordu ve siyaset*. İstanbul: Ufuk.
- Aslan, S.(2010). Sivil toplum ve demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,15, 2.
- Ateş, T.(1980). *Türk devrim tarihi*. İstanbul: İktisat.
- Ayaz, E., Erdem, M., & Kuloğlu, Y.(2015). II. Meşrutiyet Döneminde Bir Faili Meçhul: Hasan Fehmi Bey, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5(1),107-117.
- Aydemir, Ş. S.(1993). *Enver paşa*. İstanbul: Remzi.

- Bacevich, A.(2003). *The american militarism: how americans are seduced by war*”, Oxford University Press.
- Baydur, M.(1997). Üniformalı türkiye. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,3,17.
- Bayraktar, B.(2002). *Çağdaş türkiye tarihi*. İstanbul: İnkılap.
- Bayram, M.(2015). Soğuk savaş dönemi türk-amerikan ilişkilerinin sürekliliğinde askerî darbelerin rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,2,1.
- Belge, M.(2012). *Militarist modernleşme: almanya, japonya ve türkiye*. İstanbul: İletişim.
- Birecikli, İ.B.(2012). Sultan II. abdülhamit’e karşı başarısız bir darbe teşebbüsü. *Journal of Life Sciences*,1,1.
- Birinci, A.(1990). *Hürriyet ve itilâf fırkası: II. meşrutiyet devrinde ittihat ve terakki’ye karşı çıkanlar*. İstanbul: Dergâh.
- Briand, M. A., Can, D.& Çaplı, B.(1991). *Demirkırat*. İstanbul: Milliyet.
- Çakmak, D.(2015). Türkiye’de asker-hükümet ilişkisi: albay talat aydemir örneği. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*,1, 35-68.
- Çavdar, T.(1991). *İttihat ve terakki*. İstanbul: İletişim.
- Çelebi M.B.& Temel F.(2017). Türkiye’nin darbe geçmişi ve 15 temmuz karşı darbesi: anayasal, toplumsal ve siyasal çerçevede karşılaştırmalı bir analiz. *Electronic Turkish Studies*.12(16), 125-148.
- Çerkez, E.(1993). *Anılarım*. İstanbul: Berfin.
- Dânişmend, İ.(1972). *İzahlı osmanlı tarihi kronolojisi*. İstanbul: Türkiye.
- Danişmend, İ.(1942). *Sadr-ıa’zam tevfiğ paşa’nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre 31 mart vakası*. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Demir, S. T. & Çağlar, İ.(2017). *Fetö’nün ve 15 temmuz darbe girişiminin iletişim stratejisi*. İstanbul: Seta.
- Demir, Y.(2006). Albay talat aydemir’in darbe girişimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5 (13), 155-171.

- Devran, Y. & Özcan, F.(2017). 1960'tan 2016'ya Asker Darbe ve Muhtıra Metinleri, Anlamlar, Amaçlar, Niyetler ve İdeolojiler. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 7-20.
- Dursun, D.(2001). *27 mayıs darbesi*. İstanbul: Şehir.
- Dursun, D.(2003). *12 mart darbesi*. İstanbul: Şehir.
- Dursun, D.(2004). *12 eylül darbesi*. İstanbul: Şehir.
- Ekinci, N.(1997). *Türkiye'de çok partili düzene geçişte dış etkenler*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.
- Emiroğlu, A.(2016). Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi Ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(1), 22, 2016.
- Eraslan, C.(1996). *Sultan ikinci abdülhamid*. İstanbul: Nesil.
- Erhan, A.(2015). II. Meşrutiyet Döneminde Bir Faili Meçhul: Hasan Fehmi Bey. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 107-117.
- Ernest, R.(2004). *Jön türkler 1908 ihtilali'nin doğuşu*. İstanbul: Pınar.
- Eroğul, C.(1970). Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi), *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Feaver, P.(1996). *The civil-military problematique: huntington, janovvitz and the question of civilian control*. Harvard University Press, 23(2), 149-178.
- Feaver, P.(2009). *Armed servants: agency, oversight and civil-military relations*. Harvard University Press, 2009.
- Gök, D. & Akandere, O.(1998). *Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Gökçe, E. (2017). *Asakir-i mansure-i muhammediye ordusuna asker alımı (Hamid Sancağı ve Isparta Örneği)*. *Social Sciences Research Journal*, 6 (4). 191-213.
- Güler, U.(2006). *Türkiye'de siyasal bir aktör olarak ordu*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Güneş, İ.(1998). *Türk parlamento tarihi meşrutiyete geçiş süreci*. Ankara: TBMM Vakfı.
- Güngör, E.(1999). *Türk kültürü ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.

- Güresin, E.(1998). *31 mart isyanı*. Ankara: Cumhuriyet Gazetesi Armağan.
- Gürsoy, İ.(2012). *Darbeye 100 gün kala*. İstanbul: Zaman Kitap.
- Hayta, N. & Ünal, U.(2004). *Osmanlı devleti'nde yenileşme hareketleri*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Haytoğlu, E.(1997). Türkiye'de demokratikleşme süreci ve 1945'te çok partili siyasî hayata geçişin nedenleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 46-55.
- Heper, M.(1998). *Türkiye'nin siyasal hayatı*. İstanbul: Doğan.
- Hobsbawm, E.(2001). *Milletler ve milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı.
- Huntington, S.(2002). *Asker ve devlet*. İstanbul: Salyangoz.
- Huntington, S.(1968). *Değişen toplumlarda siyasal düzen*. İstanbul: Vadi.
- İnsel, A.(2017). *Bir zümre, bir parti, türkiye'de ordu*. İstanbul: Birikim.
- Kabacalı, A.(1993). *Türkiye'de siyasal cinayetler*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kabacalı, A.(2001). *Cemal paşa'nın hatıraları*. İstanbul: İş Bankası.
- Kabaklı, A.(2000). *Temellerin duruşması*. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı.
- Kahraman, H. B.(2002). *Postmodernite ile modernite arasında türkiye*. İstanbul: Everest.
- Kandemir, F.(1965). *Atatürk'ün kurduğu türkiye komünist partisi ve sonrası*. İstanbul: Yakın Tarih.
- Karagöl, E.T.(2016). 15 temmuz darbe girişimi ve türkiye ekonomisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, (2).
- Karal, E.Z.(2003). *Büyük osmanlı tarihi*. İstanbul: Hikmet.
- Karal, E.Z.(1988). *Osmanlı tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, K.(2013). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş.
- Karpat, K.(2012). *Kısa türkiye tarihi 1800-2012*. İstanbul: Timaş.
- Kayalı, K.(1994). *Ordu ve siyaset: 27 mayıs-12 mart*. İstanbul: İletişim.
- Keloğlu, E.İ.(2007). Demokrat parti'nin halkla ilişkileri üzerine bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 24, 111-128.
- Kılçık, H.(1992). *Adnan menderes'in konuşmaları, demeçleri ve makaleleri*. Ankara: Demokratlar Kulübü.

- Koloğlu, O.(1992). *Osmanlı'dan günümüze türkiye'de basın*. İstanbul: İletişim.
- Köker, L.(2016). *Modernleşme, kemalizm ve demokrasi*. İstanbul: İletişim.
- Kuran, A.B.(1945). *İnkılap tarihimiz ve jön türkler*. İstanbul: Tan.
- Lewis, B.(1987). *Modern türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mazıcı, N.(1989). *Türkiye'de askeri darbeler ve sivil rejime etkileri*. İstanbul: Gür.
- Melek, G. & Toker, H.(2017). Şiddet, demokrasi ve terör bağlamında ana akım medyanın analizi: 15 temmuz darbe girişimi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 222-234.
- Menderes, A.(2012). *Babam ve ben*. İstanbul: Ufuk.
- Metin, E.(2004). *Tarih ve kültür*. Çankırı: Kayıcı.
- Müftüoğlu, M.(1990). *Yakın tarihimizde siyasi cinayetler II*. İstanbul: Yağmur.
- Niyazi, M.(2002). *Türk devlet felsefesi*. İstanbul: Ötüken.
- Nutku, E.(1979). *Demokrat parti neden çöktü ve politikada yitirdiğim yıllar*. İstanbul: Fakülteler.
- Ongunsu, H.(1997). *Abdülhamid II*. Eskişehir: M.E.B.
- Ortaylı, İ.(2014). *İmparatorluğun son nefesi*. İstanbul: Timaş.
- Öcal, B.(2009). 12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi. *ETHOS Dergisi*, 1(1), 4.
- Öke, M. K.(1999). *Bilinmeyen Tarihimiz*. İstanbul: İrfan.
- Özdemir, H.(2012). *Demokrasi tarihimizde ittihat ve terakki'li yıllar*. İstanbul: Ötüken.
- Öztuna, Y.(2008). *Büyük osmanlı tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Said Halim Paşa (2009). *Buhranlarımız ve son eserleri*. İstanbul:İz.
- Sander, O.(2004). *Ankara'nın yükselişi ve düşüşü, "maliye ve ordunun tükenişi*. İstanbul: İmge.
- Sarıhan, Z.(1984). *Çerkez ethem'in ihaneti*. İstanbul: Kaynak.
- Sarol, M.(1982). *Bilinmeyen menderes*. İstanbul: Kervan.
- Shaw, S.(1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern türkiye*. İstanbul: E Yayınları.

- Shaw, M.(1991). *Post military society: militarism, demilitarization and war at the end of the twentieth century*. ABD: Temple University.
- Sorgun, T.(1998). *Bitmeyen Savaş*. İstanbul: Kamer.
- Şahin, M. C. (2012). Demokrat Parti Dönemi Türkiye’inde Din, Siyaset ve Eğitim İlişkileri. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(12), 31-54.
- Şahin, E. & Tunç, B.(2005). Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP–CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 31-69.
- Şeyhanlıoğlu, H.(2015). Modernleşme Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Siyasal Sistemi ve Gelişen Siyasi Düşünce Akımları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 289-300.
- Şener, C.(1994). *Çerkez ethem olayı*. İstanbul: Ant.
- Schick, I. C.& Tonak, E. A.(1990). *Geçiş sürecinde türkiye*. İstanbul: Belge.
- Tanör, B.(2003). *Siyasal tarih (1980-1995), yakınçağ türkiye tarihi*. İstanbul: Cem.
- Temiztürk, H.(2009). Türkiye’de ordunun siyasete müdahale geleneği ve basın: 27 nisan 2007 muhtırasından önce ve sonra. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(1), 6-26.
- Tepedelenlioğlu, N.(1992). *Komitacılar*. İstanbul: Toker.
- Toker, M.(1991). *Demokrasimizin ismet paşalı yılları 1944-1973*. İstanbul: Bilgi.
- Toker, M.(1990). *Demokrasimizin ismet paşa’lı yılları, demokrasiden darbeye 1957-1960*. İstanbul: Bilgi.
- Tunahan, Ö.(2015). 28 şubat süreci: ‘post-modern darbe’nin sosyo-politik dinamikleri ve toplum desteği. *Bilgi Dergisi*, 17(1), 23-41.
- Tunaya, T. Z.(1998). *Türkiye’de siyasal partiler*. İstanbul: İletişim.
- Tunaya, T. Z.(1988). *Türkiye’de siyasi partiler*. İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Tunçay, M., Koçak, C.,& Özdemir, H.(1995). *Türkiye tarihi, çağdaş türkiye 1908-1980*. Ankara: Cem.
- Turan, R., Safran, M., & Hayta, N.(2000). *Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi*. Ankara: Siyasal.
- Tursun, S.(2013). *II. meşrutiyet’in ilanı ve 31 mart olayı*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Tüylü, Ö.S.(2012). *Türkiye'de askeri darbelerin karizma üretme işlevi: 28 şubat süreci ve adalet ve kalkınma partisi örneğinde sosyolojik bir çalışma*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Uzunçarşılı, İ.H.(1945). *Çerkez hasan vakası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünal, T.(1998). *Türk siyasi tarihi*. İstanbul: Kamer.
- Yalçın, S.(2004). *Efendi*. İstanbul: Doğan.
- Yetkin, Ç.(2006). *Türkiye'de askeri darbeler ve amerika: 27 mayıs 1960-12 mart 1971-12 eylül 1980*. Ankara: Müdafaa-i Hukuk.
- Yıldız, S.(2006). *Çıkışından bastırılana kadar 31 mart olayı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, Ö.(2008). *II. abdülhamid zamanı ve şahsiyeti*. İstanbul: Ötüken.
- Zürcher, E.J.(1999). *Modernleşen türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim.
- AK Parti dönemindeki darbe girişimleri(2007). 25 Nisan 2018 tarihinde <http://www.haberturk.com/gundem/haber/737683-bir-e-muhtiranin-anatomisi> sayfasından erişilmiştir.
- İşte Paşaların suçlandığı o konuşmalar(2009). 25 Nisan 2018 tarihinde <http://www.haberturk.com/gundem/haber/190121-iste-pasalarin-suclandigi-o-konusmalar> sayfasından erişilmiştir.
- 27 Nisan e-muhtırasının yıl dönümü(2007). 29 Nisan 2018 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/04/27/bugun-27-nisan-e-muhtirasinin-yil-donumu> sayfasından erişilmiştir.
- 27 Nisan e-muhtıra(2007). 29 Nisan 2018 tarihinde <https://www.yenisafak.com/video-galeri/haber/27-nisan-e-muhtira-2032729> sayfasından erişilmiştir.

EKLER

Ek-1: 2002-2004 yıllarında planlandığı iddia edilen darbe girişimlerinin ve ardından gelişen yargılama süreçlerinin daha kolay anlaşılabilmesi için, Örnek'in Nokta Dergisi'nde yayınlanan günlüklerinden bazı bölümlere burada yer vermek faydalı olacaktır.

22 Eylül 2003 tarihli günlüklerde;

“14:00’te Gnkur. (Genelkurmay-Nokta) karargâhına gittim. Bu takdimin bitiminden sonra 1 Ekim meclis açılışına eğer TBMM Başkanı kapıda bizleri türbanlı ve eşli olarak karşılasa gitmeme kararı aldık. Sonra bizler (komutanlar Jandarma Genel Komutanlığı’na geçip özel olarak konuştuk. Şu kararı aldık: AKP hükümetini vazgeçirmek için neler yapılması konusunda yapılan hazırlıklar bu hafta Genelkurmay Başkanı’na takdim edilecek. İncelemesi için kendisine fırsat verilecek ve sonra onun niyetleri ve görüşü sorulacak. Eğer bizle aynı fikirde veya yakın ise yolumuza devam edeceğiz. Eğer bir işlem yapılmasını kabul etmezse kendisine “Ya sen çekil yahut da biz çekiliyoruz” diyeceğiz.

Kısaca planımız bu. Bu konuyu ve planı tartıştık. Kara Kuvvetleri Komutanı iki de bir ne kadar rahatsız olduğunu belirtip bir şeyler yapılmalı diyordu. Kendisinin YÖK konusunda attığı adımları bayağı benimsemiş. Belki de hükümetin attığı bazı adımların reaksiyon göreceğini belirtmek bakımından iyi oldu ama imam yine de bildiğini okuyacağı için yetki olmadığı sürece veya hükümet korkutulmadıkça yapılacak hiçbir eylem, hükümeti kararından vazgeçirmeyecektir. Neyse bu arada Fırtına ayağa kalktı ve haydi hep beraber el sıkışalım dedi ve dördümüz ellerimizi üst üste koyup el sıkıştık! Bana çok komik geldi.

Ortalıkta sezdiğim kadarı ile Jandarma Genel Komutanı kışkırtıcı rol oynuyor. İllaki bir şeyler yapılmalıdır, diyor. Geçen yıl neler olduğunu biz bilmiyoruz. Ne olduğunu sordum, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Aytâç Yalman cevap vermedi ama hep geçen yıl biz bunu gördük, bu adam korkak bir şey yapamaz. Hükümet ile aynı düşüncede, farklı bir düşüncesi olmaz deyip duruyorlar. Bu sıralarda milletin ihtiyacı olan bir şey de bizim aramızda doğacak bir gerginlik olabilir mi? Çok dikkatli davranmalıyız, hele aramızdaki kopukluk olması yerine Genel Kurmay’ı da kazanarak ne yapacaksak yapmalıyız. Bana bugün buraya gelişimiz bile bir tezgâh gibi geldi.” gibi ifadeler mevcuttur.

6 Aralık 2003’deki günlüklerde ise şu şekilde yazılar mevcuttur:

“Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Şener Er Uygur’un isteği üzerine Jandarma Sosyal Tesislerine gittik. Kara Kuvvetleri Komutanı ve Jandarma Genel Komutanı çarşamba günkü toplantıdan sonra çok rahatsız olmuşlar ve bu arada Kuran kursları ile ilgili yönetmelik düzeltilmesi yayınlanınca hepimiz de rahatsız olduk. Bilhassa bu hafta bütçe komisyonunda (TBMM Plan-Bütçe Komisyonu-Nokta) bir AKP milletvekili tekkelerin açılmasını isteyince hepimiz çok rahatsız olduk. Toplandık.

AY:

Ben bu işten çok rahatsız oldum ve kendime göre şöyle bir plan yaptım. Aralık ayında bunların, Cumhurbaşkanı’nın Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmelerini bekleyip eğer ocak ayı içinde bir hareket olmazsa istifa edeceğim. Hepimiz buna itiraz ettik.

ŞE:

Buna gerek yok. Kabul etmiyoruz. Daha yapacağımız çok şey var. Ay’ın bazı rahatsızlıkları vardı. Kendini rahatlatmadan takıntıdan kurtulamayacaktı. Bu nedenle de Pazar günü tüm generalleri kahvaltıya davet etmişti. Hepimiz Ay’ın istifa etmesini kabul etmedik. Ve kendimize göre bir eylem planı yapmaya karar verdik. Önce basını ele geçirmeye çalışacaktık. Bu nedenle ben MÖ’ü davet edecektim. Sonra rektörler ile temas edip öğrencileri sokağa dökecektik. Sendikalar ile aynı şekilde hareket edecektik. Sokaklara afiş astıracaktık. Dernekler ile temas edip onları da hükümet aleyhine teşvik edecektik. Bütün bu olayları yurt çapında yapacaktık. Yukarıdakiler SARIKIZ olarak anılacaktı. Ayrıca bana ALABANDA isimli bir proje verdiler. Ben de onun hazırlığını yapacaktım.”

8 Aralık 2003’de aşağıdaki ifadeler yer almıştır;

“Taylan Bilgel ile Aydın Doğan için konuştum ve kendisine “Bizim artık medyadan desteğe ihtiyacımız var. Hep bize, size güveniyoruz diyorsunuz ama medya bize gerekli desteği vermiyor. Olayları hükümete karşı kullanmaları lazım. Teslimiyet bizi de iş yapamaz duruma sokar. Medya, halkı uyandırmak zorundadır. Aksi halde desteğimizi kaybederiz. Halk neler döndüğünü öğrenmelidir. Bu da ancak en etkili olarak medya kanalı ile olacaktır” dedim. Aydın Bey’e ileteceğini ve hatta gerekirse kendisi ile beraber yemek yememizi tavsiye etti.”

27 Aralık 2003 ise aşağıdaki ifadelere rastlanmaktadır;

Gündüz OHAL gazilerinin TSK Rehabilitasyon Merkezi'nde açmış oldukları sergiye katıldık. Duygu ve hüznü dolu bir gün geçirdik. Sergiyi gezdikten sonra gaziler sinema salonunda bir konser verdiler. Fevkalade güzel bir konserdi. İnsanların isterlerse neler başarabileceklerini gördük. Bir ara Ege Bölgesi'nden türküler çalıyordu. Sahnede, TRT'den saz ve türküler ile Tolga isimli bir sanatkâr gazilere refakat ediyordu. Sanatkârın sesi aynı Hasan Mutlucan'ın sesi gibiydi. Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Şener Er Uygur hemen kulağıma eğildi ve bu sanatkârın adresini alalım lazım olabilir, dedi. Güzel bir espriydi.

Nokta Dergisi'nde yayınlanan günlüklerden anlaşıyor ki; 'Sarıköz' Türkiye'de darbeye zemin oluşturmak adına yapılması gereken faaliyetleri, 'Ayışığı' ve 'Yakamoz' darbenin aktif olarak nasıl ve ne şekilde yapılacağı ve nelerin gerekli olduğunu, 'Eldiven' ise darbeden sonra yapılması gereken faaliyet hazırlıklarını kapsıyordu. Bu planlardan hükümetin haberi olduğu da anlaşılmaktadır. Ak Parti'nin kurucuları arasında da yer alan eski Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat bir televizyon röportajında; Sarıköz ve Ayışığı darbe planlarının kendisine mektupla ihbar edildiğini, durumu Başbakan Erdoğan'a anlattığını, Erdoğan'ın kendisine: "Benim bildiklerimi bilerseniz uyumanız mümkün değil" dediğini dile getirmiştir.

2002-2004 yılları arasındaki darbe girişimlerini ele veren üç ana belge vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi Özden Örnek'in günlükleri, ikincisi Ergenekon davasında tutuklanan Muzaffer Tekin'in evinde ele geçirilen belgeler, üçüncüsü ise gazeteci Mustafa Balbay'ın günlükleridir. Bu üç belgenin de birbiriyle örtüşen bölümlerinde; kuvvet komutanlarının uzun süre boyunca darbe hazırlığı içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bu darbe girişimleriyle ilgili üzerinde durulması gereken konu; girişimlerin askere darbe yapması gereken bir ortamı hazırlamasıyla ilgili planlar oluşudur. Özden'in günlüklerini Nokta Dergisi'nde yayınlarak darbe girişimlerini kamuoyunun gündemine sunan Alper Görmüş, darbe girişimlerinin 'darbe endüstrisinin 'sivilleştirilmesi' sürecinin temel belgeleri olduğunu vurgulamaktadır (<http://www.haberturk.com>)

EK 2: Genelkurmay Başkanlığı'nın 2007 Yılı E-Muhtırası

"Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahade edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların,

sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda;

Ankara’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde kuran okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir. 22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa’da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur. Ayrıca, Ankara’nın Altındağ ilçesinde “Kutlu Doğum Şöleni” için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli’de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli’nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer beldesinde dört cami bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulu’nda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygıyla izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı’nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir. Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dâhilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret

almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir. Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya’da ortaya çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı’nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği “Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtmak” ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir. Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk’ün, “Ne mutlu Türküm diyene!” anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti’nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır. Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.” (<http://www.haberturk.com>)

EK 3: Genelkurmay Başkanlığı'nın 2007 Yılı E-Muhtırasına Cevap

Bildiriye cevaben, 28 Nisan 2007 tarihinde Bakanlar Kurulu toplanmış ve daha sonra hükümet sözcüsü Cemil Çiçek, Genelkurmay Başkanlığı görevine ilişkin hükümetin tavrını açıklamıştır. Hükümet Genelkurmay Başkanlığı'nın muhtırasına “daha da güçlü” (Sabah, 29 Nisan 2007) bir yanıt vermiştir.

Cemil Çiçek “Genelkurmay Başkanlığı tarafından çeşitli konulardaki görüşleri ifade eden bir açıklama basın yayın organlarına gece yarısı verilmiş ve Genelkurmay internet sitesinde yayınlanmıştır. Bu açıklama hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Demokratik bir düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır. Başbakanlığa bağlı bir kurum olan

Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı, hükümetin emrinde, görevleri anayasa ve yasalarla tarif edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. Bu metnin basın yayın organlarına verilmesi ve Genelkurmayın internet sitesinde yayınlanmasındaki zamanlama manidardır. 'Hükümetimizin ve bağlı birimlerin gerek basın yoluyla duyulan, gerekse çeşitli ortamlarda dile getirilen, devletimizin temel değerleriyle çelişen uygulamalar konusunda duyarsız kalması söz konusu olamaz. Bunun, bu hassas dönemde Anayasa Mahkemesi eksenli tartışmalar yapılırken ortaya çıkması yüce yargıyı etkilemeye yönelik bir girişim olarak algılanacaktır. Herkes şunu açıkça bilmelidir ki, hükümetimiz, devletimizin, Anayasanın 1, 2 ve 3. maddelerindeki temel ve vazgeçilmez ortak değerleri, ülkemizin birlik ve bütünlüğü, milletimizin saygınlığı, Türkiye'nin laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olma niteliği konusunda herkesten daha fazla taraftır ve hassastır. Türkiye'nin milli birlik ve bütünlüğü ve Türk Milleti'nin esenliği bu değerlerin korunmasıyla mümkündür.

Cumhuriyetimizin temel niteliklerine, Anayasa ve yasalara aykırı gerçek ve tüzel kişiler tarafından zaman zaman ortaya konan hiçbir tutum ve davranış tasvip edilemez, tasvip etmek de mümkün değildir. Bu durumlarda, başta Cumhuriyet Savcıları olmak üzere soruşturma makamlarının hiç kimseden izin almadan gerekli soruşturmaları yapma yetkisine sahip bulunduklarını" belirterek şöyle devam etmiştir: "Bu konularda gereğini yapmak onların vazifeleridir. Ayrıca, hükümetimizin ve bağlı birimlerin gerek basın yoluyla duyulan gerekse çeşitli ortamlarda dile getirilen, devletimizin temel değerleriyle çelişen uygulamalar konusunda duyarsız kalması söz konusu olamaz. Bu nedenle ilgili metinde Genelkurmay Başkanlığı'nın hükümetle ilişkileri bakımından son derece yanlış ifadelerin yer alması üzücü olmuştur. Devletimizin tüm temel kurumlarının bu konularda daha dikkatli ve özenli olması gerektiği Türkiye'nin güçlenme, modernleşme ve demokratik standartlarını yükseltme sürecinin sağlıklı yürümesi bakımından zorunludur. Aksi halde devletimizin güçlenmesine, ülkemizin huzur ve refahına telafi edilemez zararlar verilmiş olacaktır.

Devletimizin temel değerlerini koruma konusunda birinci görev hükümetindir. Hükümet, bu konuda tavizsiz bir şekilde taraf olduğu için hükümete bağlı tüm kurumların da bu doğrultuda taraf olmaları zaten eşyanın tabiatı gereğidir. Türkiye'nin her sorunu, hukuk kuralları ve demokrasi içinde çözülecektir. Aksi bir düşünce ve tutum, asla kabul edilemez. Herkese ve her kuruma düşen görev bu sürecin işlemlerini kolaylaştırmaktır. Bunun dışındaki

arayışların ÷lkemize ve milletimize ne kadar zarar verdiği geçmişte yeteri kadar acı biçimde tecr÷be edilmiştir. H÷k÷metin, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Cumhuriyet'i daha da g÷çlendirme ve demokrasiyi zedeletmemek konusunda "tam bir kararlılık içinde olduğunu" ifade eden iek, "Cumhuriyetimiz ve demokrasimiz, hepimiz için geri d÷nd÷r÷lemez bir kazanımdır. Bug÷n devletimizin temel niteliklerini koruma konusunda hepimiz el ve g÷n÷l birliği içinde geleceğe nasıl daha g÷çl÷ y÷r÷r÷z bunun m÷cadelesini vermeliyiz. Enerjimizi i tartışmalarla t÷ketmek yerine, ÷lkemizi k÷resel rekabete daha g÷çl÷ hale getirmeye ve milletimizin refah ve mutluluğunu artırmaya sarf etmeliyiz.

Bu bağlamda, bazı iyi niyetli olmayanların h÷k÷metimiz ile T÷rk Silahlı Kuvvetlerimizi karşı karşıya getirme çabalarını da boşa çıkarmalıyız. T÷rkiye'nin uluslararası toplumda itibarını zedeleyen, ağdaş d÷nyadaki konumuna zarar veren, T÷rk ekonomisinin istikrarını tehdit eden, demokrasiye aykırı, T÷rk Milleti'nin vicdanında yara açan davranışlardan t÷m sorumluluk sahiplerinin kaçınması gereklidir. G÷ven ve istikrarı zedeleyenler, ÷lkemizin ve milletimizin mali menfaatleri bakımından doğuracağı olumsuz sonuçların sorumluluğunu da y÷kleneceklerini bilmelidirler.